

**โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และการดำรงอยู่ของ “น้ำตัน”
บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
Local History, Socio-Cultural Persistence and
its Transformation “*Namton*” BaanMuangkung,
Hangdong District, Chiang Mai.**

ลัดดา ประสพสมบัติ

**งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘**

กิตติกรรมประกาศ

กว่างานวิจัยเล่มนี้จะสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย ตั้งแต่แรกเริ่มคิดโครงการนี้ขึ้นมา ขอขอบคุณพี่โล่ที่จุดประกายความคิดให้เกิดงานวิจัยนี้ ขอขอบคุณชาวบ้านทุกคนในเหมืองกุงที่ให้การต้อนรับข้าพเจ้าด้วยไมตรีจิต พร้อมกับให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ขอขอบคุณอ้ายวุฒิ ป้าไหล ที่ไม่รำคาญต่อความอยากรู้ของข้าพเจ้า ขอขอบคุณศศิวิมล แก้วดี และคุณปัฐวิมล เตชะปัน ผู้ช่วยเก็บข้อมูลที่แข็งแกร่ง ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ ครูที่คอยให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณอาจารย์วัฒนะ วัฒนาพันธุ์ที่ปรึกษาโครงการวิจัยในครั้งนี้ที่กรุณาให้คำแนะนำจนทำให้งานชิ้นนี้สำเร็จได้ ขอขอบคุณพี่จิว ที่เป็นที่คอยเป็นห่วงไต่ถามทุกข์สุขเสมอมา ขอขอบคุณอาจารย์อารีย์ บินประทานผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาที่คอยให้ความช่วยเหลือและเป็นห่วงเป็นใย และท้ายที่สุดขอขอบคุณสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมที่ให้ทุนการวิจัยในครั้งนี้

ลัดดา ประสพสมบัติ

ชื่อเรื่องงานวิจัย	โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และการดำรงอยู่ของ “น้ำตัน” บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นางสาวลัดดา ประสพสมบัติ
ที่ปรึกษาโครงการวิจัย	อาจารย์วัฒนะ วัฒนาพันธุ์

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจ ประวัติศาสตร์และการดำรงอยู่ของ “น้ำตัน” บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการที่จะทำงานร่วมกับชุมชนด้วยการรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ชุมชนเหมืองกุง และทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในมิติวัฒนธรรม วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชนน้ำตันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน “น้ำตัน” และการเปลี่ยนผ่านของชุมชนว่าเป็นอย่างไร และการปรับตัวของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาเกิดขึ้นอย่างไรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่

บ้านเหมืองกุง ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตรทางเส้นถนนหางดง คือหมู่บ้านในอดีตที่เรียกตัวเองว่าบ้าน “น้ำตัน” หรือบ้านที่ปั้นคนโทใส่น้ำ บ้านเหมืองกุงนับเป็นหนึ่งในชุมชนที่มีประวัติศาสตร์หมู่บ้านเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่มายาวนานมากกว่า ๑๐๐ ปีในฐานะหมู่บ้านช่าง “ผลิตน้ำตัน” หรือคนโทใส่น้ำและเครื่องปั้นดินเผาด้วยเทคนิคพื้นบ้านคนบ้านเหมืองกุงมิใช่ใครอื่นไกล หากคือชาวไทจากรัฐจันทบุรีที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นผู้ชำนาญงานปั้นนับตั้งแต่ช่วงก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ในยุคของเจ้ากาวิละ

ในอดีต “น้ำตัน” หรือคนโทใส่น้ำเป็นภาชนะพื้นบ้านที่มีความสำคัญในชีวิตมนุษย์ แต่สำหรับคนบ้านเหมืองกุง ในอดีตอันยาวนานน้ำตันมีความสำคัญทั้งในระดับชีวิตประจำวันเพื่อเก็บน้ำดื่มกิน และในระดับความสัมพันธ์ทางสังคมที่เพื่อเก็บไว้แลกเปลี่ยนสิ่งของ ถวายทำบุญแด่พระสงฆ์ หรือเป็นของกำนัลแด่เจ้านายและแขกเรือ รวมไปถึงการแสดงฐานะทางสังคม รูปแบบและบทบาทของน้ำตันกับบ้านเหมืองกุงปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ไม่เพียงแต่เฉพาะการเปลี่ยนแปลงเรื่องรูปแบบการใช้เท่านั้น แต่ยังมีเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น

โดยการใช้เครื่องจักรช่วยในการผลิต รวมถึงแหล่งที่มาของวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตก็เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

"น้ำตาลัน" ได้ถูกลดบทบาทลงและกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของตลาดในระบบทุนนิยม "น้ำตาลัน" จึงกลายเป็นเพียงสินค้าที่ระลึก ของตกแต่งบ้าน การผลักดันชุมชนให้เป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่างทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมากในชุมชนเช่น ได้มีการปรับภูมิทัศน์และฟื้นฟูอาคาร ใหม่ การสร้างน้ำตาลันยักษ์ ส่งผลให้ผู้คนภายนอกได้รู้จักบ้านเหมืองกุงมากขึ้น ปัจจุบันบ้านเหมืองกุงมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนอย่างเข้มข้น ทั้งในเรื่องของวิธีการผลิต วัตถุดิบ รูปแบบของน้ำตาลัน น้ำหมักที่มีการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของตลาด รวมถึงการปรับตัวของชุมชนต่อการเป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่าง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคมทุนนิยม และสิ่งที่สำคัญที่สุดของชาวเหมืองกุงคือ การมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน สิ่งนี้เองเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอในการประกวดหมู่บ้านโอท็อป การผลักดันชุมชนให้เป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่าง จนทำให้บ้านเหมืองกุงในปัจจุบันเริ่มเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีความพร้อมที่จะต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังถาโถมเข้ามามากยิ่งขึ้น และการที่คนในชุมชนรู้จักการปรับตัวนี้เองส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ในความเป็นอัตลักษณ์ของบ้านเหมืองกุง และยังเป็นการเสริมสร้างพลังความร่วมมือร่วมใจ ความเป็นหนึ่งเดียว จนสามารถพลิกฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาได้

Research Title	Local History, Socio - Cultural Persistence and its Transformation " <i>Namton</i> " of Baan Muangkung, Hangdong District, Chiang Mai.
Author	Miss Ladda Prasopsombat
Research Project Advisor	Ajaan Wattana Wattanapun

ABSTRACT

This research attempts to understand the history and the persistence of *Namton* of Baan Muangkung Hangdong District, Chiang Mai. The research, therefore, requires the cooperation with the community by gathering the Muangkung historical knowledge and study the transformation of cultural perspective, ways of lives, and persistence in *Namton* community upon the changing. The research is to study the history of *Namton* community, how the community transforms and adjusts itself in the midst of economic and modern society.

Baan Muangkung is situated at approximately 10 kilometers away from Chiang Mai downtown along the Chiangmai-Hangdong Road. This place was once called itself "*Baan Namton*" or the place which makes the backed-clay water containers. Baan Muangkung is one of the communities which have their history relate to the legend of Chiang Mai for over 100 years. From the status of "*Namton*" (or water containers) and baked-clay pottery (with the local wisdom) craftsmen village, the people in this community are all Tai in origin which were hired to become the experts in molding pottery since the beginning of King Kawila's ages.

In the past "*Namton*" (or water containers) were the house wares which relate to human. For people in Baan Muangkung, over ages, *Namton* is not only essential in everyday life, but it also has the social relation as the exchange goods, present to the monks, souvenirs for leaders and guests, and including to show the social status. The forms and roles of *Namton* towards Baan Muangkung have changed upon a time.

Namton is not only variety in the usages, but its processes of producing are also change with the use of modern technology machines. Moreover, the materials used in the producing process also change according to the times.

Namton has been reduced its roles and become the cultural product which can be varied from the demand of capitalism markets, so it is, later, become only the souvenirs and decorative items. Community has a huge range of transformation upon the press to become the model of OTOP villages, for example, landscape readjustment, building reconstruction, the giant *Namton* (largest water container). These changing results the village becomes known from the outsiders. At the present, Baan Muangkung has an extremely change in the productions, materials, styles of the containers which vary from the demand of the markets, and even the community transformation for becoming model of OTOP villages. These developments bring about the pride, uniqueness, and strength of the community in order to deal with the capitalism society. Having long history is the key factor to lead Baan Muangkung become contender in the model of OTOP villages' competition. The press to become the model of OTOP villages strengthens the community and be ready to handle with the upcoming transformations. The right adjustment of the community results to the persistence in identity of Baan Muangkung and to empowered the cooperation and united which turn back status of the community.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	๑
๑.๒ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๖
๑.๔ คำถามหลักในการวิจัย	๖
๑.๕ ระเบียบวิธีวิจัย	๖
๑.๖ ขอบเขตการวิจัย	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล	๗
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
๑.๑๐ ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๘
๑.๑๑ ระยะเวลาดำเนินการวิจัย	๘
๑.๑๒ ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน	๘
บทที่ ๒ ความเป็นมาของบ้านเหมืองกุง และ"น้ำตัน"	
๒.๑ ประวัติศาสตร์บ้านเหมืองกุง	๙
๒.๒ ห้างเจ้า: สถานที่สำคัญในอดีต	๑๔
๒.๓ พัฒนาการทางสังคมของอาณาจักรล้านนากับน้ำตัน	๑๖
๒.๓.๑ สภาพสังคมล้านนาก่อนการเปิดการค้าเสรี	๒๐
๒.๔ เครื่องปั้นดินเผา: น้ำตัน น้ำหม้อ กับชาวล้านนา	๒๑
๒.๔.๑ คุณสมบัติและประเภทของน้ำตันและน้ำหม้อ	๒๓

๒.๕ น้ำตันในวิถีชีวิตของชาวล้านนา	๒๘
๒.๕.๑ น้ำตันในงานบุญและงานประเพณี	๓๒
๒.๕.๒ น้ำตันในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์	๓๕
๒.๕.๓ น้ำตันในงานศิลปกรรม	๓๖
บทที่ ๓ พื้นที่ศึกษา	
๓.๑ สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	๓๘
๓.๒ ขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผา	๔๖
๓.๓ เครื่องปั้นดินเผาของบ้านเหมืองกุงในปัจจุบัน	๕๔
๓.๔ ความกลมเกลียวและความขัดแย้งในเรื่องการผลิต	๕๗
บทที่ ๔ “น้ำตัน” กับวิถีชีวิตชาวเหมืองกุง	
๔.๑ “น้ำตัน” กับวิถีชีวิตชาวเหมืองกุง	๕๙
๔.๒ การดำรงอยู่ของ “น้ำตัน” ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบ้านเหมืองกุง	๖๑
๔.๓ การปั้นหม้อที่บ้านหม้อสันกำแพง	๖๕
๔.๔ มาตรฐานที่ไม่เหมือนกันของน้ำตันน้ำหม้อของแต่ละบ้าน	๖๘
๔.๕ แบบของน้ำตันน้ำหม้อที่ชาวเหมืองกุงภูมิใจ	๗๒
บทที่ ๕ การดำรงอยู่ของ “น้ำตัน” และการปรับตัวของชุมชนหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ	
๕.๑ จากเหมืองกุงหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ	๗๕
๕.๒ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากน้ำตันยักษ์	๗๙
๕.๒.๑ น้ำตันยักษ์ความภูมิใจของชาวเหมืองกุง	๘๕
๕.๒.๒ หลากหลายความคิดเห็นต่อน้ำตันยักษ์	๘๖
๕.๓ การปรับตัวของการผลิต “น้ำตัน”	๘๙
๕.๓.๑ การปรับตัวของชาวบ้านเหมืองกุงต่อรัฐ และการปรับตัวของรัฐต่อบ้านเหมืองกุง	๙๐
๕.๓.๒ การประกวดหมู่บ้าน OTOP	๙๒

บทที่ ๖ สรุปผลการศึกษา	๙๔
บรรณานุกรม	๙๗
ภาคผนวก	๙๙
ประวัติผู้เขียน	๑๐๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

บ้านเหมืองกุง ซึ่งห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตรทางเส้นถนนทางดง คือหมู่บ้านในอดีตที่เรียกตัวเองว่าบ้าน "น้ำตัน" หรือบ้านที่ปั้นคนโทใส่น้ำ บ้านเหมืองกุงนับเป็นหนึ่งในชุมชนที่มีประวัติศาสตร์หมู่บ้านเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่มายาวนานมากกว่า ๑๐๐ ปีในฐานะหมู่บ้านช่าง "ผลิตน้ำตัน" หรือคนโทใส่น้ำและเครื่องปั้นดินเผาด้วยเทคนิคพื้นบ้านคนบ้านเหมืองกุงมิใช่ใครอื่นไกล หากคือชาวไทจากรัฐฉานที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นผู้ชำนาญงานปั้นนับตั้งแต่ช่วงก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ในยุคของเจ้ากาวิละ (อัครพงษ์ ๒๕๒๗, อุษณีย์ ๒๕๓๑)

ในอดีต "น้ำตัน" หรือคนโทใส่น้ำเป็นภาชนะพื้นบ้านที่มีความสำคัญในชีวิตมนุษย์ แต่สำหรับคนบ้านเหมืองกุงในอดีตอันยาวนาน น้ำตันมีความสำคัญทั้งในระดับชีวิตประจำวันเพื่อเก็บน้ำดื่มกิน และในระดับความสัมพันธ์ทางสังคมที่เพื่อเก็บไว้แลกเปลี่ยนสิ่งของ ถวายทำบุญแด่พระสงฆ์ หรือเป็นของกำนัลแต่เจ้านายและแขกเหรื่อรวมไปถึงการแสดงฐานะทางสังคม รูปแบบและบทบาทของน้ำตันกับบ้านเหมืองกุงปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เช่น เมื่อการปกครองเมืองเชียงใหม่เปลี่ยนไปสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาลในราวทศวรรษ ๒๔๖๐ คนเหมืองกุงไม่ได้เป็นไพร่ทำนาเพื่อมูลนายอีก น้ำตันอาจไม่ได้ใช้แลกเปลี่ยนตอบแทนแรงงานอีก แต่ก็ยังมีบทบาทอันหลากหลาย จนต่อมาในทศวรรษ ๒๕๐๐ ที่การเปลี่ยนแปลงจากสาธารณูปโภคเข้ามายังชุมชนถนนและเมืองเชียงใหม่ที่เริ่มเติบโต การท่องเที่ยวที่เพิ่งเริ่มต้นขยายตัว น้ำตันเริ่มเปลี่ยนบทบาทมาเป็นของที่ระลึก และชาวบ้านเริ่มจำต้องปรับตัวปั้นเครื่องปั้นดินเผาชนิดอื่นๆ เพื่อขายในตลาดมากขึ้น เป็นต้น น้ำตันสำหรับหมู่บ้านแห่งนี้จึงเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นควบคู่และเปลี่ยนผ่านไปกับประวัติศาสตร์ชุมชนเหมืองกุงในอดีตตราบถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความเข้มข้นมากขึ้นได้เปลี่ยนชุมชนเหมืองกุงไปอย่างมาก ด้วยเพราะห่างจากเมืองเชียงใหม่เพียง ๑๐ กิโลเมตร ชีวิตประจำวันของคนบ้านเหมืองกุงจึงได้รับผลกระทบจากความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การคมนาคมการสื่อสาร ตลอดจนนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล อย่างเช่น จะพบว่า จากน้ำตันที่คนบ้านเหมืองกุงเคยผลิตเพื่อเป็นของใช้ใส่น้ำดื่มและเป็นเครื่องมือแสดงความสัมพันธ์ทางสังคมอันหลากหลายถูกลดและ/หรือเปลี่ยนบทบาทไป เหลือก้น้ำ กระตักน้ำ น้ำบรรจุขวด ฯลฯ เข้ามาแทนที่

ขณะที่น้ำตันเริ่มถูกผลิตให้เป็นของที่ระลึกหรือสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นวัตถุประสงค์สำหรับศิลปินหรือช่างพื้นเมืองใช้เพื่อสร้างสรรค์งานศิลปะ เป็นต้น

ปัจจุบัน นับตั้งแต่ภายหลังทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมรอบด้านชุมชนเมืองกรุงเริ่มมีความเข้มข้นมากขึ้น เช่น ในทางรูปธรรมเกิดหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ถึง ๒ แห่งรอบบ้านเมืองกรุงเพื่อตอบรับการขยายเมืองเชียงใหม่ออกไปยังรอบนอก ตลาดอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เข้มข้นมากขึ้นของนโยบายรัฐบาล การจัดตั้งศูนย์เครื่องปั้นดินเผาเชียงใหม่ที่บ้านเมืองกรุงในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เพื่อสร้างตลาดท่องเที่ยว การเกิดขึ้นของ “ไนท์ซาฟารี” แหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่ห่างจากบ้านเมืองกรุงมากนัก รวมไปถึงการขยายตลาดสินค้าอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชาวเมืองกรุงไปยังต่างประเทศมากขึ้นซึ่งเริ่มต้องสัมพันธ์กับข้อตกลงทางการค้าระหว่างประเทศที่มีความเข้มงวดมากขึ้นในยุคการค้าเสรี ขณะเดียวกันภายในชุมชนเองก็เกิดสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย เช่น ช่างปั้นรุ่นเก่าที่มีฝีมือปราณีตงดงามล้มหายตายจาก การขาดคนสืบทอดงานปั้นเพราะลูกหลานออกไปทำงานอื่นๆ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ทำให้ชาวบ้านเมืองกรุงเริ่มตระหนักถึงความไม่มั่นคงในชีวิต กลับมานึกถึงความเป็นชุมชนและประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของท้องถิ่น จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนมีความต้องการจะรวบรวมองค์ความรู้จากงานวิจัยเพื่อเขียนประวัติศาสตร์ “น้ำตัน” ขึ้น ทั้งนี้หวังเสริมสร้างพลังความร่วมมือร่วมใจ ความเป็นหนึ่งเดียวกัน และและเพื่อพลิกฟื้นความเป็นชุมชนของตนเองขึ้นมา

ขณะที่กระแสสังคมเริ่มให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่น ชุมชน การอนุรักษ์คุณค่าความเป็นพื้นบ้าน ตลอดจนการที่รัฐบาลไทยเริ่มให้ความสนใจต่อความเป็นไทยและท้องถิ่น โดยสร้างนโยบายต่างๆ เช่น นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ขึ้น เป็นต้น บ้านเมืองกรุงซึ่งมีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์เชียงใหม่มาช้านาน จึงมีคุณค่าต่อการรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ชุมชน งานวิจัยขึ้นนี้จึงต้องการที่จะทำงานร่วมกับชุมชนด้วยการรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ชุมชนเมืองกรุงตามความต้องการของชาวบ้านและทำการศึกษการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรม วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชนน้ำตันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน “น้ำตัน” และการเปลี่ยนผ่านของชุมชนว่าเป็นอย่างไร และการปรับตัวของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาเกิดขึ้นอย่างไรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่

๑.๒ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

๑. ชุมชนเหมืองกุง: งานวิจัยในอดีต

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านเหมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ดังนี้ รายงานการวิจัยของอัครพงษ์ สัจจวาทิตและคณะ (พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๒๘) เรื่อง วิชาการผลิตหม้อและน้ำตันเหมืองกุง ทำการศึกษาวิถีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของเหมืองกุง ซึ่งงานวิจัยพบว่าปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการชี้ขาดว่าหม้อน้ำหรือน้ำตันจะคงอยู่หรือตายไปจากวิถีชีวิตของคนไทยหรือไม่ขึ้นอยู่กับตลาด ตลาดของน้ำตันเหมืองกุง ได้แก่ ชุมชนชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชนบทจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน การล่มสลายของการผลิตและการใช้หม้อและน้ำตันจะเกิดขึ้นเร็วหรือช้าเพียงไรขึ้นอยู่กับคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านเหมืองกุง จะมีมาตรการใดมาแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม

พ.ต.ท.อนุ เนินหาด (๒๕๔๕) ได้ทำการรวบรวมข้อมูลเผยแพร่เกี่ยวกับหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาประเภทการปั้นหม้อดินของบ้านเหมืองกุง อำเภอหางดงในเอกสาร ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง ไว้ว่า บ้านเหมืองกุง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดงเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีชื่อเสียงเรื่องหัตถกรรมการปั้นหม้อที่มีรูปแบบและพัฒนากาการที่เด่นชัดสวยงาม ในทางประวัติศาสตร์มีข้อมูลว่าบ้านเหมืองกุงสืบเชื้อสายมาจากชาวเมืองปู้ที่ถูกกวาดต้อนมาจากรัฐเชียงตุงในพม่าเข้ามาเชียงใหม่ในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนยุคฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ โดยให้มาตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ซึ่งติดกับที่นาของเจ้าหลวงเชียงใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์ฉบับต่างๆ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และยังสอดคล้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในรายงานการวิจัยของ อัครพงษ์ สัจจวาทิตและคณะ (พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๒๘)

อย่างไรก็ตาม ยังมีประเด็นที่มีการถกเถียงกันในเรื่องชื่อ “เหมืองกุง” ว่ามีความหมายว่าอย่างไร มณี พยอมยงค์และคณะ (พ.ศ.๒๕๒๖) ได้ให้ความหมายของคำว่า “เหมืองกุง” ในเอกสารอัตลัษณาเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุงไว้ดังนี้ เหมืองกุง น่าจะหมายถึง หมู่บ้านที่มีชื่อเรียกตามลำคลองไปสุดเส้นทาง เพราะคำว่าเหมือง หมายถึงคลองส่งน้ำหรือลำคลอง และกุงหรือคุง หมายถึง สูดหรือถึง รวมความแล้วอาจหมายถึงหมู่บ้านนี้เป็นที่สุดของคลองส่งน้ำในสมัยนั้น

จากการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว เรื่อง ได้คง : ดินแดนของคนไทยเหนือและไทเมา ในเอกสารประกอบการประชุมเรื่องไทยศึกษา (พ.ศ.๒๕๓๖) กล่าวไว้ว่า คำว่าปุง ซึ่งหมายถึงเตาไฟ อาจเป็นที่มาของ กุงและปริมาณปุงหรือกุง จำนวนมากก็อาจเป็นที่มาของคำว่าเหมือง รวมความเป็นชื่อหมู่บ้านว่าเหมืองกุง หมายความว่าถึงหมู่บ้านที่มีเตาไฟซึ่งใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก ซึ่งอาจตรงกับสภาพความเป็นจริงของหมู่บ้านแห่งนี้มากกว่าความหมายที่ว่า เป็นที่สุดของคลองส่งน้ำ ซึ่งการถกเถียงประเด็นนี้ต้องมีการค้นหาว่าชาวบ้านในชุมชนได้ให้

ความหมายชื่อ เหมืองกุงว่าอย่างไร งานวิจัยที่ผ่านมาก็ยังไม่สามารถชี้ให้เห็นถึงระบบคุณค่า การดำรงอยู่ และตำแหน่งแห่งที่ของ “น้ำตัน” อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่า งานศึกษาเกี่ยวกับบ้านเหมืองกุงและน้ำตันหลายชิ้นที่ผ่านมาได้เน้นศึกษาในสองประเด็นหลักคือ ประเด็นแรก ให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนบ้านเหมืองกุงควบคู่ไปกับการผลิตน้ำตันที่เปลี่ยนไป เช่น งานของ มณี พยอมยงค์ (๒๕๒๖), อัครพงษ์ สัจจาทิต (๒๕๒๗) และ อุษณีย์ ธงไชย (๒๕๓๗) กับประเด็นที่สอง ให้ความสนใจกับน้ำตันในฐานะงานศิลปะพื้นบ้านที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เน้นศึกษา รูปแบบผลิตภัณฑ์ การออกแบบ และความงาม เช่น งานของ เสริมศักดิ์ นาคบัว (๒๕๒๑) งานบางส่วนของ วัฒนะ วัฒนาพันธุ์ (๒๕๒๑) และสมหวัง (๒๕๒๕) แม้จะแตกต่างกันหัวข้อการวิจัย แต่งานวิจัยเหล่านี้ให้ภาพรวมร่วมกันคือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมตลอด ๒๐-๓๐ ปีที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนบ้านเหมืองกุงต่อการผลิตน้ำตันอย่างมาก ไม่ว่าจะในแง่ของงานศิลปะที่ชาวบ้านเริ่มต้องปรับรูปแบบการผลิตน้ำตันและเครื่องปั้นดินเผาอื่นๆ ให้มีความหลากหลายมากขึ้นเพื่อรองรับกับสถานการณ์ตลาดอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป, หรือการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เช่น การออกไปแสวงหาโอกาสและความก้าวหน้าจากงานอื่นๆ เมื่อรายได้จากการปั้นไม่เพียงพอ ความยากลำบากมากขึ้นจากการหาวัตถุดิบเพื่อการปั้น ฯลฯ

๒. งานศึกษาด้านประวัติศาสตร์

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “ประวัติศาสตร์” นั้น จากเดิมที่เคยใช้กรอบคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์แบบด้านเดียวตายตัวหยุดนิ่ง ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของชาติมาก ไม่ว่าจะ การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเจ้านายชั้นสูง ประวัติศาสตร์ของชาติที่เป็นหนึ่งเดียวแยกไม่ได้ ในเวลาต่อมาได้มีการขยายกรอบคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ออกมาหลากหลายแนวทาง เช่น การให้ความสนใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม เป็นต้น (อานันท์ ๒๕๔๓)

การทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อนี้จะทบทวนงานศึกษาที่มองประวัติศาสตร์อย่างน่าสนใจจากงานศึกษาของ Moore (๑๙๙๓) ที่พบว่า ชาวนาในประเทศซิมบับเวได้ใช้เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และสำนักทางประวัติศาสตร์จากความทรงจำ คำบอกเล่าสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษมาอ้างอิงสิทธิในที่ดินของตนในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งในเรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้าน รัฐและนายทุน

สำหรับงานศึกษาในประเทศไทยในลักษณะคล้ายๆ กัน คืองานของวันดี (๒๕๔๕) ศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ผ่านการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ เธอพบว่า

ชุมชนไทใหญ่ในสถานการณ์ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และความรุนแรงกับรัฐบาลทหารพม่า พวกเขาได้ใช้ประวัติศาสตร์ของเจ้าเสือชานฟ้า นักรบผู้ยิ่งใหญ่ของชาวไทใหญ่มารื้อฟื้น เพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้กับชนชาวไทใหญ่ให้ผนึกกำลังต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่า

สำหรับกรอบคิดในการวิจัยนั้น งานวิจัยชิ้นนี้มองเห็นว่างานวิจัยเกี่ยวกับบ้านเหมืองที่ผ่านมายังขาดภาพความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของช่างปั้นน้ำตันและเครื่องปั้นดินเผาตลอดจนการดำรงอยู่ของน้ำตันและคนบ้านเหมืองกุงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในปัจจุบันที่เข้มข้นมากขึ้นภายหลังทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าในช่วง ๑๐-๒๐ ปีที่ผ่านมา บ้านเหมืองกุงในฐานะชุมชนน้ำตันและเครื่องปั้นดินเผามีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง

ส่วนกรอบคิดในการมองประวัติศาสตร์นั้น งานวิจัยชิ้นนี้มองประวัติศาสตร์ในมิติทางวัฒนธรรม ใน ๒ มิติหลัก มิติแรก ประวัติศาสตร์ในฐานะที่แสดง “ความคิดความหมายและการเปลี่ยนแปลง” ดังนั้น การศึกษา “น้ำตัน” ซึ่งผูกพันกับชีวิตคนบ้านเหมืองกุงมายาวนาน จึงเปรียบเสมือน “เครื่องมือ” หรือสื่อแสดงความหมายในการอธิบายกระบวนการทางความคิดและการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของพวกเขาได้เป็นอย่างดี ทำให้เข้าใจและมองเห็นการเปลี่ยนแปลงผ่านปรับเปลี่ยนรูปแบบ การผลิตใหม่และการดำรงอยู่ของน้ำตันกับคนเหมืองกุงและผู้คนรายรอบในบริบททางประวัติศาสตร์ที่มีทั้งความขัดแย้ง การต่อสู้และการครอบงำ มิติที่สอง มองประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็น “ปฏิบัติการ” (Practice) ของชุมชนในการต่อรองและ/หรือรื้อฟื้นจิตสำนึกแห่งตัวตนและความเป็นชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นรายรอบอย่างเช่น กรณีการเขียนประวัติศาสตร์เจ้าเสือชานฟ้าขึ้นใหม่เพื่อรื้อฟื้นจิตสำนึกแห่งการต่อสู้และการรวมเป็นหนึ่งเดียวของชาวไทใหญ่ในสถานการณ์ความขัดแย้งกับรัฐบาลทหารพม่า ในแง่นี้ จึงเป็นไปได้ที่ ความทรงจำ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ต่างๆ หรือเรื่องจาก “น้ำตัน” จะกลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือของชุมชนที่ใช้เพื่ออธิบายต่อตัวเองและคนอื่นท่ามกลางสถานการณ์ต่างๆ

๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อทำงานร่วมกับชาวบ้านในการรวบรวมองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนความสำคัญและการดำรงอยู่ของ “น้ำตัน” ในประวัติศาสตร์การเปลี่ยนผ่านในชุมชน

๒. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติทางวัฒนธรรม ความหมายและการเปลี่ยนแปลง “น้ำตัน” ของชุมชนเหมืองกุง และการรื้อฟื้นจิตสำนึกตัวตนของชุมชนท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่

๑.๔ คำถามหลักในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิต การผลิตและการเปลี่ยนแปลงความหมาย บทบาทและการรื้อฟื้นจิตสำนึกตัวตนเพื่อการดำรงอยู่ของน้ำต้น ผู้คนในชุมชนและการปรับเปลี่ยนไปอย่างไรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นขึ้น

๑.๕ ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องวิถีการผลิตและเผชิญหน้ากับสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน โดยการศึกษาครั้งนี้เน้นการศึกษาและการทำงานร่วมกับชาวบ้าน ด้วยการร่วมกันรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองกรุง และ/หรือเขียนประวัติศาสตร์กับชาวบ้าน โดยในทางปฏิบัติจะเริ่มต้นจากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับเมืองกรุงจากทั้งการทบทวนเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จากผู้รู้หรือผู้เกี่ยวข้องโดยตรงจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ผู้ที่เป็นช่างปั้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้นำชุมชน รวมถึงบุคคลอื่นที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านเมืองกรุงได้ จากนั้น อาจค้นหาหรือสร้างเวทีสนทนาระหว่างกลุ่มชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการถกเถียง ร่วมกันค้นหาความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตน

สำหรับประเด็นหลักๆ ของการทำงานจะอยู่ภายใต้กรอบคำถามหลักในการวิจัย ขณะที่จะมีคำถามย่อยแตกมาจากคำถามหลักประกอบไปด้วย หัวข้อการจำแนกแยกแยะประวัติศาสตร์ของชุมชนจากดั้งเดิมที่เป็นช่างปั้นชาวไทยในรัฐฉานมาสู่นักปั้นมืออาชีพในบริบทของตลาดอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาทั้งส่งออกต่างประเทศและหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลและในบริบทของการขยายตัวของท่องเที่ยว, การจำแนกแยกแยะรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของน้ำต้นในทางศิลปะ ระบบการผลิต ปัจจัยการผลิต เทคนิคและการปรับเปลี่ยนรวมไปถึงตลาดและการปรับตัว, การจำแนกแยกแยะบทบาทและการลด/เปลี่ยนบทบาทความสำคัญของน้ำต้นในชุมชน กระบวนการสร้าง/รื้อฟื้นจิตสำนึกตัวตนและความเป็นชุมชนผ่านน้ำต้นในฐานะที่เป็นเครื่องมือสื่อประวัติศาสตร์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๑.๖ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาถึงประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลง และการดำรงอยู่ของ “น้ำตัน” ในหมู่บ้านเหมืองกุง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานในฐานะหมู่บ้านที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาด้วยเทคนิคพื้นบ้าน

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จำเป็นต้องทำการรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ ทั้งการรวบรวมเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากผู้รู้หรือผู้เกี่ยวข้องโดยตรง และใช้การสังเกต ตลอดจนอาจทำการจัดเวทีเพื่อให้เกิดการถกเถียงกันระหว่างคนในชุมชน สำหรับข้อมูลแบ่งออกเป็น ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ที่ศึกษา ข้อมูลบริบททางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านเหมืองกุง ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของคนบ้านเหมืองกุงกับน้ำตันและเครื่องปั้นดินเผา ข้อมูลบริบทการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว การปรับเปลี่ยนของชาวบ้านและน้ำตันและเครื่องปั้นดินเผา

๑.๘ สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

หมู่บ้านเหมืองกุง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ในมิติทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันและการเกิดจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน
๒. ทำให้คนในชุมชนสามารถร่วมกันกำหนดทิศทางของชุมชนได้

๑.๑๐ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาอย่างยาวนานของหมู่บ้านเหมืองกุง
๒. ทำให้ทราบถึงความคิดในการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
๓. ทำให้ทราบถึงความสำคัญและการดำรงอยู่ของ “น้ำตัน”

๑.๑๑ ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

๑ ปี

๑.๑๒ ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

ขั้นตอนการทำงาน ในระยะ ๑-๓ เดือนแรก จะเก็บข้อมูลผ่านการอ่านงานเอกสาร ทบทวนงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พร้อมๆ กับการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ชุมชน งานศิลปะการทำเครื่องปั้นดินเผาและการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เริ่มเขียนรายงาน ความก้าวหน้าฉบับแรก

ระยะ ๔-๘ เดือนต่อมา จะเก็บข้อมูลเพิ่มเติมทั้งจากผู้รู้ภายในชุมชนเพิ่มเติม สัมภาษณ์หน่วยงานรัฐและองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เครื่องปั้นดินเผา พร้อมๆ กับการวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานความก้าวหน้าฉบับที่สอง

ระยะ ๙-๑๒ เดือน วิเคราะห์และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากคำชี้แนะต่างๆ ในเวทีประชุม จากนั้นเตรียมสรุปผลการวิจัยเพื่อเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

บทที่ ๒

ความเป็นมาของบ้านเหมืองกุง และ“น้ำตัน”

เหมืองกุงเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานมากกว่า ๑๐๐ ปี เป็นคนไทยที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองปู้ เมืองลาด รัฐเชียงตุงซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตรัฐฉานประเทศพม่า บรรพบุรุษของพวกเขาบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ต้องทำนาให้พ่อเจ้าชีวิตกาวีโรรส “ห้างเจ้า” จึงเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญมากในอดีต นอกจากนี้ชาวบ้านเหมืองกุงยังมีความชำนาญด้านเครื่องปั้นดินเผาที่มีการผลิตขึ้นเพื่อใช้สอยและถวายเป็นเครื่องบรรณาการในสมัยนั้น น้ำตันจึงมีความสำคัญตั้งแต่ในอดีต น้ำตันน้ำหม้อที่ใช้ในภาคเหนือมีหลายชนิดหลายขนาดขึ้นอยู่กับการใช้สอย ทั้งการใช้ในชีวิตประจำวัน การใช้สำหรับพิธีกรรมทางศาสนา ใช้เป็นเครื่องบูชา ใช้ประกอบเครื่องยศ ฯลฯ

๒.๑ ประวัติศาสตร์บ้านเหมืองกุง

บ้านเหมืองกุงพื้นที่ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ปัจจุบันเป็นหมู่ที่ ๗ ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนประชากรทั้งหมด ๕๙๙ คน แบ่งเป็นชาย ๓๐๐ คน หญิง ๒๙๙ คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ๑๓๒ ครัวเรือน ตั้งอยู่ที่ทางทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ ระหว่างเขตเทศบาลนครเชียงใหม่กับอำเภอหางดง คือห่างกับเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ไปตามถนนสายเชียงใหม่-หางดงประมาณ ๑๐ กิโลเมตร เท่ากับระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอหางดงมาหมู่บ้านเหมืองกุงประมาณ ๖ กิโลเมตร ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านอยู่เรียงเป็นแนวยาวเหนือใต้แบ่งเป็น ๓ กลุ่มคือ เหมืองกุงล่าง (ป๊อกลุ่ม) เหมืองกุงกลาง (ป๊อกกลาง) และเหมืองกุงบน (ป๊อกบน) โดยคงเริ่มต้นจากเหมืองกุงล่างซึ่งเดิมเรียกว่าบ้านสันดอกคำใต้ ซึ่งต่างจากรายงานการวิจัยวิถีการผลิตหม้อและน้ำตันเหมืองกุงที่เรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านสันกลางใต้

ในอดีตก่อนหน้าที่จะเกิดชุมชนหมู่บ้านแห่งนี้ บริเวณดังกล่าวเป็นที่ราบเชื่อมระหว่างเมืองเชียงใหม่กับชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ทางด้านใต้หลายแห่งเช่น เวียงดั่ง เวียงเกาะ เวียงแม เวียงท่ากาน เวียงมโน เวียงกุ่มกาม ตลอดไปถึงแคว้นหริภุญไชย ฯลฯ (จากภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหมและการสำรวจพื้นที่จริง อ่างในอัครพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗) ร่องรอยอารยธรรมสังคมเกษตรกรรมทั้งในยุคก่อนและยุคหลังสถาปนาอาณาจักรล้านนาจึงปรากฏอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้เป็นวงกว้างทั้งที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม เช่น ลัวะ ที่บ้านหารแก้ว อำเภอหางดง สิบทอดทั้งชาติพันธุ์ และเทคโนโลยีการผลิตสืบกันมาจนถึงปัจจุบันจากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้านเหมืองกุง ที่ต่างได้รับคำบอกเล่าสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษของตนเองที่มาตั้งหมู่บ้านเหมืองกุง เป็นคนไทยที่ถูก

กวาดต้อนมาจากเมืองปู้ เมืองสาด รัฐเชียงตุงซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตรัฐฉานประเทศพม่า โดยครั้งแรกมีเพียง ๖ ครัวเรือน (สัมภาษณ์ นายปิ่น สืบคำเปียง อายุ ๖๓ ปี เมื่อ ๔ ตุลาคม ๒๕๒๗ และนายอินสม สืบคำเปียง อายุ ๘๔ ปี เมื่อ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๗ อ่างในอักษรพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗)

ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าดังกล่าว ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ลายลักษณ์ฉบับต่างๆ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ พงศาวดารโยนกและข้อมูลจากปีบสำจำนวนมาต่างกล่าวถึงการเกณฑ์กำลังคนจากพม่าและสิบสองปันนามาสู่อณาจักรล้านนาหลายครั้ง เช่น ครั้งพญามังราย(พ.ศ.๑๘๐๔ - ๑๘๕๔) ผู้สถาปนาอาณาจักรล้านนาได้ยกทัพเข้าตีพุกามของพม่าในช่วงที่พม่ากำลังอ่อนแอเพราะเพิ่งถูกจีนโจมตี ครั้งนั้นพระเจ้าอังวะซึ่งมีเชื้อสายไทยใหญ่ยอมอ่อนน้อม พญามังรายจึงขอช่างฝีมือ เช่น ช่างทอง ช่างหล่อ ช่างเหล็ก ฯลฯ จำนวน ๕๐๐ ครัวเรือน มาเป็นกำลังคนของอาณาจักรล้านนา โดยให้ช่างทองอยู่ที่เชียงรุ่ง ช่างหม้ออยู่ที่เชียงแสน ช่างเหล็ก ช่างหล่อและช่างอื่นๆ มาไว้ที่เวียงกุมกาม ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองระยะนั้น หลังจากที่พญามังรายสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางการปกครองอาณาจักรล้านนาแทนเวียงกุมกามแล้ว กษัตริย์แห่งราชวงศ์มังรายอีกหลายพระองค์ได้มีความสัมพันธ์กับสิบสองปันนา ทั้งในเชิงสันติเช่น การเสด็จไปสิบสองปันนาของพญาแสนเมืองมากษัตริย์องค์ที่ ๗ (พ.ศ.๑๙๒๘ - ๑๙๔๔) พร้อมมเหสีใน พ.ศ. ๑๙๓๒ และในเชิงสงครามเพื่อสังฆกำลังคนเช่นการรุกรานสิบสองปันนาถึง ๒ ครั้ง ในสมัยพญาติโลกราช กษัตริย์องค์ที่ ๙ (พ.ศ.๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) ซึ่งได้ตีเมืองตุน เมืองลวง เมืองวัง และบ้านแฉ้ เกณฑ์กำลังคนลงมาล้านนาจำนวนหนึ่ง

ยิ่งในสมัยเชียงใหม่ฟื้นฟูอำนาจหลังจากตกอยู่ใต้อำนาจพม่า เป็นเวลานานกว่าสองศตวรรษ (พ.ศ. ๒๑๑๐ - ๒๓๑๗) พระเจ้ากาวิละแห่งต้นตระกูลเจ้าเจ็ดตนขึ้นครองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๖) โดยระยะแรกตั้งมั่นที่เวียงปงช้างถึง ๑๔ ปี จึงได้เข้าในเวียงเชียงใหม่ ยุคนั้นเชียงใหม่ต้องการกำลังคนจำนวนมากมาเป็นกำลังของกองทัพ ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ จึงได้ยกพลไปตีเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนาและรัฐฉาน เช่น เมืองยอง บ้านยู้ เมืองหลวย เมืองกาย เมืองเลน เมืองเชียงขวาง เมืองวะ เมืองลวง เมืองหุน เมืองแฉ้ เมืองฮาย เมืองเชียงเจิง เมืองท่าล่อ เมืองพาน เมืองม้า เมืองวัง เมืองมาก เมืองถาด เมืองซาง เมืองสง เมืองปู้ เมืองสาด ฯลฯ ประสบชัยได้กวาดต้อนชนเผ่าไทจำนวนมากมาเป็นกำลังคนในล้านนา โดยมาตั้งเป็นชุมชนหมู่บ้านทั้งในเมืองเชียงใหม่และรอบนอก กระจายไปตามเมืองต่างๆ ทั่วล้านนา ส่วนใหญ่ตั้งชื่อชุมชนแห่งใหม่ในล้านนาตามชื่อเมืองชื่อบ้านเดิมของตนดังปรากฏสืบมา ปัจจุบันจึงเห็นได้ว่า

หลายหมู่บ้านในภาคเหนือเป็นชื่อเมืองในสิบสองปันนาและรัฐฉาน เช่น บ้านซอน บ้านเมืองวะ บ้านเมืองเลน บ้านเมืองโก บ้านพยากหลวง บ้านพยากน้อย ในเขตอำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่ บ้านเมืองหลวง บ้านเมืองหลวง บ้านเมืองจอน ฯลฯ ในเขตอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่ เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงช้าง เมืองลาด เมืองมาง ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ บ้านเวียง ยอง บ้านหลวง บ้านยู๋ ในเขตอำเภอเมืองลำพูน บ้านสป่ง บ้านมะกอก บ้านหวาย บ้านหนองเงือก ในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน รวมทั้งบ้านเมืองกาย อำเภอหางดง หมู่บ้านเหมืองกุง

อย่างไรก็ตามยังไม่พบหลักฐานว่ามีชื่อบ้านเหมืองกุงอยู่ในเมืองปู้หรือเมืองลาดของ รัฐฉาน ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน ดังนั้นคำว่า เหมืองกุง จึงมีผู้สันนิษฐานถึงความหมายว่า หมายถึงหมู่บ้านที่มีชื่อเรียกตามลำคลองที่ไปสุดเส้น-ทาง เพราะคำว่า เหมือง หมายถึงคลองส่ง น้ำหรือลำคลอง และคำว่า กุง หมายถึง สุด หรือ ถึง รวมความแล้วอาจหมายความว่าหมู่บ้าน แห่งนี้เป็นที่สุดของคลองส่งน้ำสมัยนั้น (มณี พะยอมยงค์และคณะ, เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุง อัดสำเนา ๒๕๒๖ อ่างในอัครพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗) ซึ่งปัจจุบันไม่อาจเห็นร่องรอยใดๆ เกี่ยวกับ ลำเหมืองที่มากุงหรือสุด ณ หมู่บ้านแห่งนี้เป็นเครื่องยืนยัน ข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจและเป็นไปได้ อีกประการคือ เนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้ผลิตหลักนอกเหนือจากการทำนาคือการทำ เครื่องปั้นดินเผาโดยทำกันแทบทุกครัวเรือนจึงมีเตาเผาอยู่ทั่วไป ซึ่งศัพท์เก่าของล้านนาที่ยังคงใช้ อยู่ในกลุ่มชนเผ่าไทสิบสองปันนา เช่น -ชาวไทเม่า ที่เมืองเม่าเรียกเตาไฟว่า ปุง (อรุณรัตน์ วิเชียร เขียว ได้คง : ดินแดนของไทยเหนือและไทเม่า เอกสารประกอบการประชุมเรื่องไทยศึกษา ณ ห้อง สโมสรนศท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๖ อ่างในอัครพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗) คำว่า ปุง ซึ่งหมายถึง เตาไฟ จึงอาจเป็นที่มาของ กุงและปริมาณ ปุงหรือกุง จำนวนมากก็อาจเป็นที่มา ของคำว่า เหมือง รวมความเป็นชื่อหมู่บ้านว่า เหมืองกุง หมายความว่าถึงหมู่บ้านที่มีเตาไฟซึ่งใช้ในการเผาเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจตรงกับสภาพความเป็นจริงของหมู่บ้านแห่งนี้ มากกว่าความหมายที่ว่าเป็นที่สุดของคลองส่งน้ำ เพราะแม้ปัจจุบันประชากรส่วนหนึ่งของ หมู่บ้านแห่งนี้เริ่มประกอบอาชีพอื่นนอกหมู่บ้านมากขึ้น แต่ปริมาณเตาเผา หรือปุงก็ยังมีอยู่ จำนวนมาก

อย่างไรก็ตามยังมีการให้ความหมายของคำว่า กุง ในความคิดของชาวบ้านเหมือง กุงซึ่งได้ให้ความเห็นว่า "ในฐานะที่เกิดในหมู่บ้านแห่งนี้มา ตอนเด็กเมื่อหมดฤดูทำนาเข้าฤดูแล้ง ชาวบ้านที่เป็นช่างปั้นจะขุดดินจากลำเหมืองหรือจากกลางทุ่งนาซึ่งมีความลึกประมาณ ๑.๕๐ - ๒.๐๐ เมตร เป็นประจำทุกๆ ปี โดยย้ายที่ขุดไปเรื่อยๆ ทำให้ลำเหมืองเป็นหลุมลึกหรือเกิดเป็น หนองน้ำขึ้น ทำให้เมื่อถึงฤดูทำนาลำเหมืองสายนี้ซึ่งต่อเชื่อมกับลำเหมืองแม่ท่าช้าง เมื่อน้ำไหล

มาถึงหมู่บ้านแห่งนี้ก็ต้องใช้ระยะเวลาหลายวันกว่าน้ำจะเต็มหลุมและไหลไปสู่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ส่วนล่างของบ้านแห่งนี้” (สัมภาษณ์ นายวุฒิ เตชะแก้ว เมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๘)

เมื่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งประเภทลายลักษณ์และไม่เป็นลายลักษณ์ สอดคล้องกันเช่นที่กล่าวข้างต้น ก็อาจประมาณอายุของหมู่บ้านแห่งนี้ได้ว่าคงเริ่มก่อตั้งขึ้นไม่เกิน สมัยพระเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่(พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๖) ซึ่งเป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ที่มีหลักฐานชัดหรืออาจหลังจากนั้นแต่ไม่ต่ำกว่าสมัยที่พระเจ้ากาวิโรศ ครองเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๑๓) เพราะจากคำบอกเล่าของชาวบ้านตอนหนึ่งได้ระบุว่าบรรพบุรุษของพวกเขาในหมู่บ้านแห่งนี้ต้องทำนาให้พ่อเจ้าชีวิตกาวิโรศ โดยพระเจ้ากาวิโรศจะส่งขุนนางซึ่งชาวบ้านเรียกว่า กุมนา ซึ่งหมายถึง กรมนา หรือคนของฝ่ายเสนานา มาทำหน้าที่แบ่งผลผลิตคือข้าวไปตามกำหนด บรรดากุมนาได้มาสร้างพลับพลาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ห้าง ไว้ข้างหมู่บ้านและใกล้หนองน้ำทางตอนเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกได้มาสร้างพลับพลาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ห้าง ไว้ข้างหมู่บ้านและใกล้หนองน้ำทางตอนเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกจึงเรียกบริเวณที่ตั้งพลับพลานั้นว่า หนองห้าง หรือ ห้างเจ้า สืบต่อมา ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่จริงพบว่าบริเวณหนองห้างหรือห้างเจ้านั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัดร้าง ๑ วัด ชาวบ้านเล่าขานกันว่าเป็นวัดที่ เจ้า สร้าง

“เจ้า” ที่อยู่ในความทรงจำของของชาวบ้านผู้อาวุโสคือ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี (พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๒๔) พระธิดาของเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๓๙) กับเจ้าแม่ทิพไกรสร ผู้เป็นพระธิดาพระเจ้ากาวิโรศสุริยวงศ์ โดยรู้จักทั้งในฐานะที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงเป็นเจ้านายชั้นสูงของนครเชียงใหม่ผู้เป็นพระชายาของรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าของที่นาทั้งหมดของหมู่บ้านนี้ รวมทั้งเป็นเจ้าของบูรณปฏิสังขรณ์วัดขุนเส ตำบลหนองควาย ซึ่งชาวบ้านถือเป็นวัดประจำหมู่บ้าน

หากเป็นจริงดังการประมาณอายุจากเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องหมู่บ้านแห่งนี้ซึ่งตั้งขึ้นไม่ต่ำกว่าสมัยพระเจ้ากาวิโรศ(พ.ศ. ๒๓๙๕ - ๒๔๑๓) เมื่อนับถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ หมู่บ้านแห่งนี้ก็มีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๕๐ ปี โดยชาวบ้านคงเป็นไพร่สมในสังกัดเจ้านายชั้นสูงผู้เป็นเจ้าของที่ดินคือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และลูกหลานอันได้แก่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีซึ่งบรรดาหมู่บ้านข้างเคียง เช่น หมู่บ้านตองกาย ซึ่งเป็นกลุ่มคนเผ่าไทจากสิบสองปันนาก็คงได้รับการจัดตั้งในเวลาใกล้เคียงกัน และมีฐานะเป็นไพร่สมเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าบรรดาหมู่บ้านแต่ละแห่งที่รายล้อมเมืองเชียงใหม่ล้วนเป็นชุมชนข้างเรียงราย เช่น บ้านช่างคำ ชำนาญด้านเป็นช่างทอง บ้านเหมืองกุง ชำนาญด้านเครื่องปั้นดินเผาประเภทไฟดำ บ้านถวายเป็นช่างด้านแกะสลัก ฯลฯ ชุมชน

เหล่านี้คงต้องทำหน้าที่ไพร่ทำงานตามความชำนาญของตนสนองต่อความต้องการของเจ้าผู้ปกครองยุคนั้นตามระบบแบบแผนที่กำหนด และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมแต่ละชุมชนสืบทอดต่อมาจนยังคงปรากฏเด่นถึงปัจจุบันนี้

ในยุคพระเจ้ากาวิโรสุริยวงศ์ครองเมืองเชียงใหม่(พ.ศ.๒๓๙๖ - ๒๔๑๓) ปรากฏหลักฐานว่า ได้มีการอัญเชิญพระบรมธาตุศรีจอมทองมาสู่เมืองเชียงใหม่ ตามประเพณีที่อาจเริ่มต้นตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๖) (ดูคำจารึกเกี่ยวกับพระบรมธาตุจอมทอง อ่านโดย ฮันส์ เพนธ์ ใน สังคมและวัฒนธรรมล้านนาไทย เชียงใหม่ : สยามการพิมพ์ ๒๕๑๓ อ่างในอักษรพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗) กระบวนแห่พระบรมธาตุจากจอมทองต้องมาหยุดพักครึ่งทางที่วัดต้นแก้วหรือวัดอินทราวาส ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง (ประวัติวัดอินทราวาส: ต้นแก้ว เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์ ๒๕๒๗ อ่างในอักษรพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านเหมืองกุงสมัยนั้นแม่เพ็งเริ่มถูกจัดตั้งเป็นชุมชนก็คงได้ร่วมงานประกอบบุญอันยิ่งใหญ่ครั้งนั้นด้วย หากแต่ไม่ปรากฏหลักฐานลายลักษณ์ไว้ พบร่องรอยก็เพียงน้ำตื้นรุ่มเก่าซึ่งทางเจ้าอาวาสเก็บไว้จำนวนหนึ่งน้ำตื้น หรือคนโทเหล่านั้นส่วนหนึ่งยอมมาจากหมู่บ้านเหมืองกุง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตแหล่งใหญ่ที่อยู่ข้างเคียงวัดแห่งนั้นด้วยแน่นอน

ด้วยทำเลที่เป็นทางผ่านระหว่างเชียงใหม่กับเมืองต่างๆ ทางทิศใต้ ขบวนเดินทางของเจ้านายทั้งหลายสมัยนั้นล้วนใช้ช้างเป็นพาหนะ เมื่อถึงบริเวณลำน้ำสายหนึ่งในพื้นที่หางดงก็มักต้องพักให้ช้างอาบน้ำเล่นน้ำ ลำน้ำสายนี้จึงถูกเรียกว่า แม่ท่าช้าง เมื่อมีการจัดการปกครองระบบเทศบาลจัดตั้งหน่วยการปกครองในภาคเหนือตอนบนเป็นมณฑลเทศาภิบาลเรียกว่า มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพ แบ่งเขตการปกครองเป็นเมือง ต่อมาเรียกจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ตามลำดับ (สรวิชาติ ประยูรเสถียร การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖ วิทยานิพนธ์ มศว. ประสานมิตร ๒๕๒๓ อ่างในอักษรพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗)

พื้นที่หางดงอันเป็นที่ตั้งหมู่บ้านเหมืองกุงซึ่งขณะนั้นมีสภาพกร้าง บ้านเรือนยังไม่มากนัก กระจัดกระจายอยู่ภายใต้การปกครองของพญาโย และพญาประจักษ์ขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ จึงได้รับการจัดตั้งเป็นแขวงการปกครองเรียกว่า แขวงแม่ท่าช้าง มีศูนย์กลางอยู่ที่บ้านกำแพงงาน (พื้นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอในปัจจุบัน) ตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอหางดง เพราะในท้องที่นี้มีการทำพิธีเลี้ยงผีซึ่งเรียกว่า ดงกรรม ที่เป็นศูนย์กลางสำคัญ (เข้าใจว่าเป็นดอยคำ) ที่ว่าการอำเภอห่างจาก ดงกรรม ประมาณ ๑๕๐๐ เมตร ซึ่งถือว่าอยู่ทางด้านท้าย จึงเรียกว่า หางดง แปลว่า อยู่ท้ายดงกรรม (ประวัติ

มหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเชียงใหม่ เชียงใหม่: ทิพยเนตรการพิมพ์ ๒๕๒๙ หน้า ๑๓๒ - ๑๓๖ อ้างในอัครพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗)

ชาวบ้านเหมืองกุงได้ดำรงสถานภาพความเป็นไพร่ในสังกัดเจ้านายชั้นสูงของนครเชียงใหม่ โดยต้องทำนาในที่นาของเจ้านายชั้นสูงที่ตกทอดต่อกันมา อย่างน้อยตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิโรสุริยวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๑๓) พระราชชายาเจ้าดารารัศมี (พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๒๔) แบ่งปันผลผลิตจากนาข้าวและผลผลิตจากฝีมืองานช่างคือ เครื่องปั้นดินเผาไฟต่ำ เช่น น้ำตันตลอดจนแรงงานให้กับมูลนายจนกระทั่งมีการยกเลิกระบบไพร่ในภาคเหนือเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๗ ก็ยังต้องทำนาในที่นาของเจ้านายฝ่ายเหนือ เช่น เจ้ากอแก้ว ณ เชียงใหม่ เจ้าพงษ์อินทร์ ณ เชียงใหม่ ซึ่งต่อมาได้ขายให้คนในตระกูลโนตานนท์ โดยยังต้องแบ่งผลผลิตจากท้องนาให้เจ้าของที่ดินแต่ละคนกำหนด เช่น ไร่ละ ๑๐ ถึงบ้าง ๑๒ ถึงบ้าง (คำบอกเล่าของนายอินสม สืบคำเปียง อายุ ๘๔ ปี เมื่อ ๒ พ.ย. ๒๕๒๗ อ้างในอัครพงษ์ และคณะ ๒๕๒๗) ปัจจุบันพื้นที่นาดังเดิมได้กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรรชื่อหมู่บ้าน เวิลด์คลับ

๒.๒ ห้างเจ้า: สถานที่สำคัญในอดีต

ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านในอดีตคือสถานที่ที่ชาวบ้านต้องนำข้าวมาส่งให้กับเจ้า (ผู้ครองนคร) ซึ่งห้างเจ้าถือว่าเป็นสถานที่ที่สำคัญในอดีตมาก เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชาวบ้าน คือ หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการปลูกข้าวแล้วนั้น ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องนำข้าวมาส่งให้กับเจ้าซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ

ห้างเจ้าของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้น ค่อนข้างที่จะมีอาณาบริเวณกว้างขวางเป็นอย่างมาก อาจจะเป็นเพราะพื้นที่ของบ้านเหมืองกุงโดยส่วนใหญ่จะเป็นที่นามากกว่าที่อยู่อาศัย ห้างเจ้าจึงจำเป็นก่อสร้างให้มีเนื้อที่เพียงพอกับผลผลิตของข้าวเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว โดยบริเวณห้างเจ้านั้นจะมีพื้นที่ขนาดใหญ่ไว้สำหรับการวัดปริมาณของข้าวที่ชาวบ้านส่งมา นอกจากนี้ก็อาจจะเป็นไปได้ว่ายังใช้พื้นที่นี้เก็บข้าวเพื่อรอการส่งให้กับโรงสีอีกต่อหนึ่ง

นอกจากพื้นที่ที่กล่าวมาข้างต้น ชาวบ้านยังเล่าต่อไปอีกว่า นอกจากจะมีพื้นที่ที่เก็บข้าวแล้วนั้น ก็ยังมีศาลาไว้เป็นที่พักสำหรับเจ้า ในกรณีที่เจ้าเข้ามาดูแลและตรวจสอบในการส่งข้าวของชาวบ้านในแต่ละครั้ง อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้เข้ามาตรวจสอบบ่อยมากนัก เนื่องจากสมัยนั้นการเดินทางอาจยากลำบาก หรือเจ้าต้องมีหน้าที่ดูแลบ้านเมืองในส่วนอื่นๆ จึงไม่สามารถตรวจสอบได้อย่างทั่วถึง หลักฐานต่างๆ ที่ยังปรากฏในปัจจุบันทำให้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวในอดีตต้องเป็นบริเวณที่มีความสำคัญมาก จะสังเกตได้จากพื้นที่ซึ่งในสมัยนั้นวัสดุ

ค่อนข้างหาได้ยาก แต่ห้างเจ้าก็ยังสร้างพื้นซีเมนต์ขึ้นมา อาจจะได้หรือไม่ว่าพื้นที่ของเจ้าต้องมีความแข็งแรง ทนทาน อีกนัยหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าผลผลิตนั้นมีปริมาณที่มาก จึงจำเป็นต้องสร้างพื้นที่ให้กว้างขวาง และมีความทนทาน มากที่สุด

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าห้างเจ้าในสมัยอดีตนั้นมีบทบาทมากในการใช้ชีวิตของชาวบ้าน เมืองกรุงค่อนข้างมาก “ตอนเด็กๆเรายังไปวิ่งเล่นที่นั่น เพราะพื้นที่ค่อนข้างกว้าง รมรื่น นอกจากนี้ห้างเจ้ายังมีต้นพุทรา เราเก็บกินกัน หลังจากที่ยกเสร็จเราก็จะเอาเมล็ดพุทราไปทุบที่พื้นซีเมนต์ เพราะมันจะแตกง่าย เรากินเนื้อที่อยู่ข้างในเมล็ดอีกที เพราะสมัยก่อนไม่มีขนมกินเหมือนในปัจจุบัน” (นางบัวไหล บุญเตียง อายุ ๕๒ ปี) จะสังเกตได้ว่าถึงแม้ห้างเจ้าจะถูกควบคุมให้เป็นพื้นที่เฉพาะในการส่งข้าวให้กับเจ้า แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสถานที่แห่งนี้จะไม่ให้ใครเข้ามาในฤดูที่ไม่มีผลผลิต แสดงให้เห็นว่านอกจากบ้านของชาวเมืองกรุง ห้างเจ้าก็ถือได้ว่าเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่ใช้เป็นศูนย์รวม แลกเปลี่ยน สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นของคนเมืองกรุงในยุคนั้นก็เป็นได้

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันห้างเจ้าจะไม่มีบทบาทเหมือนอดีตแล้วนั้น แต่ความทรงจำของชาวบ้านก็พอที่มีจะแสดงให้เห็นว่าในอดีตนั้น ห้างเจ้ามีบทบาท ในวิถีชีวิตของชาวบ้านเมืองกรุงได้เป็นอย่างดี ห้างเจ้าในปัจจุบันยังคงมีร่องรอยสิ่งปลูกสร้างให้เราเห็นอยู่บ้างว่าสถานที่แห่งนี้มีความสำคัญกับในเมืองกรุงเป็นอย่างดี แม้ว่าตอนนี้ห้างเจ้าจะกลายเป็นแค่ความทรงจำ แต่ก็มิได้แปลว่าชาวบ้านจะลืม สถานที่แห่งนี้ไปอย่างสิ้นเชิง เพราะหลังจากที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น ก็ยังแสดงให้เห็นว่าพวกเขาเหล่านั้นยังมีเคยลืมสถานที่แห่งนี้เลย แม้ว่าในตอนนี้นั้นห้างเจ้าจะกลายมาเป็นที่อยู่ของคน ประมาณ ๓ หลังคาเรือน และ ๓ หลังคาเรือนที่ว่านี้ก็คือลูกหลานของคนเฝ้าห้างเจ้าในอดีต พวกเขาเหล่านั้นยังคงไม่ย้ายไปไหนจวบจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เข้าไปห้างเจ้าอีกเลย อาจจะเป็นเพราะว่า ในปัจจุบันห้างเจ้าถูกล้อมรอบไปด้วยกำแพงของคนต่างถิ่นที่เข้ามา กว่านซื้อที่ดิน หรือกำแพงกันของโครงการหมู่บ้านจัดสรร

ห้างเจ้าในอดีตจึงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวเมืองกรุงเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่เหลือภาพเดิมหรือวิถีชีวิตเดิมๆ ให้เห็น แต่สำหรับชาวบ้านเขายังคงจำได้ดี เมื่อเวลาพูดถึงเรื่องในอดีต โดยเฉพาะบริเวณห้างเจ้าซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของพวกเขาเหล่านั้นในอดีต

๒.๓ พัฒนาการทางสังคมของอาณาจักรล้านนากับน้ำตัน

อาณาจักรล้านนาเริ่มต้นขึ้นในสมัยพระยามังราย กษัตริย์แห่งราชวงศ์จิงราช ได้รวบรวมหัวเมืองต่างๆ ตามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำปิงตอนบนเข้าด้วยกันคือ บริเวณเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย และยังสามารถขยายอำนาจออกไปยังดินแดนเมืองเชียงตุงและเมืองน่ายอีกด้วย ต่อมาในสมัยพญาคำฟู (พ.ศ. ๑๘๗๗-๑๘๗๙) ได้ขยายอาณาจักรล้านนาไปจนถึงเมืองพะเยา และในสมัยพญาติโลกราชได้แผ่พระราชอำนาจไปถึงเมืองแพร่และน่าน

แต่ก่อนที่อาณาจักรล้านนาจะเกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พบว่ามีชุมชนดั้งเดิมคือชาวลัวะ เกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้วในบริเวณที่ราบแม่น้ำปิงตอนบนชาวลัวะนี้เป็นชนพื้นเมือง ไม่มีการนับถือพุทธศาสนาและความเจริญทางวัฒนธรรม(สรัสวดี อ๋องสกุล ๒๕๒๙: ๑๑-๑๒) จนมาถึงสมัยพระนางจามเทวี ธิดาแห่งกษัตริย์เมืองขอมโบราณ ฤาษีวาสุเทพอัษฎเชษฐาขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญไชย และตามตำนานมูลศาสนากล่าวว่ามีนางจามเทวีจะเสด็จขึ้นมายังหริภุญไชย ได้ทูลขอกองทัพจากพระราชบิดา อันประกอบไปด้วย

- ผู้ง้อทรวงพระไตรปิฎก ๕๐๐ คน
- คนผู้ง้อเป็นผ้าขาว ตั้งอยู่ในศีล ๕ ศีล ๘ ๕๐๐ คน
- ช่างแกะสลัก ๕๐๐ คน
- ช่างแก้ว ช่างแหวน ๕๐๐คน
- ช่างเงิน ช่างคำ ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างตอง ช่างแต้ม ช่างไม้เยื้อง อย่างละ ๕๐๐ คน
- หมอโหรา หมอยา พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง พ่อเวียง พ่อการ ละเยียง ๕๐๐ คน (สงวนโชติธุขันธ์ ๒๕๑๕: ๑๕-๑๖)

การนำความเจริญทางพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนช่างแขนงต่างๆ มากมายมาจากเมืองละโว้ ทำให้เมืองหริภุญไชยเจริญรุ่งเรืองและเป็นอาณาจักรที่อุดมมั่งคั่ง เมื่อพระนางจามเทวีได้แผ่พระราชอำนาจมาถึงบริเวณที่ลัวะดั้งเดิมได้อาศัยอยู่ ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ชาวลัวะเป็นอันมากขุนหลวงวิลังคะ หัวหน้าชาวลัวะจึงทำสงครามกับพระนางจามเทวีและต้องพ่ายแพ้ไป ชาวลัวะส่วนหนึ่งคงหนีไปอยู่ตามเขา อีกส่วนหนึ่งอยู่ใต้การปกครองของพระนางจามเทวี อาณาเขตแห่งแคว้นหริภุญไชยจึงได้ขยายไปถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน และในเวลาต่อมาไม่นานก็แผ่พระราชอำนาจไปยังที่ราบลุ่มแม่น้ำวังอีกด้วย ทรงสร้างเมืองเขลางค์ขึ้นเป็นเมืองสำคัญรองจากหริภุญไชย

แคว้นทริภุญไชยนั้นเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน จนสมัยของพระยาโยธาเป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย แคว้นทริภุญไชยก็ล่มสลายลง ด้วยพระยามังรายแห่งแคว้นโยนกได้ทราบถึงความสมบูรณ์ของแคว้นนี้ จึงสร้างกลศึกอุบายให้อ้ายฟ้าคนสนิทเข้ามาเป็นไส้ศึกก่อวุ่นจนบ้านเมืองวุ่นวาย เป็นโอกาสให้พระยามังรายยกทัพจากเมืองฝางมาตีทริภุญไชยสำเร็จประมาณปี พ.ศ. ๑๘๓๕ และเวลาต่อมาตีได้เมืองเซลาจค์แล้วจึงทรงผนวกแคว้นโยนกและแคว้นทริภุญไชยเข้าด้วยกันการรวมตัวของ ๒ แคว้นใหญ่เป็นการเริ่มฐานะของอาณาจักรล้านนา(สรวิศวดี อ่องสกุล ๒๕๒๙: ๒๐) และทรงปกครองทริภุญไชยได้ ๒ ปีก็ยกเมืองให้แก่อ้ายฟ้าส่วนพระองค์นั้นทรงสร้างเวียงกุมกามเป็นชัยภูมิชั่วคราว และยังคงสนพระทัยในการกรีธาทัพไปตีหัวเมืองต่างๆ อยู่เสมอ เช่น เมื่อครั้งที่พระองค์ยกทัพไปกรุงหงสาวดี พระเจ้าสุทโธทมิศก็รับแต่งตั้งราชบรรณาการออกมาต้อนรับพระองค์ ดังนี้

- นางปายโค ธิดาหงสาวดี
- ช้างม้า
- ข้าทาสบริวารชายหญิง ๕๐๐ ครัว (สงวน โชติสุขรัตน์ ๒๕๑๕: ๒๒๐)

เมื่อครั้งเสด็จไปกรุงอังวะ พระยามังรายก็ได้ปรารถนาได้ช้างฝีมือประเภทต่างๆ เลือกนำกลับมายังดินแดนล้านนา พระยาอังวะจึงพระราชทานช้างเหล่านั้น ได้แก่

- ช้างฆ้องนายหนึ่ง
- ช้างเครื่อง
- ช้างเงิน
- ช้างคำ
- ช้างทอง
- ช้างเหล็ก ประมาณ ๕๐๐ ครัว

พระยามังรายทรงนำช้างเหล่านั้นมาไว้ตามเมืองต่างๆ ซึ่งอยู่ในอาณาจักรของล้านนาดังนี้

- ช้างตีค้ำมาไว้ที่เชียงตุง
- ช้างฆ้องไว้ที่เชียงแสน
- ช้างเครื่อง ช้างเหล็ก ช้างทอง ไว้ที่กุมกาม

ในระหว่างที่พระยามังรายประทับที่เวียงกุมกามนั้น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่าพระองค์ได้มีโอกาสประพาสไปยังบริเวณเชิงดอยสุเทพ ทรงพบว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การสร้างบ้านแปงเมืองยิ่งนัก พระองค์จึงสร้างเมืองเชียงใหม่และขนานนาม “นพบุรีศรีนครพิงเชียงใหม่”

ในวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๘ ค่ำ พ.ศ. ๑๘๓๙ โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักร

ด้วยชัยภูมิที่เหมาะสมของอาณาจักรล้านนา ซึ่งแวดล้อมด้วยอาณาจักรใหญ่ คือ อยุธยา พม่า จีน และลาว ทำให้เมืองต่างๆ เหล่านี้ต่างปรารถนาที่จะได้อาณาจักรล้านนาไว้ในปกครอง ล้านนาจึงมีภัยอยู่รอบด้าน แต่กษัตริย์แห่งล้านนาก็สามารถนำทัพป้องกันอาณาจักรไว้ได้ตลอดมาจนกระทั่งในปลายรัชสมัยราชวงศ์มังรายแตกแยกภายใน ดังนั้น พ.ศ. ๒๑๐๑ จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าจนถึง พ.ศ. ๒๓๑๗ รวมระยะเวลาได้กว่า ๒๐๐ ปี นับเป็นยุคแห่งความอ่อนแอของล้านนา

ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ ขณะที่พระเจ้าบุเรงนองยึดนครเชียงใหม่ไว้ได้นั้นนอกจากจัดการเรื่องส่วยที่เชียงใหม่ต้องส่งให้แก่พม่าแล้ว พระเจ้าบุเรงนองยังนำช่างชาวล้านนาทุกประเภทกลับไปยังกรุงหงสาวดีอีกด้วย (สร้อยดี อ่องสกุล ๒๕๒๙: ๒๔)

การปกครองของพม่าในเชียงใหม่ระยะแรก พม่าได้ยกผู้นำของเชียงใหม่เป็นผู้ปกครองภายใต้การดูแลของพม่า ต่อมาระยะหลังพระเจ้าบุเรงนองได้ให้มังนธาซอโอรสมาปกครองเมืองเชียงใหม่โดยตรง และหลังจากมังนธาซอแล้ว ก็ยังมีข้าหลวงของพม่าคนอื่นอีกที่เข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่สลับกับข้าหลวงชาวล้านนา แต่อย่างไรก็ตามเวลา ๒๐๐ ปีเศษ พม่าได้พยายามที่จะปฏิรูปศิลปวัฒนธรรมตลอดจนพุทธศาสนาของชาวล้านนาให้ดำเนินรอยตามอย่างพม่าในทุกรูปแบบ จนกระทั่งในสมัยของโปมะยุง่วน ข้าหลวงของพม่าที่มาปกครองเมืองเชียงใหม่ ได้ทำการลิดรอนอำนาจของขุนนางพื้นเมืองเป็นอย่างมาก ทำให้ขุนนางเหล่านั้นไม่พอใจ จนเกิดการสู้รบกันขึ้นที่กลางเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔ โดยในครั้งนั้นพระยาจ่าบ้านพ่ายแพ้และน้องชายถึงแก่ชีวิตในทีรบ โปมะยุง่วนจึงจัดครอบครัวของพระยาจ่าบ้านและพระยาภาวิละส่งไปให้กษัตริย์อังวะเป็นแรงบีบบังคับให้ขุนนางพื้นเมืองทั้งสองตัดสินใจหันหน้าเข้าสู่วามิภักดีฝ่ายไทย ในสมัยพระเจ้าตากสินพระยาจ่าบ้านและพระยาภาวิละลงไปขอความช่วยเหลือจากกองทัพพระเจ้าตากสินที่กรุงธนบุรีขึ้นมาทำสงครามที่เชียงใหม่ได้สำเร็จ พระเจ้าตากสินจึงโปรดให้พระยาจ่าบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการปกครองเมืองเชียงใหม่ พระยาภาวิละครองเมืองลำปาง และน้องของพระยาภาวิละอีก ๖ คนช่วยราชการที่เมืองลำปาง การสงครามครั้งนี้ นับว่าทำให้เกิดสัมพันธไมตรีที่ดียิ่งกว่าเจ้าเจ็ดตนกับกษัตริย์ฝ่ายไทย

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ พระยาจ่าบ้านเสียชีวิต พระยาภาวิละจึงได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นพระยาวชิรปราการครองเมืองเชียงใหม่แทนในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ แต่เนื่องจากเมืองเชียงใหม่ถูกทิ้งร้างมานานถึง ๒๐ ปี พระยาภาวิละจึงได้นำทัพของ

พระองค์และราษฎรบางส่วน จากลำปางมาตั้งมั่นอยู่ที่เวียงป่าซางเป็นเวลา ๑๔ ปี ทรงเริ่มทำการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ด้วยการรวบรวมราษฎรพื้นเมืองที่หลบหนีสงครามไปอยู่ตามป่าเขา และชนพื้นเมืองจากหัวเมืองต่างๆเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” (ไกรศรี นิรมานเหมินทร์ ๒๕๒๑:๔๙-๖๒)

ในยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของพระยาภาววิไลนี้ พระองค์ทรงใช้วิธีการรวบรวมผู้คนประมาณพันคนไปตั้งหลักอยู่ที่เวียงป่าซางเพื่อสะสมผู้คนและทำการสู้รบกับพวกพม่า จนในปี พ.ศ. ๒๓๓๙ จึงยกทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ที่ทิ้งร้างไว้สำเร็จ โดยกวาดต้อนชาวพื้นเมืองเดิมและผู้คนจากสิบสองปันนา ชาวไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน ยอง และผู้คนจากเมืองทางตอนใต้ของสุวรรณประเทศพม่า ผู้คนที่กวาดต้อนมามีหลายระดับ ระดับที่เป็นช่างฝีมือหรือไพร่ชั้นดีจะตั้งถิ่นฐานในตัวเมือง เช่น เขินที่ถนนวัวลาย ส่วนไพร่ที่ไม่เป็นช่างฝีมือจะไว้นอกเมือง เช่น เขินที่สันทราย ยองที่ลำพูน ผู้คนที่กวาดต้อนมากก็จะตั้งชื่อหมู่บ้านของตนตามชื่อบ้านเมืองเดิมที่เคยอาศัยอยู่ก่อนถูกกวาดต้อนมา เช่น เมืองลัวะ เมืองเลน เมืองกาย เป็นต้น และได้แต่งตั้งคนเชื้อชาติเดียวกันเป็นหัวหน้าหมู่บ้านขึ้นกับเจ้านายตามลำดับชั้นไปจนถึงเจ้าเมือง มีวัดประจำชุมชนของตนเป็นศูนย์กลาง จากการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่างๆ เข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ มีผลทำให้สังคมเมืองเชียงใหม่ทั้งไพร่ที่เป็นคนพื้นเมืองเดิมแล้วยังมีไพร่เชื้อชาติอื่นๆอีกเช่น ลื้อ เขิน ไทยใหญ่ ข่า ลัวะ พม่า เป็นต้น(สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท ๒๕๓๗:๙๗) นอกจากนี้ สวัสดิ์ อ่องสกุล (๒๕๒๙:๖๕) ได้กล่าวถึงอาณาเขตของเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละอีกว่า

“.....เนื่องจากเชียงใหม่ในสมัยพระยาภาววิไล ได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางในทางเหนือจรดเชียงรุ่ง เชียงขวาง สิบสองปันนา ส่วนทางตะวันตกสามารถครอบครองหัวเมืองด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน เช่น เมืองจวด เมืองทา เมืองตวน เมืองสาด เมืองหาง หรือที่เรียกว่า “หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า” เมืองเหล่านี้ได้มาด้วยวิธีการ๒อย่างคือการเกลี้ยกล่อมเข้าไว้ในอำนาจโดยไม่ต้องสู้รบกัน ซึ่งหากไม่ยอมก็จะใช้วิธีการปราบปรามเมื่อปราบสำเร็จก็จะกวาดต้อนผู้คนในเมืองนั้นมา โดยปล่อยให้เมืองนั้นร้างไว้.....”

เชียงใหม่ภายใต้การฟื้นฟูของพระเจ้ากาวิละจึงกลับมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และเป็นศูนย์กลางของล้านนา เช่นเดียวกับสมัยราชวงศ์มังราย ในช่วงเวลาดังแต่พระเจ้ากาวิละปกครอง เรียกว่าสมัยตระกูลเจ้าเจ็ดตนมีเจ้าเมืองสิบสหายจากเชื้อสายเจ้าเจ็ดตน โดยมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราชของอาณาจักรไทยรัตนโกสินทร์ โดยพระมหากษัตริย์ไทยทรงให้อำนาจการปกครองแก่เจ้าเมืองเหนืออย่างอิสระ จนกระทั่งถึงลูกหลานของเชื้อสายเจ้าเจ็ดตนซึ่งมีทั้งหมด ๙ องค์ ภายหลังเกิดแตกความสามัคคีและเริ่มเกิดความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดน รวมทั้งยังมี

ปัญหาเรื่องการค้าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ ทำให้รัฐบาลกลางของไทยต้องส่งข้าหลวงมาประจำที่เชียงใหม่หลังจากทำสนธิสัญญาเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๕๒) ได้มีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค และหัวเมืองประเทศราชเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล ล้านนาจึงได้เปลี่ยนฐานะจากเมืองประเทศราชซึ่งปกครองโดยเจ้าเจ็ดตนมาเป็นมณฑลลาวเฉียงเหนือหรือพายัพ ทำให้ล้านนากลายมาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศโดยมีข้าหลวงจากส่วนกลางขึ้นไปบริหารงานบ้านเมือง และเจ้าเมืองเชียงใหม่มีหน้าที่เป็นเพียง "ประมุข" ของเมืองเท่านั้น

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกำหนดไว้ว่าหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นต้นไป หากตำแหน่งเจ้าเมืองใดว่างลง จะไม่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตำแหน่งนี้ขึ้นอีก ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๘๒ หลังจากเจ้าแก้ววรวรรุเจ้าเมืองคนสุดท้ายของเมืองเชียงใหม่ถึงแก่พิราลัย เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงไม่มีตำแหน่งเจ้าเมืองอีก และหลังจากที่คณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลเสีย ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ มณฑลพายัพจึงหมดลง เมืองเชียงใหม่และเมืองบริวารจึงมีฐานะเท่ากับจังหวัดหนึ่งของไทยแต่นั้นมา

๒.๓.๑ สภาพสังคมล้านนาก่อนการเปิดการค้าเสรี

สภาพสังคมล้านนานั้นมีลักษณะการปกครองแบบไพร่และทาส ประชาชนในชนบทมีความเป็นอยู่แบบเลี้ยงตนเอง หรือระบบการผลิตเพื่อยังชีพ วัตถุประสงค์ไม่ใช่เพื่อขาย ลักษณะการจัดตั้งหมู่บ้านในชนบทชาวล้านนานิยมตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อนและอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านอื่นมีทุ่งนาหรือทุ่งโล่งล้อมรอบหมู่บ้านเพื่อแสดงอาณาเขต ที่บริเวณทุ่งกว้างนั้นนอกจากจะใช้ทำนาแล้ว ยังนิยมปลูกไม้ยืนต้นและป่าไม้ตลอดจนพืชพันธ์ต่างๆ รอบบริเวณหมู่บ้าน แสดงรั้วกันอาณาเขตอีกรอบหนึ่ง ดังนั้นภายในหมู่บ้านจึงสามารถผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคได้เกือบทุกชนิด แต่ละหมู่บ้านมีผลผลิตที่คล้ายกัน ประชาชนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะที่ดินเป็นของผู้ปกครองสูงสุด รัฐมีอำนาจเรียกเก็บภาษีและผลิตผลผลิตส่วนเกินจากหมู่บ้าน การแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านมีน้อย เพราะทุกหมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากผลผลิตบางอย่างที่ไม่สามารถผลิตเองได้ทุกหมู่บ้าน เช่น เกลือ เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก จึงเกิดการแลกเปลี่ยนปัจจัยที่ขาดแคลน

การประกอบอาชีพของชาวล้านนาในชนบทนั้นทำทั้งการเกษตรและหัตถกรรมควบคู่กันไป โดยมีการเกษตรหรือทำนาเป็นอาชีพหลัก ผลผลิตที่ได้เพื่อเลี้ยงตนและเสียภาษีให้แก่รัฐ และผลผลิตที่เหลือเพียงพอสำหรับใช้ในงานบุญหรือพิธีกรรม การผลิตในสังคมเกษตรนี้ส่วนใหญ่ผู้ผลิตเป็นชาวนาเป็นผู้ประกอบการเพาะปลูกขนาดเล็กและเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้แรงงานหรือเพื่อบริโภค ใช้เวลาว่างจากการเก็บเกี่ยวผลิดงานหัตถกรรม

ส่วนการผลิตหัตถกรรมนั้นผลผลิตที่ได้มีไว้เพื่อใช้เอง และเนื่องจากในภาคเหนือมีป่าไม้ อยู่เกือบทุกหมู่บ้าน ชาวนาโดยส่วนใหญ่จึงใช้ไม้ไผ่ในการสร้างเรือน และสานภาชนะเครื่องใช้ ภายในบ้าน การผลิตเครื่องจักรสานเป็นหน้าที่ของเพศชาย ดังคำสอนของพระยามังรายได้กล่าวไว้ว่า “ชายผู้ใดได้เป็นเขยท่านผู้อื่น...หมั่นกระทำการนาและการไร่ หมั่นสานก๋วยและซ้า ผืนเชือกม้า วัคววย...” (ก๋วยหมายถึง ภาชนะไม้ไผ่สานตาห่างๆ ซ้าหมายถึง ตระกร้า)(ชูลิทธิ ชูชาติ ๒๕๒๓: ๓๓) การผลิตเครื่องจักรสานโดยเพศชายนี้มีความสอดคล้องกับการแบ่งแยกหน้าที่แรงงานตามเพศ ดังที่ ปราณี วงษ์เทศ (๒๕๒๗:๙) ได้กล่าวไว้ว่า “การที่คนในสังคมส่วนใหญ่มีงานหัตถกรรมอยู่นั้น จะมีการจัดการเบื้องต้นตามพื้นฐานการแบ่งแรงงานตามเพศ เช่น พวกผู้ชาย(ในชนเผ่าต่างๆ) มักจะต้องเรียนรู้ให้มีความชำนาญในวิชาช่าง “ของผู้ชาย” เช่น เป็นผู้ก่อสร้างที่อยู่อาศัย พาหนะ อาวุธ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการล่าสัตว์ เป็นต้น และผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ตัดเย็บเสื้อผ้า ทำเครื่องใช้เกี่ยวกับการประกอบอาหาร” .....การแบ่งแรงงานตามเพศนี้ถือว่าเป็น “กฎธรรมชาติ” และผู้ที่ประพฤติผิดจากกฎนี้ถือว่าเป็น “กะเทย” การจัดแบ่งหน้าที่เช่นนี้เกิดในสังคมล้านนาเช่นเดียวกัน เห็นได้ชัดจากการแบ่งหน้าที่เพศชายในการสร้างบ้าน สานภาชนะและเครื่องใช้ภายในบ้าน ส่วนเพศหญิงผลิตเครื่องใช้ในการประกอบอาหาร และผลผลิตในงานหัตถกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นในทุกหมู่บ้าน

๒.๔ เครื่องปั้นดินเผา: น้ำหม้อ น้ำดัน กับชาวล้านนา

เครื่องปั้นดินเผา (pottery) หมายถึงภาชนะที่ช่างปั้นจากดินเหนียว โดยผ่านขบวนการ ความร้อน เนื้อภาชนะจึงแข็งแกร่งขึ้น การจัดประเภทเครื่องปั้นดินเผา น้ำหม้อ น้ำดันนี้ เป็นเนื้อดินเผาแบบธรรมดา คือ Earthenware ทั้งนี้เพราะ Earthenware นี้เนื้อดินเผา มีเนื้อหยาบและค่อนข้างหนา เเผาในอุณหภูมิต่ำไม่เกิน ๑,๑๐๐ องศาเซลเซียส มีความพรุนค่อนข้างมาก ทั้งนี้เพราะในเนื้อดินที่ได้จากท้องถิ่นทั่วไป เช่น ตามบริเวณท้องนา เช่น ดินเหนียวดำ ซึ่งช่างปั้นน้ำหม้อ และน้ำดันใช้กันอยู่นั้นเป็นดินตะกอนที่มีขนาดเนื้อดินเป็นเม็ดละเอียด เกิดจากการสะสมตัวไกลจากแห่งเดิมตามสายน้ำแล้วจึงไปทับถมอยู่ตามลุ่มหรือหนองน้ำซึ่งพืชเจริญงอกงาม ทำให้ดินเหล่านี้มีสารอินทรีย์จากซากพืชและสัตว์ ซึ่งช่วยให้ดินมีความเหนียว อนุภาคของดินยึดเกาะกันได้

ดี และการมีอินทรีย์สารเจือปนจึงทำให้ดินมีสีตั้งแต่ดำถึงเทา และเมื่อเผาที่อุณหภูมิสูง เนื้อดินจะมีสีขาวหรือครีม ซึ่งโดยปกติเนื้อดินก่อนเผานั้นมิได้มีสีดำเพียงสีเดียว หากแต่ดินบางบริเวณมีเนื้อดินสีดำ-เทา น้ำตาลแก่ สีเทา และสีน้ำตาลแกมเหลือง ขึ้นอยู่กับบริเวณใดจะมีสารประกอบประเภทใดมากหรือน้อยกว่ากัน(วาสนา เจริญคำ, ๒๕๓๖:๒๑) ดังนั้นดินที่นำมาใช้ในงานปั้นจึงต้องเป็นดินที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวมีทั้งความเหนียวและผ่านการเผาไฟได้ ซึ่งสามารถแยกแยะคุณสมบัติทางเคมีได้ดังนี้

- ซิลิกา ๔๐-๖๐%
- อลูมินา ๓๐%
- H₂O ในผลึกและสารอินทรีย์ประมาณ ๑๐%
- TiO₂, Fe₂, O₃, Ca, MgO, K₂O และ Na₂O มีปนอยู่เล็กน้อย
- อินทรีย์สาร
  - ลิกไนต์
  - Waxes
  - Resin
  - Humus

- เกล็ดละลายน้ำ

- น้ำซึ่งอยู่ในดินเหนียวรูปต่างๆ คือ

Combined water น้ำนี้เป็นส่วนหนึ่งของ crystal lattice จะหลุดออกมาเมื่อมีการสลายตัวสูง

น้ำผลึก ใช้อุณหภูมิไม่สูงนัก น้ำนี้จะถูกขับออกไปและสามารถนำกลับสู่รูปเดิมโดยใส่เข้าไปเช่นกัน

ในกระบวนการทำงานเครื่องปั้นดินเผา นอกจากจะต้องพิจารณาเรื่องดินซึ่งเป็นวัตถุดิบแล้ว ยังต้องคำนึงถึงขั้นตอนการผลิตด้วยว่า ภาชนะนั้นๆ ผลิตมาโดยวิธีใดเช่น ในการขึ้นรูปภาชนะมีอยู่ด้วยกันหลายวิธีดังพัฒนาการตามลำดับดังนี้

- การขึ้นรูปด้วยมือ(hand Built Method)
- การขึ้นรูปด้วยวิธีบิด(Coiling Method)
- การขึ้นรูปด้วยพิมพ์(Hand Preening Method)
- การขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์ไฟฟ้า

๒.๔.๑ คุณสมบัติและประเภทของน้ำหม้อและน้ำดัน

ลักษณะของ "น้ำหม้อ" เป็นหม้อดินเผาไม่เคลือบ มีฝาปิดภาชนะทำด้วยดินเผาเช่นกัน ลักษณะของน้ำหม้อนั้นประกอบไปด้วยส่วนสำคัญดังนี้ ก้นหม้อ ลำตัวหม้อซึ่งพองออกโดยรอบ ไหล่ภาชนะที่อยู่เหนือลำตัว บริเวณปากภาชนะที่กว้างเป็นวงแหวนโดยรอบ ไหล่ภาชนะอยู่ที่อยู่เหนือลำตัว บริเวณปากภาชนะที่กว้างเป็นวงแหวนโดยรอบ รูปแบบของน้ำหม้อนี้จะแตกต่างกันไปตามแหล่งผลิตนั้นๆ นอกจากนี้ ทรงพันธ์ วรรณมาศ ยังได้บรรยายลักษณะรูปทรงของหม้อน้ำส้มยโบราณไว้ว่า "รูปทรงปากกว้าง ลำตัวภาชนะใหญ่ ก้นมน นิยมใช้ดื่มในชนบททั่วไป ลวดลายบนรูปทรงภาชนะใช้เครื่องมือกดหรือตี หากสังเกตให้ดีจะเห็นรูปจิ้งจอกอยู่บนภาชนะ ซึ่งมาจากความเชื่อคนโบราณที่ว่า มีจิ้งจอกไว้กันแมลงจะมากินน้ำในหม้อ" (ทรงพันธ์ วรรณมาศ, ๒๕๓๐:๙๓)

รูปทรงน้ำหม้อมีลักษณะใหญ่ ไม่สะดวกต่อการเคลื่อนย้ายดังนั้น "น้ำหม้อ" ที่ชาวบ้านใช้สำหรับใส่น้ำดื่มและน้ำใช้จึงถูกวางไว้เป็นที่ โดยผู้ใช้จะตักน้ำจากบ่อมาเทใส่หม้อ และเมื่อต้องการใช้น้ำในหม้อนั้นจะใช้ "น้ำบวย" หรือกระบวย มีลักษณะคือบริเวณส่วนหัวทำด้วยกะลามะพร้าวขัดมันและมีด้ามไม้ขนาดยาวต่อออกมาจากส่วนหัวนั้นสะดวกต่อการจับถือ และที่บริเวณตัวด้ามนี้เอง ช่างมักจะแกะสลักเสลาไม้เป็นรูปทรงที่อ่อนช้อยงดงาม แต่ปัจจุบันน้ำบวยมักใช้ขันอลูมิเนียมต่อด้ามไม้หรือหล่อพลาสติกทั้งส่วนหัวและด้ามภาชนะ

ความนิยมดื่มน้ำจากหม้อนั้น เนื่องมาจากน้ำหม้อเมื่อใส่น้ำลงไปแล้วน้ำในนั้นจะเย็นหอมชื่นใจ ทั้งนี้เนื่องจากภาชนะที่ใช้ไฟต่ำและไม่มีการเคลือบผิวภาชนะ เนื้อดินที่มีลักษณะพรุนตัวจากการเผา จึงทำให้น้ำที่ใส่ลงไปนั้นเกิดการรั่วซึมตลอดเวลา น้ำนั้นจึงเย็น

สำหรับ "น้ำดัน" นั้นหมายถึง คนโทดินเผาไม่เคลือบ มีทั้งสีดำและสีแดง มีไว้เพื่อใส่น้ำดื่ม สะดวกต่อการเคลื่อนย้าย เนื่องจากรูปทรงมีลักษณะลำตัวพองออกโดยรอบ คือมีคอภาชนะตั้งตรงจากลำตัวขึ้นมา บริเวณคอภาชนะนี้เองมีไว้สำหรับการจับถือ ดังนั้นเมื่อถึงขั้นตอนต่อภาชนะ ช่างปั้นจะให้ความสำคัญที่บริเวณนี้เป็นอย่างมาก เพราะหากดินบริเวณนี้ไม่ผสมานกลมกลืนกันก็จะทำให้บริเวณคอและตัวภาชนะหลุดออกจากกัน รูปทรงที่เป็นบริเวณคอภาชนะนี้มีทั้งรูปแบบที่คอดเว้าปากผายบานออกหรือคอภาชนะเป็นลักษณะตั้งตรงแบบผายออก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมองเห็นความงามที่ช่างปั้นเห็นสมควร น้ำดันบางแหล่งผลิตมีฝาปิดภาชนะ บางแหล่งไม่มี และน้ำดันบางใบประดับผิวภาชนะด้วยการห่อหุ้มแผ่นเงินหรือแผ่นทอง ที่เรียกว่าน้ำดันเงิน น้ำดันคำมีไว้สำหรับชนชั้นเจ้านาย

ภาชนะที่ใช้สำหรับรินน้ำจากน้ำตื้นคือจอกหรือขันเงินใบเล็กๆ(บางครั้งชาวล้านนาเรียกว่า ก๊อก) เวลาใช้งานเสร็จก๊อกนี้จะครอบอยู่เหนือปากภาชนะน้ำตื้นนั้นความนิยมที่ชาวล้านนามีต่อน้ำตื้นนั้น นอกจากจะอำนวยความสะดวกไม่ต้องลุกเดินไปตักน้ำที่ฮ้านน้ำหรือหิ้งน้ำแล้ว น้ำในน้ำตื้นยังเย็นชื่นใจเช่นเดียวกับน้ำหม้ออีกด้วย

คุณสมบัติความเย็นของน้ำทั้งจากน้ำหม้อและน้ำตื้นนี้มีอยู่เหมือนกัน แต่หากพิจารณาในเรื่องของรูปแบบลักษณะการใช้งานของภาชนะใส่น้ำทั้งสองประเภทนี้ยังสามารถแบ่งประเภทของภาชนะน้ำหม้อได้เป็น ๒ ลักษณะด้วยกันคือ น้ำหม้อหาบและน้ำหม้อตั้ง

๑. น้ำหม้อหาบ

น้ำหม้อหาบคือหม้อที่ชาวบ้านนำไปใส่ในสาแหรก ใช้หาบภาชนะไปในที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเพื่อถ่ายน้ำจากบ่อลงสู่หม้อน้ำดื่มหรือน้ำหม้อชงที่ตั้งไว้ตามบริเวณบ้านหรือน้ำเพื่อใช้เลี้ยงคนกลุ่มใหญ่ น้ำหม้อหาบนี้ใช้กันมาแต่ครั้งอดีต ดังปรากฏให้เห็นได้จากวรรณคดีท้องถิ่นเรื่องต่างๆ เช่น มหาชาติล้านนา กัณฑ์ชูชก โดยกล่าวถึงภารกิจของชายและหญิงในสังคมชนบทล้านนา ผู้หญิงนั้นนอกจากจะต้องตื่นแต่เช้าหุงหาอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน ซักเสื้อผ้าแล้ว ก็ต้องไปตักน้ำดื่มมาใช้ซึ่งบ่อน้ำนั้นอาจจะอยู่ไกลและหน้าที่นี้ก็หนักหนาอยู่ แต่ผู้ชายไม่ยอมเสียเกียรติตักน้ำให้ภรรยาอาบ แต่หากเป็นน้ำดื่มผู้ชายก็อาจทำได้(ประคอง นิมมานเหมินทร์ ๒๕๒๖: ๑๖-๑๗)

๒. น้ำหม้อตั้ง

น้ำหม้อตั้งนี้ มีไว้เพื่อใส่ทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ และตั้งไว้ตามบริเวณสำคัญของบ้านที่สะดวกต่อการใช้งานของเจ้าของบ้านนั้นๆ โดยปกติชาวล้านนาในอดีตจะแยกลักษณะการใช้งานน้ำหม้อดื่มและน้ำหม้อใช้ออกจากกัน โดยคนเมือง ซึ่งสามารถแบ่งการใช้งานได้ดังนี้

- น้ำหม้อสำหรับใส่น้ำดื่ม

น้ำหม้อสำหรับใส่น้ำดื่มนี้จะมีฝาภาชนะปิดและมีน้ำบวยหรือกระบวยแขวนไว้ในบริเวณเดียวกัน ผู้ใช้จะทำความสะอาดน้ำหม้อด้วยการล้างให้สะอาดก่อนเทน้ำจากบ่อลงไปเสมอ น้ำหม้อดื่มนี้จะตั้งไว้อยู่กับที่เมื่อต้องการเติมน้ำผู้ใช้จะหิ้วน้ำมาเทลงสู่หม้อ น้ำหม้อสำหรับใส่น้ำดื่มนี้ จะตั้งไว้ในที่ร่ม ซึ่งอาจตั้งไว้บนฮ้านน้ำ หิ้งน้ำ หรือช่อล่อ(ภาชนะใส่น้ำไม้ไผ่สานรูปกรวยมีขาตั้งเป็นเสาหลักอยู่ด้านหลัง) ความนิยมตั้งหม้อน้ำของชาวล้านนาแบ่งเป็น๒บริเวณคือ

๑. บนชั้นนอกชาน

ที่บริเวณชานนํ้านอกชานบ้านนี้ จะตั้งนํ้าหม้อไว้สำหรับดื่ม ซึ่งการตั้งนํ้าหม้อที่ชานนอกชานนี้ก่อให้เกิดแบบบ้านของชาวล้านนาที่กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นไปในที่สุด นับตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นแบบบ้านเรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องกาแลก็ตาม ล้วนแต่มีการสร้างชานนํ้าด้วยการยกพื้นสูงประมาณ ๑ เมตร ถึง ๑.๕ เมตร และมุงหลังคาจั่ว กั้นแดดกันฝนเมื่อตั้งหม้อนํ้าแล้ว นํ้าในหม้อก็จะอยู่แต่ในที่ร่มชานนํ้านั่นเอง

๒. นํ้าหม้อชัวะหรือนํ้าหม้อสำหรับใส่นํ้าใช้และล้าง

นํ้าหม้อชัวะหรือนํ้าหม้อชวยนี้ มาจากการผสมคำว่าชัวะหรือชวย ซึ่งหมายถึงการชะล้าง ดังนั้นเมื่อนํ้าใสลงในนํ้าหม้อชัวะหรือนํ้าหม้อชวยนี้ก็เพื่อมุ่งหมายสำหรับใส่นํ้าชะล้างทำความสะอาดเป็นสำคัญ

รูปแบบนํ้าหม้อชัวะหรือนํ้าหม้อชวยที่ใช้ในล้านนานั้นมีปากภาชนะกว้างเท่าลำตัวไม่มีฝาปิดภาชนะ และบริเวณลำตัวมีลักษณะตั้งตรงขึ้นมาคล้ายอ่างสูงพอประมาณ บริเวณที่ตั้งรูปแบบนํ้าหม้อชัวะหรือนํ้าหม้อชวย ได้แก่

- ตรงบันไดก่อนขึ้นบ้าน
- หม้อชัวะในห้องอาบน้ำ
- ในครัวไฟ(ห้องครัว)

ประเภทของนํ้าต้น

นํ้าต้นนั้นแบ่งออกได้เป็น ๓ ขนาดใหญ่ๆดังนี้

๑. นํ้าต้นหลวง เป็นนํ้าต้นขนาดใหญ่ ใส่นํ้าได้ครั้งละมากๆ นํ้าต้นหลวงนี้บางครั้งใช้นํ้าเพื่อไปโรน อาจจะมีหนูเล็กๆ ไล่สอดเข็อกเพื่อคล้องออกไปโรนไปป่า เพื่อสะดวกต่อการดื่มกินระหว่างทาง

๒. นํ้าต้นขนาดกลาง เป็นนํ้าต้นที่ใช้งานกันโดยทั่วไปในวงอาหารและการต้อนรับแขก

๓. นํ้าต้นน้อย นิยมใส่นํ้าตั้งไว้ตามหิ้งบูชาต่างๆ ลักษณะของรูปทรงนํ้าต้นนี้ สะดวกต่อการเคลื่อนย้ายในการใช้งาน ดังนั้นจึงมักถูกจัดวางในวงอาหารและการรับรองแขกตามงานต่างๆ ซึ่งโดยปกติแล้วเวลามีงานอาจใช้นํ้าต้นถึงร้อยใบก็มี โดยเจ้าภาพนั้นมักไปยืมนํ้าต้นจากวัด เพราะมีจำนวนมากพอกับความต้องการ เมื่อใช้เสร็จแล้วก็ส่งคืน โดยปกติแล้วชาวล้านนามักมีนํ้าต้นไว้หลายสิบในเก็บไว้บน “ควน” เมื่อต้องการใช้งานก็นำลงมา นอกจากนี้พ่อฮุยแม่ฮุยยังนิยมนํ้าภาชนะนํ้าต้นนี้ใส่ลงในหวายถักเพื่อสะดวกต่อการหิ้ว พ่อฮุยแม่ฮุยนี้มักจะหิ้วนํ้าต้นใส่สาแหวกไป

วัดเสมอ โดยเฉพาะเวลาที่ไปนอนค้างที่วัด ลูกหลานก็จะจัดแจงให้ เพราะจะสะดวกต่อผู้สูงอายุ หากตื่นขึ้นมากลางดึกแล้วหิวน้ำจะได้ไม่ต้องเดินไปหาน้ำหม้อ

น้ำตันเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวล้านนา เนื่องจากชาวล้านนา ได้มีการใช้น้ำตันเกือบทุกครัวเรือน น้ำตันนอกจากจะเป็นภาชนะที่ใช้สำหรับบรรจุน้ำ ยังสามารถที่จะนำไปเป็นภาชนะใส่ดอกไม้ในการบูชาพระพุทธรูปและในงานพิธีกรรม ตลอดจนเป็นเครื่องประกอบยศของชนชั้นสูงอีกด้วย

น้ำตันมีการผลิตใช้กันอย่างแพร่หลายอยู่ในดินแดนล้านนาจวบจนทุกวันนี้ ถือว่าเป็นงานหัตถกรรมยุคหลังที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับน้ำตันของล้านนายุคต้น อาจจะเป็นผลสืบมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมครั้งใหญ่ในล้านนา

น้ำตันมีการผลิตออกมาเป็นในลักษณะสิ่งของใช้ละซื้อขายในดินแดนล้านนาสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ เดิมชาวล้านนามักจะเรียกน้ำตันว่า "น้ำตันเงี้ยว" สาเหตุที่เรียกชื่อนี้ก็เนื่องจากกลุ่มคนที่ทำน้ำตันส่วนใหญ่เป็นคนเงี้ยวหรือชาวไทยใหญ่ ซึ่งปัจจุบันแหล่งผลิตน้ำตันอยู่ที่ บ้านเหมืองกุง ต.หนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่ จากการสอบถามชาวบ้านทั้งผู้สูงอายุ คนแก่ แม่บ้าน ต่างพากันยืนยันว่าบรรพบุรุษของตนเองเป็นชาวเงี้ยว ซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเมืองปู้และเมืองสาด ซึ่งปัจจุบันอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินในเขตรัฐฉาน ประเทศพม่า นอกจากนั้นยังระบุอย่างชัดเจนอีกว่า ถูกกวาดต้อนมาในสมัยเจ้าชีวิตอ้าวหรือที่รู้จักกันคือ พระยาภาววิโรตสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๑๓)

จากการตรวจสอบเอกสาร พบว่าในช่วงเวลาของการฟื้นฟูล้านนาได้ปรากฏชื่อของเมืองปู้และเมืองสาดว่าถูกกองทัพเมืองเชียงใหม่ไปตีและกวาดต้อนไพร่พลมาใส่เมืองเชียงใหม่หลายครั้ง โดยเฉพาะในสมัยของพระยาภาววิโรต(พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๖)ได้มีการยกทัพไปตีเมืองปู้และเมืองสาดถึง ๓ ครั้ง และในสมัยพระยาพุทธวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๓๘๙)เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๔ ได้ไปตีทัพอีกครั้งหนึ่งโดยในครั้งนั้นมีรายละเอียดปรากฏในเอกสารค่อนข้างชัดเจนว่า ในปีจุลศักราช ๑๒๐๐ นั้น พระยาเชียงใหม่ได้ทราบข่าวว่า เจ้าฟ้าเงี้ยวเมืองนาย แต่งตั้งคนมาอยู่ในแขวงเมืองสาด เมืองต่วน อันเป็นดินแดนแคว้นแคว้นเมืองเชียงใหม่ พระยาเชียงใหม่จึงแต่งตั้งให้พระยาอุปราชา พระยาราชวงศ์ พระยาเมืองแก้ว คุมกำลังไพร่พลเมืองเชียงใหม่ ๕,๓๐๐ คน เป็นกองทัพหนึ่ง ฝ่ายข้างเมืองลำพูนก็ให้พระยาอุปราชา นายน้อยคำวงษ์คุมกำลังเมืองลำพูน ๙๐๐ คน ทัพหนึ่ง ยกขึ้นไปตีต้อนครัวเงี้ยวไทยใหญ่ที่มาตั้ง ณ เมืองปู้ เมืองสาด เมืองต่วนนั้นลงมา ทั้งสิ้นศักราช ๑๒๐๑ ปีขุนเอกศก พระยาเชียงใหม่ พระยาลำพูน มีหนังสือบอกลงมาให้กราบทูลว่า ด้วยได้แต่งกองทัพไปตีเมืองปู้ เมืองสาด เมืองต่วน ได้ครัวเชลยชายใหญ่น้อยเป็นคน ๑,๘๖๘

คน ขอรับพระราชทานแจกจ่ายแก่นายทัพนายกอง ๑,๐๐๐ คน ยังคน ๘๖๘ คน ปืน ๔๗ บอก ม้า ๑๕ ม้า โค ๒๔๖ โค จะส่งมาถวาย สมุหนายกนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบแล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้มีตราตอบไปว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานครัว เชลยและโคม้า ปืนไว้ สำหรับเมืองเชียงใหม่(พระยาประจำกักรจักร (แช่ม นูนาค),พงศวดาร โยนก,พระนคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร ๒๕๐๔, ๕๒๔-๕๒๕)

แม้ว่าการตรวจสอบของเอกสารจะไม่ยืนยันแน่ชัดว่า กลุ่มชาวจี๊วในหมู่บ้านเหมืองกุง เขตอำเภอหางดงได้อพยพมาอยู่เชียงใหม่ตั้งแต่เมื่อใด แต่หลักฐานจากคำบอกเล่าของชาวบ้านนั้น ต่างพากันบอกว่า บรรพบุรุษของตนเองเข้ามาอยู่เมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ สืบเนื่องจากการทำนาส่งให้เจ้า นอกจากนี้ยังมีสถานที่ที่เป็นหลักฐานได้ดีคือ บริเวณห้างเจ้า ซึ่งปัจจุบันยังคงหลงเหลือที่ดินและสิ่งก่อสร้างอยู่ แต่หลักฐานแวดล้อมทั้งหมด ก็พอที่จะทำให้เชื่อว่า กลุ่มชาวจี๊ว (ชาวบ้านเหมืองกุง) มีความรู้ ความชำนาญในการปั้นน้ำต้นและเครื่องปั้นดินเผา ชนิดต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และเป็นกลุ่มชาวจี๊วซึ่งถูกกวาดต้อนมาในช่วงระยะเวลาฟื้นฟูเชียงใหม่ ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามการผลิตน้ำต้นและเครื่องปั้นดินเผา ไม่ได้มีเฉพาะบริเวณบ้านเหมืองกุง เท่านั้น แต่ยังมีบ้านบ่อแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และบ้านโป่งทิว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย ซึ่งสองหมู่บ้านดังกล่าวไม่ใช่ชาวจี๊วแต่ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดมาจาก เมืองเชียงใหม่ แต่ในระยะหลังน้ำต้นและเครื่องปั้นดินเผาจะมีคุณภาพและการพัฒนารูปแบบได้ดีกว่าแหล่งผลิตอื่นๆ จึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุงได้รับความนิยมเกือบทั่วภูมิภาค เป็นผลทำให้แหล่งผลิตอื่นๆ มีการผลิตน้อยลง ดังจะเห็นได้จากการที่มีพ่อค้า แม่ค้า เข้ามาซื้อ เครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเหมืองกุง โดยนำไปจำหน่ายตามจังหวัดต่างๆ เช่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดน่าน จังหวัดแพร่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยา เป็นต้น

น้ำต้นที่ผลิตขึ้นโดยชาวจี๊วที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยทั่วไป เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้อุณหภูมิไม่สูงมากนัก (Earthenware) เนื้อหยาบ มีรูพรุนค่อนข้างมาก ผิวมีการทาน้ำดินชั้น (Slip) และขัดผิวให้มันเพื่อกันไม่ให้น้ำซึมออกมา นอกจากนั้นยังมีการตกแต่งผิว ภายนอก ด้วยลวดลายต่างๆ ที่เกิดจากรอยขูดขีด และลายพิมพ์ กด

อันที่จริงน้ำต้นมิใช่สิ่งของที่เข้ามาพร้อมกับชาวจี๊ว แต่น้ำต้นในยุคล้านนาดั้งเดิมและ ล้านนายุคต้น เมื่อครั้งที่ความเจริญรุ่งเรืองนั้นก็มิได้อยู่ แต่จะมีเทคนิคการทำแตกต่างกัน จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นตามโบราณสถานต่างๆ โดยเฉพาะบริเวณชายแดน ไทย-พม่า ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ได้พบว่าน้ำต้นเผาในล้านนาดั้งเดิมนั้น เป็นเครื่องปั้นดินเผาไฟ

ต่ำที่มีการปั้นละเอียดงดงาม คือ ดินที่ใช้ในการปั้นต้องเนื้อละเอียด ผิวบาง มีการทำผิวด้วยน้ำดินชั้น (Slip) และประดับตกแต่งบนภาชนะด้วยการเขียนลวดลายด้วยเส้นสีดำ ขาว และแดง สำหรับรูปทรงนั้นที่รูปแบบไม่มาก ส่วนมากเป็นรูปแบบตัวกลม คอตรงสูงและแบนน้ำเต้า ก่อนหน้านี้มีการกำหนดอายุและเรียกชื่อน้ำดินว่าเป็น “น้ำดินสมัยทริภุญไชย” ซึ่งพบหลักฐานจำนวนมาก ในแหล่งโบราณคดีชายแดนไทย-พม่า (สุรพล ดำริห์กุล “อมก๋อยแหล่งโบราณคดีล้านนาที่เพิ่งค้นพบใหม่และใกล้สูญสิ้น” ในวารสารเมืองโบราณ, ปีที่๑๑ ฉบับที่๓ ก.ค. - ก.ย. ๒๕๒๘)

อย่างไรก็ดีดินแดนล้านนาถูวนวายและร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นต้นมา ทำให้งานศิลปกรรมของชาวล้านนาดั้งเดิมสูญสิ้นไปเกือบหมด หลังจากที่มีการฟื้นฟูล้านนาขึ้นมาใหม่ก็ไม่ปรากฏการผลิตเครื่องปั้นและน้ำดินในลักษณะดั้งเดิมอีก(น้ำดินทริภุญไชย) ดังนั้นกลุ่มชาวเจ็วที่ถูกกวาดต้อนมาจึงเป็นกลุ่มชนที่สำคัญในการนำศิลปะการปั้นของตนเองมาผสมผสานและเกิดความรู้ความชำนาญในการผลิตเครื่องปั้นและมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผลผลิตต่างๆของชาวเจ็วมักจะมี น้ำดิน น้ำหม้อ สำหรับปัจจุบันการผลิตน้ำดินได้มีการพัฒนารูปแบบ รูปทรง สี รายละเอียด เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน

น้ำดินสมัยล้านนายุคต้นและยุคหลังถือว่าเป็นงานศิลปะที่มีรูปแบบหลากหลายชั้น มีลวดลายสีสันทที่สวยงาม สะท้อนให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ของผู้ผลิตได้เป็นอย่างดี ดังนั้นน้ำดินอาจจะไม่ใช่แค่ทำหน้าที่บรรจุน้ำหรือสิ่งอื่นๆ หรือเป็นแค่ของใช้ในชีวิตประจำวันของล้านนาเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงได้เห็นความเกี่ยวข้องของบรรพบุรุษผู้ทำหน้าที่ผลิตน้ำดินขึ้นมาให้เราได้มีโอกาสศึกษาและเห็นคุณค่าของน้ำดินเพิ่มมากยิ่งขึ้น

๒.๕ น้ำดินในวิถีชีวิตของชาวล้านนา

การค้าน้ำหม้อและน้ำดินในอดีต จากสภาพเศรษฐกิจของล้านนาสมัยโบราณพอสรุปได้ว่า ก่อนพ.ศ. ๒๓๙๘ (ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง) ระบบเศรษฐกิจของชาวล้านนาเป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองหรือระบบผลิตเพื่อยังชีพมีจุดมุ่งหมายผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก มิใช่ระบบการผลิตเพื่อขาย

ในด้านความสัมพันธ์ของระบบการผลิต ระบบเศรษฐกิจของล้านนาเป็นแบบศักดินา เนื่องจากสังคมล้านนาแบ่งออกเป็นสองชนชั้น คือชนชั้นปกครองและชนชั้นประชาชนซึ่งเป็นไพร่ทาส ประชาชนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ผลผลิตที่ได้ราษฎรต้องส่งให้แก่เจ้าของที่ดินในลักษณะของส่วย(ภาษี)หรือค่าเช่าส่วนผลผลิตที่เหลือจากการเสียภาษีแล้วเก็บเอาไว้บริโภคเอง

การเสียภาษีในรูปของผลผลิตนี้ช่างฝีมือจะต้องส่งผลผลิตของตนให้แก่เจ้านายดังนี้ "อำนาจสิทธิ์และทรัพย์สินของเอกชนจะถูกกำหนดโดยความต้องการของเจ้านาย มีการเกณฑ์แรงงานโยธาและการเกณฑ์ทหาร การเก็บภาษีอากรและเงินช่วยเหลือรัฐบาลอื่นๆ จะเรียกเก็บจาก ช่างนาผู้ผลิตและช่างฝีมือ เช่น พวกช่างเหล็กในหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งจะต้องเสียภาษีให้แก่ราชสำนักเชียงใหม่เป็นประจำทุกปี ในรูปสินค้าสำเร็จรูปได้แก่ ไซ่ล่ามช้าง หม้อดินเผา เป็นต้น" (สุเทพ สุนทรภักษ์ ๒๕๓๑: XXI)

แต่จากการที่ชุมชนแต่ละแห่งมีทรัพยากรธรรมชาติที่จะนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ไม่สอย ในแต่ละชุมชนจึงมีผลผลิตที่ต่างกันออกไปและเมื่อผลผลิตนั้นเพียงพอต่อการเกษตรต่างกัน ในแต่ละชุมชนจึงมีผลผลิตที่ต่างกันออกไปและเมื่อผลผลิตนั้นเพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัวและเสียภาษีแล้ว จึงเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ที่ไม่สามารถผลิตได้ อย่างเช่นชุมชนบ่อเกลือสินเธาว์ที่จังหวัดน่าน ส่งไปขายยังชุมชนต่างๆ ในล้านนาและยังมีเงินช้อนนำไปขายในญวนเป็นต้น แต่ว่าการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างหมู่บ้านมีน้อย เพราะแต่ละหมู่บ้านมีผลผลิตอย่างเพียงพอในการเลี้ยงตนเอง การแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่จึงใช้ระบบแลกเปลี่ยนของ (Barter system)

การผลิตสิ่งของในหมู่บ้านที่สอดคล้องกับวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นนั้น ส่งผลให้เกิดความชำนาญทางช่างที่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงสมัยพระเจ้ากาวิละ พยายามให้ไพร่ขยายที่ดินเพื่อให้เกิดที่นาผืนใหม่ อาชีพหลักของไพร่ในสมัยนั้นมีอาชีพในการทำนาทำไร่ควบคู่ไปกับการทำหัตถกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าช่างผู้สร้างสรรค์มีอาชีพหลักคือการทำนา แต่ในฐานะทางสังคมถือได้ว่าพวกเขามีอาชีพเป็นช่างฝีมือที่ดีรับการปฏิบัติจากธรรมเนียมของสังคมและประชาชนเป็นอย่างดี

ดังนั้นบริเวณรอบนอกของตัวเมืองเข้าไปสู่บริเวณตัวเมืองเชียงใหม่ ก็จะพบการผลิตเชิงหัตถกรรมนานาชนิด และในด้านกกระเบียบทางสังคมช่างฝีมือเหล่านี้จัดเป็นพลเมืองค่อนข้างพิเศษเป็น "ไพร่เมืองชั้นดี" ซึ่งจะได้รับการปฏิบัติตามกกระเบียบหรือธรรมเนียมที่ดีกว่าไพร่หรือประชาชนโดยทั่วไป อย่างไรก็ตามก็ดีผลผลิตเชิงหัตถกรรมจากช่างฝีมือเหล่านี้มักจะทำให้อุปโภคบริโภคภายใน มากกว่าที่จะผลิตขึ้นเพื่อการค้าภายนอก (วัชระ สิริสุประมา มปป: ๑๖)

ในยุค "เก็บผักใส่ซ้า เก็บผ้าใส่เมือง" ในสมัยพระเจ้ากาวิละนั้น ช่างฝีมือแขนงต่างๆ ก็ยังคงมีอยู่ในล้านนาเช่นเดียวกับยุคก่อนหน้านั้น "เมืองเชียงใหม่เป็นปีกแผ่นดินขึ้นมาอีกครั้ง และมีชาวเมืองที่ปะปนกันระหว่างคนพื้นเมืองและเชื้อชาติอื่นๆ เช่น จีน ลื้อ ไทยใหญ่ พม่า ข่า ลัวะ ซึ่ง

ต่างตั้งบ้านเรือนและประกอบอาชีพตามความถนัดของตน เมืองเชียงใหม่จึงประกอบไปด้วยช่างฝีมือต่างๆ” (วัชระ สันธูประมา มปป: ๒๕)

แม้ว่าเชียงใหม่จะประกอบไปด้วยหมู่บ้านช่างต่างๆ แต่ความชำนาญงานช่างและวัตถุดิบในท้องที่ต่างกัน และบางชุมชนมีทรัพยากรที่ดินเพื่อการเกษตรเพียงอย่างเดียว ความจำเป็นในการแลกเปลี่ยนสินค้าจึงเกิดขึ้น อย่างเช่นช่างปั้นหม้อที่สันกำแพงก็อาจจะนำน้ำหม้อใส่ถ้วยหอบไปแลกเปลี่ยนกับแม่อนซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้ๆ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากเอกสารยืนยันถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าเครื่องปั้นดินเผาคือ “...การทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นหัตถกรรมที่ไม่สามารถทำได้ทุกหมู่บ้านเพราะขาดวัตถุดิบและเป็นการผลิตที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะ จึงต้องมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของเหล่านี้ ดังเช่นที่ตำบลหารแก้ว อ.หางดง จ.เชียงใหม่ มีการทำเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่อดีต เมื่อทำเสร็จแล้วจะมีพ่อค้านำไปขายและแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่หมู่บ้านอื่นๆ ด้วยหม้อ ๑ ใบ แลกข้าวเปลือกได้ ๑ หม้อหรือบางทีหม้อ ๑ ใบ แลกพริก หอม กระเทียมได้ ๒ กำมือ...” (พูนพร พูลทาจกร ๒๕๓๐:๑๙)

ระบบการแลกเปลี่ยนระหว่างสิ่งของนี้ ต่อมาพัฒนาขึ้นเป็นการใช้ “เงิน” เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน แต่เดิมนั้นภายในล้านนาใช้เงินรูปของอินเดียวผ่านทางพ่อค้าพม่าที่เข้ามาค้าขายระหว่างมณฑลพายัพกับดินแดนพม่าตั้งแต่ราวกลางศตวรรษที่ ๑๙ เงินรูปนี้มีแพร่หลายเฉพาะในหมู่พ่อค้าและบรรดาเจ้านายพื้นเมือง ราษฎรทั่วไปคงไม่ค่อยมีเงินรูปมากนัก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ รัฐบาลไทยกำหนดให้ใช้เงินบาทในบริเวณเขตมณฑลพายัพ แต่ไม่นิยมใช้กันแพร่หลายเท่าเงินรูปที่มีมาแต่อดีตและใน พ.ศ. ๒๔๕๑ รัฐบาลไทยได้นำเอาเงินเหรียญที่มีมูลค่าต่ำคือ ๑ สตางค์ ๕ สตางค์ และ ๑๐ สตางค์ เข้ามาใช้แทนเงินพื้นเมืองที่ชาวบ้านใช้กันมาแต่โบราณ เช่น เงินเจียง เงินธัญเงินดอกผักชีและเงินวิน(พูนพร พูลทาจกร ๒๕๓๐: ๗๑-๗๔)

นอกจากที่ล้านนาจะมีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจในล้านนา การคมนาคมที่สะดวกขึ้นมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปถึงเชียงใหม่ ทำให้เกิดความสะดวกในการแลกเปลี่ยนทางการผลิตที่รวดเร็วขึ้นและขยายพื้นที่กว้างออกไป ส่วนเจ้านายในล้านนาถูกลิดรอนอำนาจ ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจหรือรายได้ที่เคยมี ทำให้บรรดาเจ้านายต้องแสวงหาแหล่งเศรษฐกิจใหม่ โดยส่วนหนึ่งได้ดำเนินการสร้างตลาด เช่น การสร้างตลาดวโรรสหรือกาดหลวง เป็นต้น (สร้อยดี อ่องสกุล ๒๕๒๙: ๑๕๑-๑๕๒)

ตลาดวโรรสหรือกาดหลวงนับเป็นศูนย์กลางการค้าที่คึกคักยิ่ง มีสินค้าจากแหล่งผลิตต่างๆ มาขาย มีผู้คนมาซื้อสินค้ากันมากหน้าหลายตา ตลาดเปิดทำการตั้งแต่ ๘ นาฬิกาจนถึง ๑๑ นาฬิกา ตามสองฟากถนนามีผู้หญิงที่นำของจากริมฝั่งน้ำและจากตำบลใกล้เคียงมานั่งขายเรียง

กันอยู่เต็ม ทุกคนนั่งกับพื้นมีกระดาษอยู่สองข้างทางบางครั้งก็เทของจากกระดาษไว้บนใบตอง ของที่ขายส่วนมากเป็นพวกอาหารผลไม้ ผัก ยาสูบ หมาก ปูน ปาแห้ง ปลาเค็ม ปลาร้า.....นอกจากนี้ก็ยังมียืดที่คนชอบกันมาก ชี้นึ่ง เทียนไข หม้อดิน โอง คนโหนดน้ำ(คาร์ล บ็อค ๒๕๙๗: ๓๑๓)

เมื่อมีตลาด มีศูนย์กลางการค้า เศรษฐกิจล้านนาโดยรวมเปลี่ยนไปสู่ระบบการค้าขาย ช่างปั้นน้ำหม้อและนำดินได้นำผลผลิตของตนไปวางขายที่ตลาดเช่นกัน เช่น ช่างปั้นบ้านขุนเส และบ้านหนองควาย ต.เหมืองกุง อ.หางดง ซึ่งอยู่ไม่ไกลไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ ช่างปั้นจะพากันนำน้ำหม้อและนำดินใส่ก๋วยหอบไปขายยังตลาดเชียงใหม่และหมู่บ้านใกล้เคียง สมัยก่อนน้ำหม้อใส่ก๋วยมีทั้งหม้อข้าว หม้อแกง หม้อนึ่ง หม้อแกงหู (กระทะดินเผา) หม้อวง (กาน้ำดินเผา) หม้อปอง(หม้อนึ่งขนมและผัก) หม้อนึ่งและน้ำหม้อ ใช้ฟางข้าวใส่ลงไปในก๋วยรองเพื่อรองกันภาชนะก่อนนำหม้อใส่และใช้ฟางนั้นปกปิดภาชนะนั้นอีกครั้งหนึ่งเพื่อกันผิวภาชนะกระทบกันจนเสียหายแต่หากเป็นผู้หญิงจะนำภาชนะนั้นใส่เปียด (กระบุงสานตาถี่ สำหรับใส่ข้าวเปลือกใบเล็กกว่าก๋วยหอบหม้อ)เมื่อเตรียมผลผลิตเรียบร้อยแล้วช่างปั้นมุ่งหน้าไปค้าขายยังตลาดลำพูน(จากหารแก้วไปลำพูนใกล้กว่าเข้าเมืองเชียงใหม่) ช่างปั้นจะต้องออกจากหมู่บ้านตั้งแต่เที่ยงคืน เตรียมอาหารไปกินด้วยเมื่อถึงเวลาเช้า เมื่อไปถึงลำพูนก็เข้าพอดี เวลาหอบหม้อไปขายนั้นก็เดินกันไปเป็นทิวแถวเป็นช่างปั้นในหมู่บ้านเดียวกันที่ชักชวนกันไป การเดินทางสมัยนั้นยังเดินกันด้วยเท้าเปล่าและข้ามฟากแม่น้ำปิงด้วยเรือจ้างขึ้นฝั่งลำพูน แต่หากไม่ไปขายที่ตลาดลำพูนก็จะไปขายกันที่ตลาดสันป่าตอง ราคาหม้อในสมัยนั้นใบละ ๒ สตางค์จนราคาสูงขึ้นไปถึง ๑๐ สตางค์(ข้อมูลจากช่างปั้นที่หารแก้ว)

ในปัจจุบันนี้ พ่อค้าคนกลางเป็นผู้เข้าไปซื้อน้ำหม้อและนำดินจากช่างปั้นถึงที่บ้าน โดยพ่อค้านั้นจะต้องบอกความต้องการแก่ช่างว่าต้องการน้ำหม้อหรือน้ำดินกี่ใบ ส่วนช่างนั้นจะบอกระยะเวลาที่สามารถมารับผลผลิตได้เมื่อไหร่ และเมื่อช่างเผาภาชนะเสร็จวันที่พ่อค้ามารับสินค้าจะนำรถบรรทุกสี่ล้อหรือมอเตอร์ไซด์พ่วงท้าย หรือแม้แต่จักรยานคอนก๋วยหอบมาใส่สินค้า ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อค้าคนนั้นๆ ส่วนใหญ่ช่างปั้นในหมู่บ้านจะนำฟางข้าวรองภาชนะ แต่ถ้าหากไม่มีฟางข้าวช่างจะใช้กระดาษหนังสือพิมพ์หรือผ้าห่อภาชนะเพื่อกันการกระเทือน โดยส่วนใหญ่แล้วช่างปั้นจะมีพ่อค้าประจำมารับซื้อสินค้าถึงที่บ้าน

น้ำตันและน้ำหม้อในวิถีชีวิตของชาวล้านนา

๑. ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน

น้ำหม้อและน้ำตันที่ใช้ในชีวิตประจำวันนั้นมีไว้เพื่อการบริโภคใช้ตามอาคารบ้านเรือน ซึ่งเหมาะสมกับการใช้ดื่ม ใช้ประกอบอาหาร ใช้ล้างทำความสะอาด ฯลฯ

ในการรับประทานอาหารของชาวล้านนานั้น ชาวล้านนาจะตั้งวางสำหรับไว้อย่างพร้อมเพรียง โดยมีน้ำตันพร้อมจกตั้งไว้ในวงอาหารนั้นด้วยและเมื่อลงมือรับประทานอาหาร ก็สามารถเรียกหาน้ำดื่มได้จากวงอาหารนั้นโดยมิได้เสียเวลาลุกขึ้นจากวงอาหารเพื่อไปหาน้ำดื่มจากช้าน้ำ การรับประทานอาหารของชาวล้านนานั้นจะนั่งลงกับพื้นโดยมีอาหารและน้ำดื่มที่บรรจุอยู่ในน้ำตันอยู่ในที่เดียวกัน การรับประทานอาหารเช่นนี้มืออยู่ในทุกระดับ

๒. ใช้ในการรับรองแขก

๒.๑ การรับรองแขกนอกเวลาอาหาร ชาวล้านนาในอดีตจะยกน้ำตันบรรจุ น้ำดื่มที่เย็นชื่นใจออกมาพร้อมกับหมากพลู เมียง และบุรี (บุหรี) ชีโย เพื่อต้อนรับแขกที่มาเยือนจนถึงบ้าน

๒.๒ การรับรองแขกในเวลาอาหาร

๓. ใช้สำหรับใส่น้ำเพื่อเผื่อแม่แก่ผู้สัญจร

การตั้งหม้อน้ำไว้หน้าบ้านของชาวล้านนาเพื่อผู้ที่สัญจรไปมาได้ดื่มกินนั้นตรงบริเวณช้าน้ำนอกบริเวณบ้าน หรือตัวบ้าน เป็นความนิยมมาตั้งแต่อดีต ที่แสดงถึงจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความเป็นมิตรกับผู้คน ปัจจุบันไม่ค่อยพบเห็นเพราะคนเดินทางไม่ได้เดินทางผ่านด้วยเท้า เข้าไปในหมู่บ้านเหมือนสมัยก่อน และรสนิยมการบริโภคเปลี่ยนไปมีน้ำดื่มใส่ขวดขายตามร้านค้า มั่วไป มีน้ำจากตู้เย็นมาทดแทน

๒.๕.๑ น้ำตันในงานบุญและงานประเพณี

๑. ในงานปอยหลวง

งานปอยหลวงคืองานทำบุญครั้งใหญ่เพื่อเฉลิมฉลองสิ่งก่อสร้างในวัดที่เพิ่งสร้างหรือปฏิสังขรณ์เสร็จ เช่น วิหาร โบสถ์ การหล่อพระพุทธรูป ซ่อมแซมปูชนียวัตถุและศาลากลางเปรียญ เป็นต้น และเมื่อฉลองอาคารเสร็จก็จะมอบจัดถวายไทยทานให้สิ่งนั้นๆ เป็นสมบัติของวัดสืบไป ปอยหลวงนี้จะจัดกันประมาณเดือน ๕ ถึงเดือน ๗ (ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เดือนพฤษภาคม) คือหลังจากที่ชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวนานี้จะมีเวลาว่างและมีเงินส่วนหนึ่งเก็บไว้เพื่อการทำบุญ โดยปกติปอยหลวงจะจัดไม่เกิด ๗ วัน ก็จะมีการทำบุญโดยแต่ละบ้านก็จะเตรียมของไปทำบุญที่

วัด และเตรียมอาหารเพื่อเลี้ยงแขกจากบ้านอื่น และที่วัดก็จะมีมหรสพรื่นเริงต่างๆ เช่น ลิเก ซอ เป็นต้น ซึ่งน้ำหม้อและน้ำตันเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องไทยทานที่ชาวบ้านถวายแก่วัดนั่นเอง นอกจากนั้นก็ยังมิของใช้จำเป็นอื่นๆ อีกเช่น หม้อข้าว ช้อน จอกน้ำ เป็นต้น เพื่อที่ทางวัดจะนำมาใช้ในโอกาสต่อไป

๒. น้ำตันในประเพณีการทำบุญที่วัด

ในการทำบุญของพุทธศาสนิกชนชาวล้านนา เมื่อทำบุญเสร็จก็จะมีกรวดน้ำ (กรวดน้ำ) อุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ในการหยาดน้ำนี้ชาวล้านนาเรียกว่า "น้ำตันหยาด" น้ำตันหยาดจะวางถาดจากขันน้ำตานหรือกัณฑ์เทศน์ (ถ้ามี) ทางวัดจะจัดวางน้ำตันไว้ในภาชนะ เช่น กาละมัง-สลุง เมื่อศรัทธาเข้ามาทำพิธีต่างๆ เช่น ไหว้พระ ไล่ขันแก้ว-ขันศีล ๕ ขันตานเสร็จ เขาจะเอาน้ำหยาดที่เตรียมมาจากบ้านใส่น้ำตันครั้งหนึ่ง เก็บไว้หยาดคนเดียวครั้งหนึ่ง น้ำตันหยาดนี้เป็นหน้าที่ของอาจารย์วัดเป็นผู้หยาดคือหลังจากพระสงฆ์ให้พรเสร็จ อาจารย์วัดจะนำแม่แตมหยาดน้ำบางวัดไปให้เจ้าอาวาสเป็นผู้หยาดก็มี หลังจากนั้นศรัทธาหรือสามเณรจะเป็นคนนำน้ำนั้นไปเทที่ช่วงวัดหรือโคนต้นโพธิ์(มณี พยอมยงค์, มปท: ๑๒)

๓. ในประเพณีตรุษสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง

งานประเพณีตรุษสงกรานต์หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า "วันขึ้นปีใหม่" นั้นนับเป็นวันที่พระอาทิตย์ย่างเข้าสู่ราศีเมษของเดือนเมษายน ซึ่งมักจะตรงกับวันที่ ๑๓-๑๔ เมษายนของทุกปี ชาวล้านนาถือว่าเป็นวันสังขารล่องคือ เมื่อสิ้นสุคติภพเก่า อายุสังขารของมนุษย์ได้ล่วงผ่านไป อีกปีหนึ่ง ในวันที่ชาวบ้านจะตื่นตั้งแต่เช้าตรู่เพื่อทำความสะอาดบ้านเรือนตลอดจนถึงของเครื่องใช้ และการชำระกายใจให้หมดจด นอกจากนี้ชาวล้านนาที่มีฐานะดีก็ยังนิยม "เปลี่ยนน้ำหม้อใหม่" ในวันปีใหม่นี้ด้วย

๔. น้ำหม้อและน้ำตันในเครื่องไทยทาน

ในสมัยก่อนนั้นใช้น้ำตันเป็นภาชนะใส่น้ำที่สะดวกต่อการเคลื่อนย้ายและดูสุภาพ ดังนั้นศาสนิกชนจึงได้ถวายน้ำตันแก่พระภิกษุสงฆ์เพื่อไว้ใส่น้ำดื่มกินในชีวิตด้วยการปักสรวย (กรวยดอกไม้เย็บด้วยตอง) บนปากภาชนะถวายไทยทานและทำสืบกัณฑ์เรื่อยมา แต่ปัจจุบันพุทธศาสนิกมักถวายเหยือกน้ำเป็นเครื่องแทนน้ำตัน

๕. ในพิธีสืบชะตาเมือง

การสืบชะตาเมืองนี้เกิดขึ้นจาก ๒ กรณีคือ เพื่อเป็นการขอภัยโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมืองเมื่อเกิดเหตุร้ายขึ้น แล้เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์ในบ้านในเมืองให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขรวมทั้งบ้านเมืองเจริญถาวรสืบไป การสืบชะตาเมืองเชียงใหม่เคยหยุดทำไปช่วงหนึ่ง แต่ต่อมาในปี พ.ศ.

๒๕๑๑ เทศบาลนครเชียงใหม่ได้ฟื้นฟูพิธีนี้ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยจัดให้มีขึ้นในวันใดวันหนึ่งของเดือนเก้าเหนือและทำสืบมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน ในพิธีนี้จะตั้งเครื่องสังเวทยและทำพิธีตามบริเวณต่างดังนี้

๑. กลางเวียงเชียงใหม่
๒. ประตูเชียงใหม่
๓. ประตูสวนปรุง
๔. ประตูสวนดอก
๕. ประตูช้างเผือก
๖. ประตูท่าแพ
๗. แจ่งศรีภูมิ
๘. แจ่งชะด้า
๙. แจ่งคูเมือง
๑๐. แจ่งหัวริน

ตามสถานที่ต่างๆ ของเมืองเชียงใหม่นี้มักจะมีการตั้งเครื่องพลีกรรมบูชาขึ้น และในบรรดาเครื่องพลีกรรมนั้นมีน้ำหม้อและน้ำตันรวมอยู่ด้วยโดยถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

๖. พิธีบูชาปีชุนเทวบุตร

พิธีนี้เป็นพิธีกรรมตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จะกระทำก็ต่อเมื่อบ้านเมืองเดือดร้อนเกิดเหตุเภทภัยอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน หรือเกิดภัยที่ร้ายแรง จะมีการจัดตั้งเครื่องบูชาปีชุนเทวบุตรและประกอบพิธีกรรมการตั้งเครื่องบูชานี้ก็เพื่อสักการะแก่ท่านปีชุนเทวบุตรให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุขหรือให้เรื่องร้ายแรงนั้นหมดไป ซึ่งเครื่องบูชาในพิธีนี้กำหนดให้มี ".....หม้อน้ำใหม่ น้ำตันใหม่ น้ำบวยใหม่ อย่างละ ๑ สิ่ง....." รวมอยู่ในเครื่องประกอบพิธีอื่นๆ

๗. ในพิธีศพ

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า มนุษย์เกิดขึ้นได้นั้นต้องประกอบด้วยจิตวิญญาณ ขวัญร่างกาย และเมื่อตายไปจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่เหลืออยู่จากความเชื่อนี้ ชาวล้านนาจึงประกอบพิธีกรรมให้ผู้ตายด้วยการฝังภาชนะเครื่องใช้ เพื่อให้ผู้ตายได้นำไปใช้ในโลกลงหน้าหรือชีวิตหลังความตาย แต่เมื่ออิทธิพลคำสอนของพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามายังล้านนา ชาวล้านนาจึงประกอบพิธีศพด้วยการเผา แต่อย่างไรก็ตามพบว่ายังมีการใช้น้ำหม้อและน้ำตันประกอบพิธีกรรมทั้งจากพิธีฝังและพิธีเผา ในพิธีฝังศพนั้นมักจะได้หลักฐานจากแหล่งโบราณคดี ส่วนในการเผาศพนั้นจะมี

เลื่อนยื่นหรือพิธีที่เคร่าสลดของชาวล้านนาเมื่อมีการตายเกิดขึ้นชาวล้านนาไม่นิยมเก็บศพไว้ที่บ้าน แต่จะนำศพนั้นไปที่วัด และเมื่อจะเชิญศพลงจากบ้านชาวล้านนาจะมีพิธีกรรมอย่างหนึ่งโดยการใช้น้ำหม้อเป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมด้วยการทุบหรือตีหม้อให้แตก "จะมีการตีหม้อน้ำขวางให้แตก หมายถึงรูปธรรม นามธรรม ชั้น ๕ แห่งโลกทั้งหลาย เมื่อเกิดทาแล้วยอมสลายไปคือแตก망ไป เช่นหม้อน้ำ..." (นิรันดร ชัยนาม ๒๕๑๗: ๓๑) นอกจากนี้ยังพบว่าน้ำหม้อและน้ำตันยังถูกนำไปใช้ในพิธีบวงสรวงสมัยก่อนด้วยเช่นกัน

๘. น้ำหม้อและน้ำตันในพิธีบวงสรวงอาณาจักรพระเจ้าติโลกราช

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า ในสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. ๑๙๘๖ เกิดสงครามขึ้น ๒ แห่ง ทำให้พระเจ้าติโลกราชต้องแบ่งกองทัพออกเป็นสองกอง โดยกองหนึ่งพระองค์ยกไปตีเมืองแพะ ซึ่งในครั้งนั้นพระมหาเทวีได้ทรงสร้างปืนใหญ่ขึ้นเพื่อการสงครามครั้งนี้ และทรงแต่งเครื่องบูชาในการสร้างปืนครั้งนี้ด้วย ดังนี้ "ความเผือก ๑ ตัว ไก่เผือก ๑ ตัว เป็นหมื่นสามพันตัว เสืออาสนะ ชันหมาก น้ำตัน หม้อใหม่..." (วิสิฐ ตีรณวัฒน์กุล ๒๕๓๑: ๖๓)

๙. ใช้เป็นเครื่องบูชาหอพระอุปคุต

พระอุปคุตนี้เป็นนิยายที่ได้มาจากรามัญของพม่า เชื่อกันว่าทุกวันพระที่ตรงกับวันพุธ พระอุปคุตจะออกมาบิณฑบาตแต่เช้ามีด้อมกับสามเณรทั้งหลายชาวล้านนาจึงตื่นกันแต่เช้าและหวังว่าจะได้ใส่บาตรพระอุปคุต เพราะชาวล้านนาเชื่อว่าโดยปกติพระอุปคุตจะอาศัยอยู่ที่ก้นแม่น้ำ และเนื่องจากว่าท่านมีความสามารถในการรักษาเหตุเภทภัย เมื่อเวลาที่ชาวล้านนาจัดงานใหญ่มีคนมาร่วมงานมาก เช่นงานปอยหลวง จะต้องปลุกหอพระอุปคุตไว้ และเพื่อให้งานลุล่วงไปด้วยดี จึงนิมนต์พระอุปคุตขึ้นจากแม่น้ำที่อยู่ใกล้กับวัดนั้น มาเป็นสัญลักษณ์แทนองค์ อันเชิญมาไว้ที่หอ ซึ่งจะต้องมีเครื่องบูชาดังนี้ "เสื่อผืน หมอนใบ น้ำตัน ชันดอกไม้ ฐูปเทียน..." (สงวน โชติสุวรรณ์ ๒๕๐๙:)

๑๐. ใช้เป็นเครื่องบูชาประจำหอผี

การสร้างหอผีนี้มีทั้งหอผีตามบ้านและหอผีรวมซึ่งถือเป็นหอผีที่คุ้มครองหมู่บ้าน สิ่งที่จะขาดเสียมิได้บนหอผีนี้คือเครื่องบูชา ซึ่งจะพบเห็นน้ำตันที่อยู่บนหิ้งผีนี้ทุกหมู่บ้านและแทบทุกหลังคาเรือน สิ่งที่จะขาดไม่ได้เมื่อมีการบูชาหิ้งผีก็คือ เสื่อ หมอน และน้ำตัน(นฤจร อิทธิจิระจรัส ๒๕๒๒: ๑๕๖)

๒.๕.๒ น้ำหม้อและน้ำตันในฐานะเป็นสัญลักษณ์

๑. ใช้ประกอบเครื่องยศในอดีต

เครื่องยศคือเครื่องหมายแสดงเกียรติยศ เครื่องยศประกอบเกียรติยศและบำเหน็จความชอบ ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงสร้างขึ้นมาแต่โบราณและได้ยึดถือเป็นระเบียบประเพณีเพื่อพระราชทานแก่ข้าราชการหรือราชตระกูลทั้งหลายที่มีตำแหน่งหน้าที่ หรือความรับผิดชอบในแผ่นดินให้ปรากฏตามยศชั้นและฐานันดรศักดิ์นั้นๆ เครื่องประกอบยศนี้มีหลายประเภทด้วยกันตั้งแต่เครื่องสูง เครื่องอุปโภคที่มีค่า เสื้อผ้า แพรพรรณ เครื่องอาวุธ เครื่องพาหนะ และสายประจำ เครื่องประกอบยศที่มีลักษณะของน้ำตันอยู่คือ เครื่องประกอบยศแบบอุปโภค การพระราชทานเครื่องประกอบยศแบบอุปโภค มักจะพระราชทาน “เจียด” (ภาชนะสำหรับใส่ของ มักทำด้วยเงิน) พานหมาก ถาดหมาก คนโทหรือพระเต้าและพานรอง โต๊ะ กาน้ำ ของบุหรี หีบหมาก ถาดน้ำชาบ้านและครอบน้ำมนต์ สำหรับคนโทน้ำนั้นมักจะเคลือบด้วยทองเงิน และถม

๒. ในปริศนาคำทาย น้ำตันถูกนำมาใช้ในคำเปรียบเปรยของชาวล้านนาอยู่หลายด้วยความ เช่น

น้ำตันน้อย ห้อยปลายจี(ปลายสุด)กินตั้งวันทั้งที่ทั้งน้อง

ตอบ เต้านม

น้ำตันน้อย ห้อยหน้าอก สายหกวันป่หล่น

ตอบ เต้านม

น้ำตันน้อย ห้อยข้างฝา เหลียวหาប់หัน

ตอบ หู

นอกจากปริศนาคำทายแล้ว ในคำคมล้านนาก็ได้เปรียบเปรยลักษณะของน้ำตันให้เห็นอยู่เช่นกัน “น้ำบ่เต็มตัน มันตั้งบ่ตั้ง หมายถึงน้ำไม่เต็มคนโท เขย่าอย่างไรมันก็ไม่ตั้ง เปรียบเหมือนคนโง่อดมีความรู้แค่หางอึ่ง พยายามทำอย่างไรก็ไม่มีความรู้ใครยอมรับ ธรรมดาคนโง่มักจะอดฉลาดทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ไม่รู้จริง เปรียบดังคนโทที่บรรจุน้ำไว้ไม่เต็ม ทำอย่างไรก็ไม่เต็มดัง”

๒.๕.๓ น้ำตันในงานศิลปกรรมต่างๆ

๑. ในงานจิตรกรรม

น้ำหม้อและน้ำตันได้ถูกถ่ายทอดรูปลักษณะของมันผ่านฝีมือช่างชาวล้านนาในอดีตบนจิตรกรรมฝาผนัง ดังจะพบบางแห่งได้จากวัดบางแห่ง ซึ่งมีทั้งงานจิตรกรรมสมัยเก่ารวมทั้งงานจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นใหม่ อันล้วนถ่ายทอดเรื่องราวและรูปทรงของการใช้น้ำหม้อและน้ำตัน

ในวิถีชีวิตของชาวล้านนาในอดีตได้เป็นอย่างดี ซึ่งช่างเขียนเหล่านี้ได้ถ่ายทอดความงามลงบนผนัง กำแพงในพระอุโบสถหรือพระวิหารดังนี้

“น้ำหม้อในวิถีชีวิตของชาวล้านนา” ภาพจากจิตรกรรมฝาผนังใหม่วัดพระธาตุดอยสุเทพ
จิตรกรรมฝาผนังวัดพระสิงห์: การตั้งน้ำหม้อบนช้าน้ำ
จิตรกรรมฝาผนังวัดบวรศรีรัตนาราม: ขบวนอัญเชิญเครื่องยศของเจ้านาย

๒. ในงานประติมากรรม

การปั้นและการแกะสลักเป็นส่วนหนึ่งของงานประติมากรรม เพื่อถ่ายทอดอารมณ์และความงามผ่านวัสดุที่ได้จากงานปั้นและการแกะสลักนั้น และด้วยรูปแกะสลักมักถ่ายทอดรูปทรงนั้นออกมาผ่านงานประติมากรรม เช่น งานแกะสลักไม้ที่หมู่บ้านหนองหวาย อ.สันป่าตอง ช่างไม้ที่นี่มักได้รับแรงบันดาลใจจากภาพวิถีชีวิตในสังคมที่ตนอยู่และคุ้นเคย โดยเฉพาะวิถีชีวิตในอดีต ดังนั้นจึงได้สะท้อนออกมาในงานแกะสลักของตน เช่นภาพน้ำหม้อบนช้าน้ำ เป็นต้น

๓. ในงานออกแบบ

เช่นในตราประจำโรงเรียนทางดงรัฐราษฎร์อุปถัมภ์ ที่ใช้รูปน้ำตั้นเป็นตราสัญลักษณ์ประจำโรงเรียนนั่นเองทั้งนี้เนื่องมาจากอำเภอทางดงเป็นอำเภอที่มีการปั้นน้ำตั้นมาช้านาน

บทที่ ๑ พื้นที่ศึกษา

บทนี้เป็นการนำเสนอเรื่องสภาพทั่วไปของบ้านเมืองกรุง การเปลี่ยนแปลงการผลิต น้ำตันจากการผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันเป็นการผลิตเพื่อการค้า รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องวิธีการผลิต ตลอดจนรูปแบบของน้ำตันที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด น้ำตันน้ำหม้อได้ถูกลดคุณค่าลงกลายเป็นของที่ระลึก ของตกแต่งบ้าน น้ำตันได้ถูกเปลี่ยนรูปแบบให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตก็มีราคาแพงขึ้นและหายากมากขึ้น ทั้งในเรื่องของดินและพื้นที่ใช้ในการผลิต

๓.๑ สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

หมู่บ้านเมืองกรุงได้ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาขึ้นมามากกว่า ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา ในอดีตชาวบ้านเมืองกรุงผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นก็เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขาย การขายเครื่องปั้นดินเผาในอดีตนั้น โดยส่วนมากจะจำหน่ายภายในจังหวัดเพียงเท่านั้น เนื่องจากในแต่ละวันการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นในแต่ละหลังคาเรือนจะได้ผลผลิตเพียงวันละประมาณ ๑๐ ใบต่อวัน สำหรับรายได้ที่ได้จากการจำหน่ายน้ำตันหรือน้ำหม้อในสมัยก่อนจะขายในราคาไม่สูงมากนัก เช่น ๑๐ ใบ ๗ บาท การจำหน่ายชาวบ้านจะเดินทางไปตลาดวโรรส ตลาดต้นลำไย หรือบริเวณหน้าวัดพระสิงห์ เนื่องจากในอดีตสถานที่เหล่านี้มีความสำคัญในการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามแม้จะมีรายได้เพียงเล็กน้อยแต่ชาวบ้านก็ไม่มีปัญหาสำหรับรายได้ของตนเองที่ได้รับ เนื่องจากเงินในสมัยก่อนแทบจะไม่มีค่าเท่าไรก็ได้ คือ การหุงหาอาหารก็หาพืชผักสวนครัวภายในหมู่บ้าน ในส่วนของข้าวของเครื่องใช้ถ้าหากภายในหมู่บ้านขาดแคลนหรือหาไม่ได้ ชาวบ้านก็จะนำน้ำตัน น้ำหม้อ ไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของเหล่านั้น มา ในอดีตนั้นสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านเมืองกรุงจึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาตนเองมากกว่า โดยการค้านั้นไม่ได้หวังกำไรสูงสุดแต่จะเป็นไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนสินค้า เพื่อการดำรงชีวิตมากกว่า

สำหรับปัจจุบันเมืองกรุงได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการขายน้ำตัน น้ำหม้อ ในลักษณะธุรกิจ อาจเป็นเพราะสภาพสังคมปัจจุบันที่เงินตราเข้ามามีบทบาทมากมายในชีวิต วิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันก็เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายและส่งออก ในปัจจุบันเราจะเห็นว่าสินค้าของหมู่บ้านเมืองกรุงมีการพัฒนามากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ รูปแบบของสินค้า ชนิดของสินค้า สีของสินค้า รวมไปถึงความละเอียดของตัวสินค้าเอง การพัฒนาสิ่งต่างๆ เหล่านี้

เนื่องจากความต้องการของตลาดในปัจจุบันมีความต้องการในการใช้เครื่องปั้นดินเผามาก อาจจะไม่ใช่ว่าในลักษณะของประโยชน์ใช้สอยแต่จะเป็นไปในรูปแบบของความสวยงามในเครื่องปั้นนั้นเอง ดังนั้นรายได้ชาวบ้านจึงเพิ่มมากขึ้น สังเกตได้จากการจำหน่ายเครื่องปั้นนั้นได้ขยายการส่งออกไปยังจังหวัดต่างๆ เช่น ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา ภูเก็ต รวมถึงการส่งออกไปยังต่างประเทศอีกด้วย

เมื่อมีการขยายตัวของธุรกิจเครื่องปั้นดินเผา ไม่ได้แปลว่าหมู่บ้านเหมืองกุงจะกลายเป็นแหล่งผลิตเพื่อธุรกิจอย่างเดียว แต่ชาวบ้านบางคนอาจจะไม่ได้ประกอบอาชีพช่างปั้นอีก เนื่องจากคนรุ่นหลังไม่มีความสามารถที่จะปั้นหม้อ ประกอบกับพวกเขาเหล่านั้นได้เข้าทำงานกับบริษัทหรือทำงานที่อื่น โดยไม่สนใจที่จะสืบทอดการปั้นหม้อของหมู่บ้านตนเองต่อไป เมื่อเป็นอย่างที่กล่าวมาข้างต้นผู้ผลิตซึ่งถือว่าเกือบครึ่งของหมู่บ้านก็ยังคงอนุรักษ์ในงานปั้นของตนเองต่อไป แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจจะส่งผลให้เขาเหล่านั้น หันมาต้องการปัจจัยทางการเงินเพิ่มมากขึ้น

ดังนั้นสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านเหมืองกุงโดยมากก็จะได้มาจากการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาและมีการขยายธุรกิจเพิ่มขึ้นอีก ซึ่งปัจจุบันหมู่บ้านเหมืองกุงได้กลายมาเป็นหมู่บ้าน OTOP การผลักดันตัวเองให้เข้ามาเป็นหมู่บ้าน OTOP นั้น พอจะทำให้เห็นว่าสภาพเศรษฐกิจ และผลผลิตจากการปั้นมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นไปเรื่อย เพราะต้องทำให้เพียงพอกับความต้องการของตลาด ในอนาคตแนวโน้มของเศรษฐกิจบ้านเหมืองกุงอาจเป็นไปในทิศทางที่ดีมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีประชาชนรู้จักแหล่งปั้นหม้อเพิ่มมากขึ้น เหมืองกุงยังมีโครงการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอีกด้วย

สภาพสังคมของหมู่บ้านเหมืองกุงในปัจจุบันยังคงแสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตทุกคนอาจจะต้องพึ่งพาอาศัยกันไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการปั้นหม้อ บ้านใครไม่มีเตาเผาก็สามารถมาหยิบยืมใช้ของกันและกันได้ จวบจนถึงปัจจุบันชาวบ้านที่มีอาชีพปั้นหม้อก็ได้มีการแข่งขันกันแต่อย่างได้ และยังคงร่วมกันคิดหาแนวทางแก้ไขเพื่อให้หมู่บ้านของตนเองพัฒนามากยิ่งขึ้นไป ในส่วนของการตั้งบ้านเรือนนั้นจะมีลักษณะการตั้งครอบครัวเดี่ยว ในครอบครัวหนึ่งก็จะประกอบไปด้วยพ่อ แม่ ลูก การปกครองในหมู่บ้านจะมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อยของสมาชิกภายในหมู่บ้าน

สภาพสังคมของหมู่บ้านเหมืองกุงในปัจจุบันยังเป็นระบบพึ่งพาอาศัยของคนภายในหมู่บ้านอยู่ เนื่องจากสภาพการตั้งบริเวณบ้านเรือน ยังคงสามารถเดินทางเข้าไปตามข้าวคราวของสมาชิกได้สะดวก คือไม่มีรั้วรอบขอบชิดเกินความจำเป็น การทานข้าวบางมื้อของชาวบ้านที่นั้นก็อาจจะนำอาหารของตนเองมาและนำมารวมกัน กินด้วยกัน โดยส่วนมากก็จะเป็นเข้ามือเพียงก็

เพราะว่าการทานอาหารมือที่ียงเป็นมือที่สะดวกมากที่สุดและมีเวลาพบปะ พูดคุยกันมากยิ่งขึ้น ถ้าเป็นตอนเช้าและตอนเย็นทุกคนก็ต่างมีหน้าที่ที่จะต้องทำ สิ่งเหล่านี้แม้ในปัจจุบันบางหมู่บ้านจะ ไม่มีการพูดคุยกัน ไม่มีการพบปะสังสรรค์กันภายในหมู่บ้าน แต่หมู่บ้านเหมืองกุงนี้ก็ยังคงพอที่จะทำให้ เราเห็นว่า สภาพสังคมของหมู่บ้านนั้นยังคงมีความเข้มแข็งของคนในชุมชนที่ต้องการจะพัฒนา อาชีพและหมู่บ้านของตนเองต่อไป อีกทั้งยังเป็นเรื่องของความเห็นอกเห็นใจ ความเป็นอันหนึ่งอัน เดียว และมีการพึ่งพาอาศัยของคนในหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โดยทั่วไปตามหมู่บ้านต่างๆ มักจะมีสถานที่ที่เป็นเหมือนแหล่งรวมจิตใจของชาวบ้าน แต่ก็น่าแปลกใจอยู่มากว่าบ้านเหมืองกุงไม่มีวัดประจำหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งความเป็นมาของ หมู่บ้านนี้มีมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้ใช้วัดหมู่บ้านใกล้เคียงในการทำพิธีทางศาสนา โดยชาวบ้านเหมืองกุงจะไปวัดขุนเส ต.หนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ซึ่งวัดนี้ชาวบ้านได้ใช้เป็น สถานที่ในการประกอบพิธีตั้งแต่ในอดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าบ้านเหมืองกุงจะไม่มีวัดใน ชุมชนของตนเอง แต่ก็มิได้หมายความว่าพวกเขาเหล่านี้จะขาดความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เมื่อถึงวันสำคัญต่างๆ ชาวบ้านก็จะทำบุญตามปกติ ถึงแม้ว่าวัดจะไม่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านของเขาเอง และการที่ชาวบ้านต้องเข้าวัดขุนเสนั้น ก็ได้รู้สึกว่าการเข้าวัดขุนเสเป็นวัดของคนหมู่บ้านอื่นเลย แต่ ชาวบ้านยังคิดว่าวัดนี้ยังคงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเขาตั้งแต่อดีตจนถึงอนาคต ดังนั้นชาวบ้านจึง ยึดถือวัดขุนเส ว่าเป็นวัดที่ของพวกเขานั่นเอง

สำหรับสถานที่ที่สำคัญอีกแห่งเห็นจะเป็นโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่อีกสถานที่หนึ่ง ที่คอยขัดเกลาและให้ความรู้กับชาวบ้าน นอกจากชาวบ้านจะไม่มีวัดในชุมชนของตนเอง โรงเรียน ก็เช่นเดียวกันซึ่งโรงเรียนที่ชาวบ้านรำเรียนกันนั้นมิได้ตั้งอยู่ในชุมชนของตนเอง ชาวบ้านเหมืองกุง ต้องใช้โรงเรียนสันป่าสัก อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ซึ่งห่างจากหมู่บ้านเหมืองกุงเป็นระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร หมู่บ้านเหมืองกุงในอดีตบทบาทของโรงเรียนไม่ค่อยมีความสำคัญมากเท่าใดนัก เนื่องจากในอดีตผู้หญิงมักมิได้เรียนหนังสือ มีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่มีโอกาสได้เรียน ในปัจจุบันก็ เช่นเดียวกันถึงแม้ว่าโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้น คือทุกคนต้องมีความรู้ติดตัว ประกอบ กับโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่และอำเภอหางดงมีเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงมีทางเลือกในการที่เข้า เรียนได้มากกว่า เราจะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าบ้านเหมืองกุงจะไม่มีโรงเรียนที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้านของ ตนเอง แต่ผลกระทบในการเรียน และความรู้ของชาวบ้านยังไม่เห็นเด่นชัดมากนัก ก็เป็นไปได้ว่า โรงเรียนในอดีตไม่ค่อยมีความสำคัญมากเท่าใดนัก บ้านเหมืองกุงจึงไม่สร้างโรงเรียนขึ้นมาภายใน ชุมชนของตนเองก็เป็นได้

ถึงแม้ว่าในประวัติศาสตร์บรรพบุรุษของบ้านเหมืองกุงจะเป็นคนเงี้ยวที่ถูกกวาดต้อนมาในช่วงสมัยของพระเจ้ากาวิโรศ แต่วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชาวบ้านเหมืองกุงนั้น ก็รับเอาวัฒนธรรมของชาวล้านนามาใช้จนถึงปัจจุบัน เช่น ภาษา การแต่งกาย หรือจะเป็นการนับถือพระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี การนับเดือนก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านมักจะนับเดือนตามแบบล้านนา ซึ่งแตกต่างจากการนับเดือนของคนภาคกลาง ในการ นับเดือนตามแบบของชาวล้านนาในแต่ละเดือนก็ยังมีประเพณีต่างเกิดขึ้น ซึ่งทราบกันดีว่าประเพณี ความเชื่อของชาวล้านนานั้น มีรายละเอียดค่อนข้างมาก ซึ่งในแต่ละเดือนประเพณี ความเชื่อ ที่สืบทอดกันมากก็แตกต่างกันไปด้วย

ประเพณีล้านนาในแต่ละเดือนมีดังต่อไปนี้

๑. เดือนสี่(ราวมกราคม)

- ทาหิ้วไฟแก่พระเจ้า คือ จุดหิ้วไฟแก่พระพุทธรูป
- ทานข้าวหลามข้าวจี คือ ทานข้าวใหม่ให้แก่พระภิกษุสงฆ์

๒. เดือนห้า(ราวเดือนกุมภาพันธ์)

- ปอยลูกแก้ว/ปอยน้อย คือ บรรพชาสามเณร

๓. เดือนหก(ราวเดือนมีนาคม)

- ปอนหลวง คือ เฉลิมฉลองการสร้างวัดใหม่
- ปอยช้างสังข์ คือ อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ตายโง่
- ปอยล้อ คือ งานบุญในการประชุมเพลิงพระภิกษุสงฆ์

๔. เดือนเจ็ด(ราวเดือนเมษายน)

- วันสงกรานต์ คือ ปีใหม่เมือง
- รดน้ำดำหัว คือ การแสดงความกตัญญูต่อผู้ใหญ่
- สืบชะตา คือ ต่อให้อายุยืนยาว

๕. เดือนแปด(ราวเดือนพฤษภาคม)

- ขึ้นพระธาตุสงฆ์พระธาตุ คือ เดินทางจาริกแสวงบุญ

๖. เดือนเก้า(ราวเดือนมิถุนายน)

- เลี้ยงผีปู่ย่า คือ ผีประจำตระกูล
- จับอกไฟ คือ จุดบั้งไฟเพื่อเป็นพุทธบูชา
- เข้าอินทิล คือ เสาศะตือของเมืองเชียงใหม่

๗. เดือนสิบ(ราวเดือนกรกฎาคม)

-เข้าพรรษา คือ รักษาศีลพระสงฆ์จำวัด

๘. เดือนสิบเอ็ด(ราวเดือนสิงหาคม)

-ฟังธรรม คือ การเทศน์แบบล้านนา

๙. เดือนสิบสอง(ราวเดือนกันยายน)

-วันสิบสองเพง คือ ทานหาคนตาย

-ทานสลาก คือ ทานสลากอุทิศส่วนกุศล

๑๐. เดือนเกียงเหนือ(ราวเดือนตุลาคม)

-ออกพรรษา คือ สงฆ์ป่าวนา/ใส่บาตรเทโว

๑๑. เดือนยี่(ราวเดือนพฤศจิกายน)

-เดือนยี่เป็ง คือ เล่นประทัด ฟังเทศน์

-ตั้งธรรมหลวง คือ ฟังเทศน์มหาชาติ

๑๒. เดือนสาม(ราวเดือนธันวาคม)

-เข้าไสสถานกัมม์ คือ พระสงฆ์บำเพ็ญเคร่งครัด

นอกจากประเพณีดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น วัฒนธรรมที่สืมเสียมิได้คือ วัฒนธรรมของการปั่นน้ำตันที่หมู่บ้านเมืองกุงที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษของพวกเขา กระทั่งจนถึงปัจจุบัน หน้าที่ในการใช้งานของน้ำตันอาจจะเปลี่ยนไปบ้าง แต่ก็มีได้หมายความว่าวัฒนธรรมในการปั่นน้ำตันของพวกเขาจะเลือนหายไป ในทางตรงกันข้ามวัฒนธรรมการปั่นน้ำตันยังคงพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่งในรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่แปลกใหม่ ทั้งนี้ก็เพื่อให้กับสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน นอกจากนี้ชาวบ้านเมืองกุงยังคงรักษาวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่กล่าวมาในข้างต้นไว้อย่างเหนียวแน่น

จำนวนประชากรบ้านเมืองกุง หมู่ที่ ๗ มีทั้งหมด ๕๙๙ คนแบ่งเป็นชาย ๓๐๐ คน เป็นหญิง ๒๕๙ คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น ๑๓๒ ครัวเรือน มีจำนวนครัวเรือนที่ทำเครื่องปั้นดินเผาอยู่ประมาณ ๑๐๕ (เป็นการประมาณเพราะมีบางบ้านที่ทำบ้างไม่ทำบ้าง หรือทำเป็นฤดูกาล หรือทำตามการขอร้องของผู้ประกอบการรายใหญ่) ครัวเรือน อาจคิดได้เป็น ๘๐ เปอร์เซนต์ แต่มีได้หมายความว่าชาวบ้านที่เป็นผู้ทำหัตถกรรมทำหมัดจะเป็นเจ้าของกิจการเอง แต่หมายความว่าชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการทำเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นอาจเป็นลูกจ้างของเจ้าของกิจการขนาดใหญ่ภายในหมู่บ้าน ซึ่งบ้างก็ทำเป็นอาชีพหลัก คือทำงานเป็นลูกจ้างในการปั่นน้ำหม้อน้ำตัน ในกระบวนการต่างๆ ของการปั้น ไม่ว่าจะเป็นการทุบดิน รอนดิน ขึ้นรูป ชัดเงาเผา เป็นต้น โดยทำงานทุกวันมีวันหยุดหนึ่งวัน สามารถเลือกวันหยุดได้ในวันใดวันหนึ่งของสัปดาห์

จะได้ค่าจ้างเป็นรายวัน ผู้หญิงจะได้ค่าจ้าง ๑๖๐ - ๑๗๐ บาทต่อวัน ส่วนผู้ชายจะได้ค่าจ้าง ๒๒๐ บาทต่อวัน ซึ่งจะได้เงินค่าจ้างเป็นวีคหรือสองสัปดาห์จะได้รับเงินค่าจ้างครั้งหนึ่ง

สำหรับคนที่มีได้ประกอบอาชีพปั้นน้ำหม้อน้ำตันนั้น ส่วนมากจะอายุต่ำกว่าสามสิบ เพราะส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ และออกไปศึกษานอกหมู่บ้านไปตามฐานะของตน บ้างก็เรียนโรงเรียนในเมืองทั้งของรัฐบาลและเอกชน ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ บ้างก็เรียนโรงเรียนในอำเภอ เมื่อจบการศึกษาแล้วก็ไม่ต้องการที่จะประกอบอาชีพปั้นน้ำหม้อน้ำตัน เนื่องจากค่านิยมว่างานปั้นน้ำหม้อน้ำตันเป็นงานที่ไม่มีเกียรติทำงานในเมือง บางคนก็ทำงานที่ได้ดีมีเกียรติเป็นที่นับหน้าถือตาจริงๆ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องประกอบอาชีพปั้นน้ำหม้อน้ำตันอีกต่อไป เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัย เป็นครู หมอ พยาบาล หรือข้าราชการ เป็นต้น แต่บ้านใดที่ไม่ได้ทำการผลิตน้ำตันน้ำหม้อก็มีได้หมายความว่าบ้านนั้นจะไม่มี ความเกี่ยวข้องกับการปั้นน้ำตันน้ำหม้อโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีอยู่จำนวนน้อยคือประมาณ ๓๐ ครัวเรือนจากการประมาณการข้างต้นจากครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการปั้นน้ำตันน้ำหม้อ อาจจะมีคนเฒ่าคนแก่บางคนที่รับงานขัดมาทำที่บ้านเป็นต้น

ในปัจจุบันนี้หลังจากที่หมู่บ้านเหมืองกุงได้รับเปลี่ยนการผลิตหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาของตนให้ตอบสนองกับความต้องการของตลาดมาตั้งแต่ในยุคแรกๆ ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนมาปั้นกระถางต้นไม้เมื่ออรรถประโยชน์ของน้ำตันและน้ำหม้อได้ถูกลดค่าลงไป เนื่องมาจากการเข้ามาแทนที่ของตู้เย็นและน้ำดื่มพลาสติกเจอร์โลส หรือการรับงานการปั้นกระบอกของบอกไม้ไผ่ น้ำตัน ซึ่งตอนนี้บางบ้านก็ยังคงทำอยู่ หรือฐานเชิงเทียน เป็นต้น

การแปรความหมายของน้ำตันและน้ำหม้อและผลิตหัตถกรรมต่างๆ จากอรรถประโยชน์เดิมมาสู่อรรถประโยชน์ใหม่นั้นคือจากการใช้เป็นภาชนะบรรจุน้ำดื่มมาใช้ มาเป็นของที่ระลึกหรือตกแต่งบ้าน ตลอดจนการปรับเปลี่ยนรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากขึ้น ปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่าเมื่อเราเข้าไปภายในหมู่บ้านเหมืองกุงแล้ว สิ่งที่เด่นชัดมากกว่าน้ำหม้อและน้ำตัน นั่นคือโกศขนาดใหญ่ แจกันหลากหลายรูปร่างและหลากสีล้วนรวมถึงผลิตภัณฑ์ต่างๆ เป็นที่แปลกตาค่าซื้อหาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแล้วการที่หมู่บ้านได้ผลักดันตัวเองให้กลายเป็นหมู่บ้าน OTOP เป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะการกลายเป็นหมู่บ้าน OTOP และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นหมู่บ้านต้นแบบ OTOP นั้นหมายความว่าผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้นได้เปิดตัวต่อตลาดที่มีขนาดใหญ่ขึ้นคือเป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นจากแต่เดิมที่เป็นที่รู้จักเพียงเฉพาะกลุ่มเท่านั้น

ปัจจุบันโครงการหมู่บ้านต้นแบบ OTOP ได้ประสบความสำเร็จในระดับที่ถือได้ว่าดีทีเดียว ภาพปรากฏที่เห็นได้ชัดนั้นคือเมื่อผ่านหมู่บ้านเหมืองกุงก็จะเห็นได้รูปปั้นน้ำตันยักษ์สูง ๑๘ เมตร หน้าทางเข้าหมู่บ้าน เมื่อเข้าสู่หมู่บ้านก็จะพบซุ้มประตูทางเข้าหมู่บ้านทั้งด้านหน้าและด้านหลัง รวมถึงแผนที่แสดงที่ตั้งของครัวเรือนที่ทำให้ลดผลกระทบเครื่องปั้นดินเผา เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ท่องเที่ยวและนักธุรกิจที่เข้ามาชมและซื้อสินค้าภายในหมู่บ้าน

หมู่บ้านเหมืองกุงนั้นเป็นหมู่บ้านที่มีเศรษฐกิจดี ถ้าหากเปรียบเทียบกับบ้านเหมืองกุงกับหมู่บ้านอื่นที่อยู่รอบๆ เมืองเชียงใหม่แล้ว เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การมีงานทำและรายได้ของชาวบ้านเหมืองกุงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างดี ไม่มีวันไหนเลยที่หมู่บ้านเหมืองกุงจะเงียบเหงา ทั้งคณะผู้ที่มาดูงานจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน และสถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาแวะชมเนื่องจากสะดวกกับน้ำตันยักษ์สูง ๑๘ เมตร บริเวณหน้าหมู่บ้าน พ่อค้าที่เข้ามาติดต่อธุรกิจเป็นประจำอยู่แล้ว และนักธุรกิจชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อซื้อสินค้าจากการแนะนำของมัคคุเทศก์ที่แนะนำ รวมถึงการแนะนำประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่ และโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล คนเหล่านี้ที่เข้ามาในหมู่บ้านเหมืองกุงย่อมที่จะซื้อของติดไม้ติดมือไปบ้าง ถึงแม้จะไม่ซื้อในครั้งแรกแต่ก็อาจกลับมาซื้อในครั้งต่อไป นอกจากนั้นแล้วผู้เข้ามาชมหมู่บ้านและสินค้าอาจจะซื้อน้ำดื่ม เนื่องจากความกระหาย เหล่านี้เองทำให้เศรษฐกิจของบ้านเหมืองกุงขยายตัวไม่เฉพาะแต่ธุรกิจหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา แต่ธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวก็อาจขยายตัวตามมา ดังเช่นธุรกิจร้านค้าในหมู่บ้านดังกล่าว

ในส่วนของสภาพสังคมของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้น หากมิได้มองว่าหมู่บ้านเหมืองกุงเป็นหมู่บ้านต้นแบบ OTOP แล้ว หมู่บ้านเหมืองกุงก็แตกต่างกับหมู่บ้านชานเมืองโดยทั่วไปของเมืองเชียงใหม่ คือมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตามสิ่งต่างๆ ที่เข้ามา บ้านเรือนของบ้านที่มีฐานะก็จะมีลักษณะสวยงาม ทันสมัย ที่มีเงินน้อยลงมากก็จะมีลักษณะลดหลั่นลงไป แต่เป็นที่สังเกตว่าบ้านเรือนกว่า ๕๐ เปอร์เซ็นต์ที่บ้านเหมืองกุงจะมีลักษณะค่อนข้างคงทนและสวยงาม ครอบครัวก็จะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว พ่อ แม่ ลูก แต่ว่า มีบ้าน ตา ยายา หรือ ปู่ ย่า (พ่ออู๊ย แม่อู๊ย) ปลูกอยู่ใกล้ๆ หากใครที่ไม่ได้ทำงานเกี่ยวกับน้ำตันน้ำหม้อเป็นงานประจำก็จะทำงานประจำอย่างอื่น หรือทำงานประเภทที่ว่างรับจ้างทั่วไปซึ่งอาจรวมงานที่เกี่ยวกับหัตถกรรมน้ำตันน้ำหม้อด้วย หรืออาจออกไปรับจ้างรายวันนอกหมู่บ้าน เช่นงานทางด้านการเกษตร เช่นรับจ้างเก็บผลผลิตทางการเกษตร หรือค้าขาย และถ้าหากมีลูกที่กำลังเรียนหนังสือก็จะไปเรียนโดยรถรับส่งประจำเดือน เดือนละ ๓๕๐ ภายในอำเภอหางดง และ ๕๐๐ บาทสำหรับในเมือง ถ้าเป็นเด็กโตก็

อาจจะขับรถจักรยานยนต์ไปเอง หรือถ้ามีฐานะก็อาจจะขับรถยนต์ไป ในกรณีของการออกไปทำงานนอกหมู่บ้านก็เช่นเดียวกัน

เนื่องจากชาวบ้านเหมืองกุงกว่าร้อยละ ๘๐ ทำงานอยู่ที่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีความรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี และอีกทั้งบ้านเรือนยังมีลักษณะที่ติดกันเป็นแบบรั้วชนรั้ว ที่น่าจะอยู่นอกหมู่บ้าน เนื่องจากในอดีตชาวบ้านทำนาให้กับเจ้า ตรงนี้เองที่แตกต่างจากลักษณะหมู่บ้านในภาคเหนือที่มีนาระหว่างกลุ่มบ้าน ก็คือมีกลุ่มบ้านที่เป็นเครือญาติหรืออาจจะไม่อยู่เป็นกลุ่มและกันด้วยที่นาของกลุ่มบ้านนั้น แล้วจึงจะพบอีกกลุ่มบ้าน กระจัดกระจายไปตามระหว่างที่นา แต่ว่ากลุ่มบ้านเหล่านี้ก็ยังเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ชาวบ้านจึงรู้จักมักคุ้นและพูดคุยทักทายกันอยู่ทุกวัน รวมทั้งยังเกิดชุมชนย่อยๆ ในกลุ่มของคนทำงานด้วยกัน ทำให้ยิ่งสนิทสนมคุ้นเคยกันมากขึ้น เช่นในกลุ่มที่ทำงานที่บ้านป่าไหล่เป็นต้น แต่ที่ไหนที่มีภาพของความสมานฉันท์ฉาบอยู่ภาพความขัดแย้งก็ย่อมมีความขัดแย้งอยู่ภายใน นั่นคือความขัดแย้งในเรื่องของการจัดการเรื่องหัตถกรรมของหมู่บ้าน การบริหารจัดการของหมู่บ้านที่ผู้ใหญ่วillageที่ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ รวมถึงการเป็นคนตรงๆ ของอำยวุฒิที่อาจจะไม่เป็นที่พอใจของหลายคนและแต่เรื่องความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์จากการรวมกลุ่มและการไม่รวมกลุ่ม เป็นต้นรวมถึงการไม่กระตือรือร้นของชาวบ้านในการร่วมแรงร่วมใจในโครงการหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ ที่ทำให้การทำงานตกอยู่แค่คนบางกลุ่มเท่านั้น นั่นเป็นเรื่องความขัดแย้งใหญ่ ดังนั้นความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ย่อมมีอยู่แล้ว เช่น คนนั้นไม่ถูกกับคนนี้นั่นนั้นไม่ถูกกับบ้านนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นในสังคม

เราไม่อาจจะจินตนาการได้ว่าชาวบ้านเหมืองกุงจะมีความสัมพันธ์ส่วนตัวลึกซึ้งเพียงใด หรือมีทัศนคติชีวิตการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดอย่างไร แต่ตามทัศนคติของอำยวุฒิที่มักกล่าวอยู่เสมอว่า ถึงแม้ว่าหมู่บ้านเหมืองกุงจะมีการเปลี่ยนแปลงและมีความใกล้ตัวเมือง แต่วิถีคิดของชาวบ้านก็ยังเป็นแบบชาวบ้านชาวบ้าน นั่นคือการไม่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ ทำอย่างไรก็ยังคงทำอย่างนั้นเรื่อยมาไม่อยากจะเปลี่ยนแปลงคือกระบวนการผลิตที่ชาวบ้านไม่อยากจะเปลี่ยนแปลง และทัศนคติที่ไม่ถูกต้องนักเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ คือการมองว่าอาชีพปั้นหม้อเป็นอาชีพที่มีเกียรติน้อยกว่าอาชีพที่ต้องออกทำงานในเมืองเป็นต้น

๓.๒ ขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผา

ขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุงนั้น มีหลายขั้นตอนซึ่งยังคงมีรูปแบบการผลิตในแบบเดิมที่เคยเป็นมาตั้งแต่อดีต แต่มีบางอย่างที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ทันตามยุคสมัย ทั้งนี้เป็นเพราะการผลิตของบ้านเหมืองกุงเป็นการผลิตตามคำสั่งของพ่อค้าในจำนวนมาก จึงมีความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิต เพื่อผลิตให้ทันความต้องการของตลาด

การเตรียมวัตถุดิบ

วัตถุดิบหลักที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผาที่หมู่บ้านเหมืองกุงคือ

๑. **ดิน** ซึ่งดินที่ชาวบ้านเหมืองกุงนำมาใช้มี ๒ ชนิด คือ ดินเหลืองและดินแดง ซึ่งดินเหลืองนั้นตอนเริ่มแรกทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสมัยเมื่อร้อยกว่าปีก่อนจะขุดดินบริเวณท้องนาในชุมชนมาใช้ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ที่เคยเป็นท้องนาได้กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร ชาวบ้านจึงได้หาแหล่งดินใหม่มาทดแทน ดินจากอำเภอสันป่าตองและจอมทอง หรืออาจเป็นดินแหล่งอื่นตามแต่นายหน้าค้าดินจะหาได้ สำหรับดินแดงที่นำมาใช้ในการเคลือบผิวผลิตภัณฑ์นั้นจะนำมาจากอำเภอดอยสะเก็ด เพราะดินจากอำเภอดอยสะเก็ดจะมีคุณสมบัติพิเศษกว่าดินแหล่งอื่น คือเนื้อดินมีสีแดงทั้งก่อนเผาและหลังจากการเผา เนื่องจากมีสารจำพวกเหล็กออกไซด์ผสมอยู่เป็นจำนวนมาก สำหรับการเตรียมดินเพื่อใช้ในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านเหมืองกุงนั้นมีวิธีการเตรียมดินอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑.๑ เตรียมดินโดยใช้ครกกระเดื่องในการย่อยขยายขนาดของดินที่แห้งให้เล็กลงและนำดินที่ย่อยแล้วไปกรองด้วยตะแกรงจะได้ดินที่มีลักษณะเป็นผง หลังจากนั้นจึงใช้น้ำมาผสมกับดินผงแล้วนวดให้เข้ากันดี และมีความเหนียวมากยิ่งขึ้น เพราะจะทำให้สามารถปั้นขึ้นงานได้ดี การใช้ครกกระเดื่องนี้เป็นวิธีที่ใช้มาแต่โบราณ

๑.๒ เตรียมดินโดยใช้เครื่องจักรช่วยในการย่อยขนาดของดินให้เล็กลง เพราะทำให้ประหยัดเวลาในการเตรียมดินให้สั้นลงและรวดเร็ว แล้วจึงนำดินที่ย่อยเสร็จแล้วไปกรองด้วยตะแกรงก็จะได้นดินที่มีลักษณะเป็นผง หลังจากนั้นจึงใช้น้ำมาผสมกับดินผงในปริมาณที่พอเหมาะเพื่อนวดให้เข้ากันและมีความเหนียวมากขึ้น ในปัจจุบันต้องใช้เครื่องจักรช่วยในการผลิต เพราะเป็นการทุ่นแรงและได้งานเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้ทันต่อการผลิตเพื่อการอย่างในปัจจุบัน

๒. **ฟืน** สำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาผลิตภัณฑ์ ในอดีตฟืนหาได้ตามหมู่บ้านตามชายป่าใกล้หมู่บ้าน เช่น ฟืนจากตอไม้สัก ไม้ไผ่และไม้อื่นๆ เท่าที่จะหาได้ก็สามารถนำมาใช้เป็นฟืนได้ ต่อมาฟืนหายากชาวบ้านจึงต้องไปซื้อฟืนจากโรงเลื่อย ปัจจุบันโรงเลื่อยต่างๆ ได้ปิดกิจการลง ทำให้ชาวบ้านเหมืองกุง ขาดฟืนสำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิง แต่ได้มีชาวบ้านบางรายได้พยายามทดลองใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงในการเผาแต่ปรากฏว่าต้นทุนในการผลิตสูงเกินไป จึงกลับไป

ใช้ฟัน ซึ่งฟันที่ใช้ในปัจจุบันได้มาจากกิ่งไม้ต่างๆ โดยเฉพาะฟันจากต้นลำไย ไม้มะม่วงตามแต่นายหน้าค้าฟันจะนำมาขายให้

๓. น้ำมันโชลา ใช้สำหรับทาผิวผลิตภัณฑ์หลังจากเคลือบผิวดินด้วยดินแดง เพื่อขัดผิวให้มีความมันและเกลี้ยงสวยงาม ถ้าเป็นในสมัยก่อนชาวบ้านจะใช้น้ำมันละหุ่งในการทาเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ ในปัจจุบันน้ำมันละหุ่งหายากขึ้นจึงเปลี่ยนมาใช้น้ำมันโชลา

การขึ้นรูป

การขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านเมืองลุงจะใช้แป้นหมุนช่วยในการขึ้นรูป ซึ่งแป้นหมุนที่ใช้นั้นมี ๒ ชนิด คือ แป้นหมุนโดยใช้มือหมุนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าจักและแป้นหมุนไฟฟ้า ที่ชาวบ้านดัดแปลงมาจากแกนล้อรถจักรยานยนต์โดยใส่มอเตอร์ไฟฟ้าเป็นตัวต้นกำลังในการขับเคลื่อนให้แป้นหมุนนั้นหมุน เพื่อสะดวกในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

๑. ขั้นตอนในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ สำหรับใช้แป้นมือหมุน (จัก) ซึ่งทำจากกระบอกไม้ไผ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ นิ้ว ด้านบนแป้นทำจากแผ่นไม้เรียบทรงกลมและยึดติดกับกระบอกไม้ไผ่โดยใช้ชันหรือกาวเป็นตัวเชื่อม เวลาใช้งานจะนำส่วนที่เป็นแกนที่ทำจากกระบอกไม้ไผ่เสียบกับหลัก ซึ่งทำจากเหล็กที่มีปลายแหลมซึ่งตอกเหล็กลงบนพื้นดินโดยให้ปลายเหล็กโผล่ขึ้นมาประมาณ ๑ ฟุต แล้วนำดินที่ผ่านการนวดขนาดพอประมาณกับรูปทรงที่จะปั้นมาวางบนแป้นมือหมุน (จัก) ตำแหน่งการวางมือสำหรับการปั้นหรือการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ตำแหน่งมือขวาจับดินที่วางบนจัก และมือซ้ายจับที่ขอบจักเพื่อสะดวกในการหมุนจักให้หมุนไปในทิศทางที่ต้องการคือจะหมุนจกเข้าหาตัวไปเรื่อยๆ มือขวาจะทำหน้าที่ในการจับดินให้ได้ศูนย์กลางของแป้นหมุนมือ (จัก) แล้วเจาะดินบริเวณตรงกลางให้เป็นรูที่มีลักษณะลึกลงไปเล็กน้อย และเว้นความหนาบริเวณก้นผลิตภัณฑ์ตามความเหมาะสม หลังจากนั้นรีดดินบริเวณด้านข้างให้สูงขึ้นเป็นรูปทรงกระบอกโดยกำหนดความหนาบางของผลิตภัณฑ์ตามความเหมาะสม ถ้ารีดดินบริเวณด้านข้างบางจนเกินไปจะทำให้การทรงตัวของผลิตภัณฑ์นั้นไม่ค่อยดี เมื่อได้รูปทรงที่ต้องการแล้วยกแป้นหมุนหรือ (จัก) ออกไปฝั่งลมหรือให้ผลิตภัณฑ์หมาดๆ เพื่อสะดวกในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ในขั้นตอนต่อไป ในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่หรือมีรูปทรงที่มีส่วนโค้งและส่วนเว้ามากๆ เป็นไปไม่ได้ที่ช่างปั้นจะสามารถขึ้นรูปครั้งเดียวเสร็จและจำเป็นต้องปั้นต่อเป็นช่วงๆ โดยปล่อยให้ช่วงแรกมีความหมาดเสียก่อนจึงปั้นในช่วงต่อไปได้ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีการทรงตัวที่ดี โดยกลิ้งดินให้เป็นเส้นยาวๆ เสียก่อนแล้วจึงนำมาต่อในส่วนที่ปั้นเสร็จแล้วให้สูงขึ้นตามรูปทรงที่ต้องการ อาจใช้เครื่องมือที่ทำจากไม้ช่วยในการขึ้นรูป หลังจากนั้นจึงทำการรีดดินที่ต่อไว้ให้มีความหนาบางใกล้เคียงกันให้มากที่สุด ในบางครั้งการชุบรีดตกแต่งลดทอนลงบนผลิตภัณฑ์มักทำกันในช่วงนี้

เพราะดินยังหมาด สะดวกในการตกแตงจากนั้นรอจนผลิตภัณฑ์เกือบแห้ง จึงนำไปทำการเคลือบผิวดินด้วยสีแดงแล้วใช้น้ำมันโคล่าทาทัพอีกครั้งหนึ่งจึงขัดผิวด้วยหิน ซึ่งทำให้ผิวผลิตภัณฑ์มีเนื้อแน่น เกลี้ยงและมีความมัน

๒. ขั้นตอนในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ สำหรับใช้ปั้นหมุนไฟฟ้า ก่อนที่ผลิตภัณฑ์บนปั้นหมุนไฟฟ้านั้นควรรู้จักทางการหมุนของปั้นหมุนไฟฟ้าเสียก่อน โดยปกติทั่วไปปั้นหมุนไฟฟ้ามักหมุนทวนเข็มนาฬิกาเสมอ สำหรับปั้นหมุนไฟฟ้าที่ใช้กันทั่วไปนั้นส่วนใหญ่จะไม่มีปัญหาเรื่องการหมุนผิดทิศทาง นอกจากต่อสายมอเตอร์ผิด เริ่มด้วยการเตรียมดินให้เป็นก้อนกลมๆ เพื่อสะดวกและรวดเร็วในการปั้น ซึ่งมีขั้นตอนการปั้นดังนี้ นำดินที่เตรียมเป็นก้อนกลมๆ มาวางตรงกลางของปั้นหมุนและเปิดสวิสมอเตอร์ให้ปั้นหมุนทำงาน โดยใช้ความเร็วรอบประมาณ ๘๐ รอบต่อนาที ซึ่งใช้น้ำช่วยในการหล่อลื่น ทุกส่วนของฝ่ามือจะต้องสัมผัสกับดิน น้ำหนักมือขวาอยู่ที่ปลายนิ้วมือส่วนน้ำหนักมือซ้ายอยู่ที่อุ้งมือและมือทั้งสองข้างจะต้องวางให้หนึ่ง ออกแรงตามตำแหน่งที่กล่าวมาแล้วและวางข้อศอกบนเข่าของตัวเองเพื่อช่วยให้มือหนึ่ง หลังจากนั้นเจาะดินให้ได้ศูนย์กลางโดยใช้หัวแม่มือหรือนิ้วกลางข้างใดข้างหนึ่งค่อยๆ กดลงตรงกลางของก้อนดินพยายามให้ได้ศูนย์กลาง ถ้ารู้สึกที่ดินไม่ได้ศูนย์กลาง ให้หยุดเจาะดินแล้วตรึงมือให้อยู่กับที่จนกว่าดินจะได้ศูนย์กลางแล้วจึงเริ่มเจาะต่อไป จนให้เหลือความหนาที่ก้นพอประมาณหรือให้เหมาะสมกับรูปทรงและขนาดที่ปั้น จากนั้นใช้มือทั้งสองข้างขยายความกว้างภายในออกตามรูปทรงที่ต้องการแล้วจึงรีดดินให้สูงเป็นรูปทรงกระบอก ซึ่งการรีดดินให้สูงนั้นตามปกติควรลดความเร็วรอบให้ต่ำลงเพื่อสะดวกในการปั้น การรีดดินหรือดึงดินไปข้างบนให้มีความสูงเป็นรูปทรงกระบอกและมีความหนาบางสม่ำเสมอ

ตามปกติส่วนด้านล่างจะมีความหนามากกว่าส่วนบนเล็กน้อยเพราะเป็นส่วนที่ต้องรับน้ำหนักจากส่วนบน ดังนั้นจึงมีวิธีการปั้นดังนี้ ใช้มือขวาเป็นหลักอยู่ด้านบนมือซ้ายจะอยู่ด้านใน ใช้นิ้วใดนิ้วหนึ่งหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของนิ้วมือเป็นจุดสัมผัสที่จะรีดดินให้บางและสูง ปกติน้ำหนักมือด้านบนนอกกับด้านในจะออกแรงเกือบเท่ากัน แต่มือขวาซึ่งอยู่ด้านบนนอกจะออกแรงมากกว่าเล็กน้อย ใช้มือขวาเป็นหลัก การปั้นจะเบี้ยวหรือไม่เบี้ยวอยู่ที่การวางมือขวา ฉะนั้นจะต้องเกร็งมือขวาให้เป็นหลักอยู่ตลอดเวลา ขณะทำการรีดดินหรือดึงดินให้สูงขึ้น จะเริ่มดึงดินจากส่วนล่างขึ้นไปด้านบนโดยค่อยๆ เลื่อนมือทั้งสองข้างขึ้นไปพร้อมๆ กันและตรงกันอย่างสม่ำเสมอ และต้องพยายามรักษาความหนาบางให้เท่ากัน โดยควบคุมน้ำหนักมือที่กดเข้าหากันให้เท่ากันซึ่งการรีดดินหรือดึงดินนั้นต้องอาศัยแรงบวกกับการหล่อลื่นของน้ำ จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เมื่อรีดดินเป็นรูปทรงกระบอกแล้วและต้องการปั้นรูปทรงภาชนะตามต้องการ เริ่มด้วยลักษณะของ

การวางมือเหมือนกับการรีดดินเพียงแต่ไม่ต้องออกแรงบีบดินมากนัก ถ้าต้องการให้ส่วนไหนโค้งออกมาก็ใช้มือด้านในออกแรงดันผนังดินโค้งออกมา แต่ต้องการให้ส่วนไหนเว้าเข้าไปก็ให้ใช้มือที่อยู่ด้านนอกกดหรือดันผนังดินส่วนนั้นเข้าไป หรือใช้มือทั้งสองข้างรวบดินบริเวณนั้นให้เล็กลง หลังจากนั้นเสร็จก็เตรียมยกลงจากแป้นหมุน และนำไปผึ่งให้หมาดๆ เพื่อเตรียมชูดตากแต่งผิวต่อไป

การตากแต่ง

สำหรับการตากแต่งผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านเมืองกรุงที่นับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้านก็คือการตากแต่งด้วยวิธีขัดมันที่ผิวผลิตภัณฑ์ โดยใช้ดินสีแดงจากอำเภอ ดอยสะเก็ดเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ก่อน จากนั้นจึงใช้น้ำมันโซล่าทาทับบริเวณผิวผลิตภัณฑ์อีกครั้ง เพื่อจะได้ผิวดินที่มีสีแดงและผิวจะมีความมัน หลังจากนั้นจึงใช้ก้อนหินที่มีผิวเรียบขัดผิวผลิตภัณฑ์ให้เป็นมัน ก่อนจะนำไปผึ่งให้แห้งและเผาต่อไป หรือต้องการตากแต่งผลิตภัณฑ์ให้มีสีดำ ก็ทำได้โดยหลังจากเผาผลิตภัณฑ์เสร็จแล้ว และความร้อนในเตาเริ่มลดลง จะใช้เครื่องมือคืบ ผลิตภัณฑ์ออกจากเตาเผามาวางไว้ในที่โล่ง จากนั้นจึงใช้ขี้เถ้าสะอาดบริเวณผิวผลิตภัณฑ์ให้ทั่ว หรือนำผลิตภัณฑ์ไปหมกในขี้เถ้า ซึ่งมีลักษณะติดไฟได้ง่ายเมื่อมาถูกความร้อนของผลิตภัณฑ์ที่ออกจากเตาเผาใหม่ๆ ทำให้เกิดควันบริเวณผิวผลิตภัณฑ์ซึ่งส่งผลทำให้ผิวผลิตภัณฑ์ที่สัมผัสกับขี้เถ้า นั้นเป็นสีดำหรือที่เรียกว่า “รมควัน”

การผึ่ง

หลังจากขึ้นรูป และตากแต่งผลิตภัณฑ์เสร็จก่อน ต้องรอให้ผลิตภัณฑ์แห้งเสียก่อนจึงจะนำไปเข้าเตาเผาได้ และการผึ่งที่ดีควรผึ่งไว้ในร่ม โดยควบคุมอุณหภูมิให้พอเหมาะ สลับกับนำผลิตภัณฑ์ไปผึ่งแดดเพื่อช่วยเร่งให้แห้งเร็วยิ่งขึ้น สาเหตุที่ต้องผึ่งผลิตภัณฑ์ให้แห้งสนิทก่อนเผา นั้นเพราะถ้าผลิตภัณฑ์ไม่แห้ง ขณะเผาซึ่งให้ความร้อนสูงขึ้นเรื่อยๆ อาจทำให้ไอน้ำที่อยู่ในดินระเหยไม่ทันหรือระเหยเร็วเกินไปทำให้ไอน้ำในเนื้อดินเกิดแรงดันซึ่งส่งผลทำให้ผลิตภัณฑ์แตกเสียหายได้

การเผา

การเผาผลิตภัณฑ์นับว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายสำหรับการทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านเมืองกรุง โดยจะใช้เตาเผาที่ก่อสร้างเองอย่างง่ายๆ ซึ่งใช้ทุนในการก่อสร้างไม่แพงนัก โดยใช้อิฐมอดุก่อเป็นเตาประเภทเตากลมเปิดด้านบนทางลมร้อนขึ้น (Up draft Kiln) โดยใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงและจะให้ความร้อนที่ประมาณ ๗๕๐-๘๐๐ องศาเซลเซียส ซึ่งภายในเตาจะเรียงตะกรับเตา (Checker work) หลายๆ ชั้น ซึ่งตะกรับเตามีความสำคัญเป็นอย่างมากโดยเฉพาะเตาเผาแบบทางลมร้อนขึ้น (Up draft Kiln) เพราะตะกรับเป็นตัวช่วยเฉลี่ยความร้อนให้กระจายได้อย่างสม่ำเสมอทั่วทั้งเตาและในขณะเดียวกันยังทำหน้าที่รับน้ำหนักของผลิตภัณฑ์ที่บรรจุใน

เตาเผาอิฐที่ใช้เรียงตะกรับควรเป็นอิฐทนไฟ มีมาตรฐาน มีคุณภาพ ซึ่งจะทำให้แข็งแรงใช้ได้นาน การเรียงตะกรับเตาสำหรับเผาแบบทางลมร้อนขึ้น ตอนแรกจะเรียงอิฐในแนวตั้งแต่ไม่ใช่ชิดผนังเตาจนเกินไปและไม่ควรใช้อิฐจำนวนมากเพราะจะทำให้ช่องเดินไฟเดินได้ไม่สะดวก สำหรับชั้นที่ ๒ และ ๓ ควรเรียงอิฐในแนวนอน อาจเรียงเป็นรัศมีวงกลมก็ได้เพราะจะช่วยให้ความร้อนกระจายได้ดี ขนาดเตาของชาวบ้านเมืองกรุงที่สร้างขึ้นมานั้น จะมีขนาดที่แตกต่างกันออกไป เช่น เตาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๐๐ เซนติเมตร สูง ๑๐๐ เซนติเมตร สามารถบรรจุน้ำตันขนาด ๖ นิ้ว ได้ประมาณ ๑๐๐ ถึง ๑๒๐ ใบ เตาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๒๐ เซนติเมตร สูง ๑๒๐ เซนติเมตร สามารถบรรจุน้ำตันขนาด ๖ นิ้ว ได้ประมาณ ๑๒๐ ถึง ๑๕๐ ใบ และเตาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๕๐ เซนติเมตร สูง ๑๕๐ เซนติเมตร สามารถเผา้ำตันขนาด ๖ นิ้ว ได้ประมาณ ๑๕๐ ถึง ๒๒๐ ใบ

จากงานศึกษาที่ผ่านมาของการปั้นน้ำตันบ้านเมืองกรุงและจากชาวบ้าน พบว่าดินที่ชาวบ้านใช้ในการปั้นมาช้านานต้องเป็นดินเหลืองที่มาจากอำเภอสันป่าตอง ซึ่งจากการสัมภาษณ์คนงานบ้านป่าไหลและที่บ้านป่าคำปวนเชื่อว่า เป็นดินที่ดีที่สุดที่ใช้ในการปั้นหม้อและชาวบ้านเองก็ใช้ดินที่นี้เป็นเวลาช้านาน ซึ่งจริงๆ แล้วก็ไม่มีใครแน่ชัดว่าเริ่มตั้งเมื่อใดซึ่งในรุ่นของป่าไหลเองก็เชื่อและเป็นที่รับรู้ว่าเป็นดินเหลืองจากสันป่าตองเป็นดินที่ดีที่สุดในการปั้นหม้อตั้งแต่พวกเขาปั้นหม้อเหล่านี้ยังวัยเยาว์ แต่เนื่องจากในอดีตนั้นการคมนาคมยังไม่สะดวกการไปเอาดินเหลืองจากสันป่าตองจึงมิได้ทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันมากนัก เมื่อก่อนสมัยที่ยังใช้เกวียน และการเดินทางไปเอาดินที่สันป่าตองนั้น จะบอกฝากกันไปว่าเอาเผื่อตนด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นในหมู่เครือญาติเดียวกันและคนที่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ต่อมาเมื่อถึงยุคที่มีการคมนาคมสะดวกมีรถยนต์เข้ามาบางบ้านที่มีรถก็จะไปเอาดินที่สันป่าตองได้เป็นจำนวนมากก็จะเช่นเดียวกับสมัยที่ยังใช้เกวียนนั่นคือการเอามาเผื่อกันในหมู่เครือญาติและคนสนิทซึ่งอาจจะมีค่าตอบแทนเป็นค่าน้ำมันเล็กๆ น้อยๆ

แต่ก่อนนั้นชาวบ้านกล่าวว่าดินที่เอามาใช้ในการปั้นโดยทั่วไปของชาวบ้านคือ ดินดำจากทุ่งนาหรือน้ำเหมือง (คุคลองเล็กๆ ที่ไหลผ่านทุ่งนาและหมู่บ้านประโยชน์ใช้สอยหลักก็คือการกสิกรรม) ตามท้องไร่ท้องนา ก็คือถ้าหากไม่มีดินเหลืองจากสันป่าตองก็จะใช้ดินดำเหล่านั้นเอง ซึ่งชาวบ้านทุกคนสามารถไปขุดเอาเองได้ตามท้องไร่ท้องนาของตน (และไม่ต้องกลัวว่ามันจะหมดไปเพราะเมื่อก่อนนั้นมิได้ผลิตเป็นจำนวนมากเหมือนปัจจุบัน อีกทั้งเป็นการขุดลอกคุคลองไปในตัวอีกด้วย) แต่ว่าในปัจจุบันนี้ที่นาซึ่งเป็นนาเจ้าและเจ้าของที่นารายใหญ่บางส่วนเช่น อ้ายวุฒิ ได้ขายที่ของตนไปแล้วและบางส่วนก็สงวนสิทธิ์มิให้เข้าใช้ ประกอบกับชาวบ้านได้เลิกประกอบ

อาชีพทำนาแล้วไม่ว่าจะเป็นการทำนาให้เจ้าและการรับจ้างทำนา เหลือเพียงบางส่วนเช่นคนที่เช่าที่อ้ายวุฒิทำนาตรงท้ายหมู่บ้านเหมืองกง จึงทำให้ไม่สามารถใช้ดินดำจากทุ่งนาและน้ำเหมืองได้ตั้งแต่ก่อน อีกทั้งดินเหลืองที่สันป่าตองนั้นก็มีการจำกัดการนำออกจากท้องที่ คนงานที่บ้านป่าไหลกล่าวว่าดินเหลืองที่อำเภอสันป่าตองนั้นมันมีเป็นภูเขา กล่าวคือ ดอยทั้งดอยเป็นดินเหลืองเมื่อก่อนก็ไปเอากันได้แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่ค่อยให้คนเข้าไปเอาอาจจะเป็นเพราะมันเป็นพื้นที่ป่า แต่จะมีชาวบ้านบางส่วนจากเหมืองกงลักลอบเข้าไปเอาดินเหลืองจากสันป่าตองบ้างบางครั้ง

อย่างไรก็ตามเมื่อดินจากทุ่งนาและน้ำเหมืองไม่สามารถที่จะนำมาใช้ได้แล้วอย่างทีกล่าวไว้ ชาวบ้านนำดินเพื่อใช้ในการปั้นหม้อโดยการซื้อซื้อจากพ่อค้าขายดินบ้าง ที่เราเห็นรถบรรทุกขนดินผ่านตามท้องถนนนั่นเองเหล่านี้มาจากบริษัทรับเหมาหรือสัมปทานจากแหล่งดินหรือที่เรียกว่าบ่อดินอย่างเช่นที่อำเภอสันทราย เพื่อจำหน่ายให้กับโครงการก่อสร้างต่างๆ ที่ต้องมีการถมดินปรับหน้าดินนั่นเอง ซึ่งดินที่ใช้จะต้องเป็นดินเหนียวที่อยู่ชั้นในลงไปหลังจากการเปิดหน้าดินซึ่งความลึกก็แล้วแต่หน้าดินของแต่ละที่อาจจะประมาณ ๑-๒ เมตรเป็นต้น หรืออาจจะซื้อกับบางคนที่มีการขุดหนองซึ่งก็จะมีการบอกกล่าวกันโดยคนในหมู่บ้านว่าที่นั่นที่นี้มีการขุดบ่อขุดหนองน้ำมีช่างปั้นหม้อเจ้าไหนต้องการดินบ้าง เหมือนกับว่าเป็นนายหน้าซึ่งจริงๆ จะมีคนในหมู่บ้านที่ทำหน้าที่นี้อยู่ในอาชีพเรื่องดินนี้คือ การขับรถบรรทุกขนดิน) ถ้าหากมีช่างปั้นเจ้าไหนต้องการก็จะขนมาขายให้ในราคาลำรถกระบะลำละ ๘๐๐ บาท ลำรถหนึ่งสามารถใช้ได้นานเป็นปี ในตรงนี้เองคนงานบ้านป่าไหลกล่าวว่า ดินที่ไหนก็สามารถใช้ได้เหมือนกันอยู่ที่เราจะทุบร้อน ผสม และนวดว่าพอเหมาะหรือไม่ ซึ่งก็ไม่มีสูตรตายตัวอย่างไรอาศัยความชำนาญและประสบการณ์นั่นเอง แต่ก็ยืนยันว่าดินที่ดีที่สุดในการปั้นหม้อนั้นคือดินเหลืองจากสันป่าตอง คนงานที่บ้านป่าไหลและที่บ้านป่าคำปวนกล่าวว่า เสริมว่า การที่การเผาภาชนะแล้วเปิดเตาออกมาแล้วมันแตกหรือมีลายที่ไม่สวยหรือเสียไปนั้นไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องของดินแต่เป็นเรื่องของความชื้นและความผิดพลาดในกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งของการปั้นเช่นการตากที่แห้งเกินไปหรือว่ายังไม่แห้งดินนั่นเอง

ในทางกลับกัน อ้ายวุฒิกล่าวว่า อยากให้ชาวบ้านหาสูตรดินที่เป็นสูตรตายตัวไปเลยว่าดินอะไรเท่าไรมีอัตราส่วนอย่างไร เช่นดินเท่านี้ควรผสมน้ำเท่าใดเป็นต้น อ้ายวุฒิบอกว่าการทำแบบนี้จะแก้ปัญหาภาชนะเผาแล้วไม่ได้คุณภาพ อ้ายวุฒิกล่าวว่า ชาวบ้านมักพบปัญหาว่าเมื่อเผาภาชนะและเปิดเตาออกมาแล้วบางครั้งภาชนะแตก หรือมีลาย หรือบิ่น ทำให้ไม่สามารถขายได้หรือถูกขายไปในฐานะอยากอื่น เช่นจากที่ที่ต้องการภาชนะเพื่อประดับตกแต่งภายในคืออย่างดีกลับต้องเอามาขายเป็นของประดับตกแต่งสวนเพราะว่ามีตำหนิทำให้ราคาตกไปครั้งต่อครั้ง ที่ร้ายกว่านั้นคือเมื่อเปิดเตาเผาออกมาแล้วภาชนะแตกไปทั้งเตา ทางบ้านป่าไหลและป่าคำปวนยอมรับ

ว่ามีเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจริงแต่ก็ไม่บ่อยนัก ทำให้เหล่าช่างต้องขาดทุนอย่างมหาศาล ทั้งค่าดิน ค่าพิน และค่าจ้างแรงงาน อ้ายวุฒิจึงเสนอทางแก้ไขโดยการหาสูตรดินที่เหมาะสมและเป็นสูตรตายตัวที่ใช้กันทั้งหมู่บ้าน แนวคิดดังกล่าวอ้ายวุฒิกล่าวว่าชาวบ้านไม่ค่อยยอมรับและต้องการที่จะอาศัยประสบการณ์และความชำนาญของตนเหมือนเดิม

จากความเห็นของอ้ายวุฒิกล่าวว่าดินที่ดีที่สุดในการปั้นหม้อคือ ดินดำที่มาจากทุ่งนาและลำเหมืองนั่นเอง แต่เนื่องจากหาดินดำจากทุ่งนาและลำเหมืองได้ลำบากแล้วในปัจจุบันจึงเสนอว่าทางออกของปัญหาดังกล่าวคือการหาสูตรดินที่เหมาะสมในการปั้นหม้อนั่นเอง นอกจากนี้ อ้ายวุฒิยังกล่าวอีกว่าดินเหลืองจากสันป่าตองนั้นไม่ค่อยเหมาะกับการปั้นหม้อเพราะทำให้แตกได้ง่าย การที่ภาชนะของช่างปั้นหม้อในหมู่บ้านแตกและมีตำหนินั้น นอกจากในเรื่องของความชื้น อุณหภูมิแล้วเรื่องของดินนี้ก็สำคัญเช่นกัน อ้ายวุฒิกล่าวว่าเตาเผาที่เปิดออกมาแล้วพบว่าภาชนะแตกและมีตำหนิส่วนหนึ่งเป็นภาชนะที่ปั้นจากดินเหลืองสันป่าตองนั่นเอง

อ้ายวุฒิเสริมว่าเรื่องของปริมาณดินที่จะนำมาใช้ปั้นภาชนะในหมู่บ้านเมืองกรุงไม่น่าเป็นห่วงไม่ต้องกลัวว่ามันจะหมดไป เพราะในขณะนี้ดินส่วนใหญ่ที่ใช้มาจากภายในอำเภอหางดงและสันป่าตอง และอื่นบ้างตามที่มีการเปิดหน้าดิน ดินที่ใช้ในการปั้นภาชนะภายในหมู่บ้านไม่มากเลยถ้าเทียบกับการนำดินไปใช้ใช้อื่นภายในจังหวัดเชียงใหม่ แต่ปัญหาที่น่าเป็นห่วงคือเรื่องของคุณภาพของดิน ซึ่งแน่นอนว่าคุณภาพของดินแต่ละที่อาจจะแตกต่างกันไปบ้าง แต่ถ้าหากว่าช่างปั้นในหมู่บ้านเมืองกรุงสามารถหาสูตรตายตัวของหมู่บ้าน (หากเป็นไปได้จดลิขสิทธิ์ไว้ด้วย) ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาเรื่องของดินและเรื่องคุณภาพของภาชนะหลังจากการเผาได้

เรื่องของพินนั้นก็สำคัญไม่แพ้เรื่องของดิน แต่เดิมนั้นชาวบ้านบอกว่าใช้พินอะไรก็ได้ในการเผาภาชนะซึ่งอาจจะหาได้ทั่วไปตามหมู่บ้าน (แต่ก่อนชาวบ้านใช้พินอยู่เป็นประจำในการหุงหาอาหารอยู่แล้ว) อาจจะเป็นกิ่งไม้แห้งที่ตกตามลานบ้าน ไม้ไผ่แห้ง หรือมีการโค่นต้นไม้ กิ่งไม้ก็เป็นไม้อะไรก็ได้ขอให้ติดไฟ เมื่อต้องการพินเป็นจำนวนมากทั้งในการใช้ในชีวิตประจำวันและการเผาภาชนะ ก็อาจจะขึ้นไปหาพินในป่า ป่าของหมู่บ้านเมืองกรุงคือดอยคำ ไปกันที่ละหลายๆ คน หรือบางที่เข้าไปหาของป่า เช่นเห็ด หน่อไม้ หรือผักต่างๆ ตามฤดูกาล (เช่น ผักหวาน ผักพ้อคำตี้เมีย) ก็อาจจะหอบพินติดมาด้วย ถ้าเดินไปก็อาจจะได้มาไม่มาก ถ้าเอาเกวียนไปก็ได้คราวละมากๆ แต่ปัจจุบันสภาพแวดล้อมก็เปลี่ยนไปตามกาลเวลาที่เราเห็นกัน พินไม่สามารถหาได้มากนักตามหมู่บ้านประกอบกับการไม่พอเพียงของการผลิตภาชนะคราวละมากๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ภาคหลังป่าดอยคำได้เป็นเขตป่าสงวน ห้ามชาวบ้านเข้าไปหาของป่าและตัดพิน ดังนั้นในปัจจุบันนี้ในการเผาภาชนะชาวบ้านเมืองกรุงจึงต้องซื้อพินจากนานหน้า ราคาของ

พืชนคราคาลำถกระบะละ ๘๐๐ บาท ไม้ส่วนใหญ่ที่นำมาขายก็ได้ไม้ลำไย และไม้สวนต่างๆ เช่น มะม่วง มะขาม เนื่องจากปัจจุบันระบบการทำสวนเช่นมะม่วงหรือลำไยถ้าหากว่าต้นไม้เหล่านี้มีอายุมากขึ้นผลผลิตก็จะน้อยลงจึงต้องทำการโค่นและปลูกต้นไม้ทดแทน(เริ่มปลูกต้นไม้ตั้งแต่คิดจะโค่นถ้าต้นไม้โตได้เต็มที่ค่อยโค่นต้นเก่า) หรือเกษตรกรบางรายก็อาจจะล้มต้นไม้ทั้งสวนเพื่อปลูกต้นไม้ชนิดอื่นๆ แทน (พบมากในกรณีของเกษตรกรชาวสวนลำไย) และนอกจากนี้พืชนครส่วนใหญ่เลยก็มาจากการตัดแต่งสวนไม้ผลเหล่านี้นั่นเอง ทั้งนี้ทั้งนั้นจะมีคนเข้ามาเสนอขายพืชนครให้กับช่างปั้นในเมืองกุยคล้ายๆ กับเป็นนายหน้าขายพืชนครเช่นเดียวกับกรณีของดิน

ในเรื่องของพืชนครนี้أيวุฒิกก็ได้กล่าวเป็นทำนองเดียวกับในเรื่องของดินว่ามีผลต่อการเผาภาชนะเพราะพืชนครแต่ละชนิดนั้นให้ปริมาณความร้อนไม่เท่ากันซึ่งสิ่งนี้เองที่ส่งผลต่อการเผาภาชนะซึ่งตรงนี้เองأيวุฒิเสนอว่าควรมีการศึกษาค้นคว้าเช่นเดียวกับเรื่องของดินให้เป็นสูตรไปเลยว่าพืชนครไหนเหมาะกับการเผาภาชนะมากที่สุด แต่ตอนนี้ยังไม่มีข้อมูลว่าไม้ชนิดไหนที่ดีที่สุดในการเผาภาชนะ แต่ที่ทราบก็คือความร้อนนั้นมีผลต่อภาชนะนั่นคือถ้าหากว่าไฟแรงหรืออุณหภูมิสูง(หรือสูงเกินไป)จะทำให้สีของภาชนะไม่สวยงามหรือสีอ่อนไปหรือมีลายต่าง แต่ข้อดีของการที่เผาด้วยอุณหภูมิที่สูงคือจะทำให้ภาชนะมีความแข็งแรงทนทานดังนั้นภาชนะที่อยู่ตรงข้างล่างของเตาเผาสีจะไม่ค่อยสวยแต่ว่าก็ทนทาน ในทางกลับกันถ้าหากเผาภาชนะด้วยอุณหภูมิที่ต่ำสีของภาชนะจะมีสีเข้มที่สวยงามแต่ก็จะแข็งแรงน้อยกว่าการเผาในอุณหภูมิที่สูงกว่า ดังนั้นแล้วหากมีการค้นคว้าเรื่องพืชนครที่เหมาะสมกับการเผาภาชนะแล้วก็จะสามารถแก้ปัญหาในเรื่องของสีและความแข็งแรงทนทานของภาชนะได้

เป็นที่ทราบกันดีว่าเตาเผาแบบโบราณที่บ้านเหมืองกุยมีชื่อเรียกว่า เตาเผาปูน ซึ่งจะมีลักษณะเป็นทรงโค้งทรงกลมและมีขนาดค่อนข้างใหญ่โต ภายนอกใช้โคลนผสมมูลวัวควายหรือเศษหญ้าใบปิดตรงช่องระหว่างอิฐแต่ละก้อนเวลาเผาก็จะเอาสังกะสีปิดไว้ ในปัจจุบันพบว่ามีเตาเผาแบบใหม่ที่มีขนาดเล็กกว่าและมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมและอาจจะมีการใช้ปูนใบภายนอกของเตาบ้างแทนโคลนผสมหญ้าทั้งนี้เพราะเตาในลักษณะนี้ง่ายต่อการสร้างและการเรียงภาชนะเพื่อเผาและเหมาะกับบ้านที่มีการผลิตไม่มากนักเท่ากับบ้านป่าไหลและเหมาะแก่การเผาภาชนะที่มีขนาดเล็กเช่นน้ำเต้า ถางประทีป หรือบอกไม้ไผ่ต้มน้ำนั่นเอง ทั้งนี้เพราะเตาเผาขนาดใหญ่เหมาะกับเผาภาชนะขนาดใหญ่ เตาขนาดเล็กเหมาะกับการเผาภาชนะขนาดเล็ก เพราะภาชนะทั้งสองประเภทมีความหนาไม่เท่ากันการใช้อุณหภูมิจึงต่างกัน

แต่เดิมนั้นถึงแม้ว่าบ้านเหมืองกุยจะเป็นหมู่บ้านที่ปั้นน้ำตั้นน้ำหม้อมาเป็นเวลาสามชั่วอายุคนแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกบ้านจะมีเตาเผาเป็นของตัวเอง จะมีแต่เฉพาะบางบ้านเท่านั้น

ดังนั้นเวลาที่จะมีการเผาภาชนะในแต่ละครั้งก็จะมีกาฝากกันเผาในหมุ่เครือญาติและคนที่สนิทชิดเชื้อบ้านใกล้เรือนเคียงกัน และก็ไม่ได้มีการแยกว่าเตานี้เผา น้ำ ตัน เตานี้เผา น้ำ หม้อ เป็นการเผา รวมกัน โดยนำภาชนะที่เล็กใส่เข้าไปในภาชนะที่ใหญ่เพื่อให้ประหยัดพื้นที่ในการวางภาชนะ ตรงนี้เองเป็นสาเหตุในภาชนะบางส่วนเกิดความเสียหาย แต่เมื่อก่อนนั้นชาวบ้านก็ไม่ค่อยหนักใจกับความเสียหายของภาชนะเท่าใดนัก และปัจจุบันชาวบ้านปั้นเพื่อขายเป็นส่วนใหญ่มีรายเล็กบ้างใหญ่บ้าง ประชากรมากขึ้นมีการปลูกบ้านเรือนแน่นชนิด ทำให้พื้นที่ที่เคยเป็นลานบ้านที่กว้างขวางค่อยๆ หายไป การผลิตเพื่อขายเป็นจำนวนมากจึงเป็นการไม่สะดวกต่อการฝากกันเผาเหมือนแต่เดิม ทำให้แต่ละบ้านที่ยังคงทำการปั้นหม้ออยู่จึงต้องมีเตาเผาเป็นของตัวเอง แต่เนื่องจากไม่มีพื้นที่บ้านกว้างแบบแต่ก่อนจึงต้องสร้างเตาเผาขนาดเล็กเป็นของตัวเอง หรือบางบ้านก็รับจ้างปั้นและขัดแล้วส่งแก่บ้านที่มีเตาเผาอย่างเช่นในกรณีของบ้านลุงเล็ก ในราคา ๗ บาทในกรณีของ น้ำ ตัน

แต่ในปัจจุบันที่มีการผลิตเพื่อขายนั้นความเสียหายหลังจากการเปิดเตาเป็นเรื่องที่ชาวบ้านคอยช่างหนักใจโดยเฉพาะอายุวุฒิ จึงเสนอว่าเรื่องของดินเรื่องของฟืนและเรื่องของเตาเผาเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเหมืองกงควรหาทางปรับปรุงพัฒนาแก้ไขในภาชนะของบ้านเหมืองกงมีคุณภาพเพื่อรองรับต่อการขยายตลาดที่จะมีต่อไปในอนาคต

๓.๓ เครื่องปั้นดินเผาของบ้านเหมืองกงในปัจจุบัน

น้ำ ตัน เป็นภาชนะใส่น้ำแบบล้านนาชนิดหนึ่ง เป็นภาชนะดินเผาแรงไฟต่ำ มีลักษณะทรงสูงคล้ายขวด ตัวน้ำ ตัน อ้วนกลม มีคอยาว ปากเล็ก มีขนาดประมาณ ๖.๕ นิ้ว (วัดที่ตัวน้ำ ตัน) สูงประมาณ ๑๐ นิ้ว ทัวไปมักจะมีสีแดงอิฐ ในการปั้นน้ำ ตัน นั้น นิยมขึ้นรูปโดยการใช้แป้นหมุนและปั้นด้วยมือเป็นส่วนๆ นำมาประกอบกันเมื่อดินยับไม่แห้งมีการตกแต่งด้วยลายกดประทับและลายขีดขีด บางชนิดพบว่ามีฝาเล็กๆ ปิดที่ปากด้วย ในแง่ประโยชน์ใช้สอยแล้วน้ำ ตัน ใช้สำหรับใส่น้ำไว้ใช้ดื่มบนเรือนและใช้รับแขกโดยวางไว้ที่เดิน หรือห้องอเนกประสงค์ นอกจากนี้ น้ำ ตัน ยังใช้สำหรับใส่น้ำไว้บนหอเจ้าทรง หอผีปู่ย่าด้วย ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับน้ำ ตัน เชื่อว่าน้ำ ตัน เป็นของสูงจึงใช้สำหรับใส่น้ำในพิธีกรรมต่างๆ หรือกิจกรรมที่มีเกียรติ เช่น ต้อนรับแขก ตั้งไว้บนหอผีหอเจ้าทรง เวลาฟ้อนผีก็ใส่น้ำ ตัน สำหรับใส่น้ำเพื่อบวงสรวงเช่นไหว้ผี ปกติชาวบ้านมักจะไม่ใช้น้ำ ตัน อย่างพร่ำเพรื่อ หากไม่ใช้งานแล้ว มักจะเก็บไว้โดยการคว่ำไว้บนค้อน หรือที่เก็บของเป็นตะแกรงตาห่างกรูอยู่แทนเพดานเรือน แหล่งผลิตน้ำ ตัน ที่สำคัญในเชียงใหม่ คือ บ้านเหมืองกง อำเภอหางดง (<http://lanna.mju.ac.th>)

โดยทั่วไปก่อนที่จะปั้น ต้องเตรียมดินก่อน ดินจะเป็นสีดำ ดินแดง ดินขาว ตามแต่เนื้อดินที่ต้องการ ป่าสมบูรณ์หนึ่งในคนงานปั้นน้ำต้นบ้านป่าไหลกล่าวว่เมื่อก่อนนั้นสมัยที่ยังมีการปั้นน้ำหม้อและน้ำต้นกันทุกหลังคาเรือนนั้นจะใช้ดินที่อยู่ในน้ำเหมือง (คือร่องน้ำคลองเล็กๆ ที่ไหลผ่านหมู่บ้านและนาเพื่อใช้ในการทำการเกษตรของชาวบ้าน) แต่ปัจจุบันนี้ต้องซื้อดินจากนอกหมู่บ้านเพราะพื้นที่ทำการเกษตรของหมู่บ้านนั้นได้ถูกขายให้แก่โครงการบ้านจัดสรรไปเสียหมดแล้ว การหาซื้อดินในปัจจุบันนี้ก็ได้อาจมาจากการฟุ้งฟิงกันของคนที่มีอาชีพไปรับจ้างขนดิน เช่นหากที่ไหนมีการขุดบ่อปลา หรือว่าหนองน้ำบ้านที่มีอาชีพขนดินก็จะไปบอกบ้านป่าไหลว่าจะเอาดินหรือเปล่า ถ้าเขาก็จะเป็นนายหน้าขนมาให้ ลำรถบรรทุกละประมาณ ๖๐๐-๘๐๐ บาท หนึ่งลำรถบรรทุกนี้ก็จะใช้ได้ประมาณ ๑ ปีหรือครึ่งปี หรือแล้วแต่การสั่งสินค้าที่เข้ามา แต่ดินที่นำมาใช้นี้ไม่ใช่หน้าดินต้องเป็นดินที่ขุดลึกผ่านหน้าดินลงไปที่มีลักษณะเหนียวชั้น ซึ่งป่าสมบูรณ์กับป่าดึกกล่าวว่จะเป็นดินที่เหนียวก็ได้อะไรก็ได้แล้วแต่จะหาได้ในแต่ละช่วง ป่าสมบูรณ์เพิ่มเติมว่าเมื่อได้ดินมาแล้วบางครั้งอาจจะต้องผสมกับอย่างอื่นเพราะดินจะมีความเหนียวมากเหนียวน้อยแตกต่างกันออกไป จึงต้องนำส่วนผสมอย่างอื่นมาผสม เช่น ทราย ดินที่เป็นหน้าดิน ผสมลงไปเพื่อลดความเหนียว เพราะถ้าเหนียวมากเกินไป จะปั้นเป็นรูปได้ไม่ดีแต่ทั้งนี้จะมีการหดตัวมากแล้วจะบิดเบี้ยวเสียรูปมากเกินไป

การเตรียมดินเริ่มจาก

1. ล้างดินเพื่อกรองสิ่งเจือปน เช่น รากไม้ ก้อนหิน ก้อนกรวด ออกจากดินให้หมด ล้างดินให้สะอาด โดยแช่ดินไว้ในบ่อ เพื่อให้ส่วนที่เป็นตะกอนต่างๆลอยขึ้นแยกตัวออกจากเนื้อดิน ส่วนที่เป็นเนื้อดินจะมีน้ำหนักมากกว่าจะตกตะกอนกันบ่อทิ้งไว้ประมาณสามวัน
2. นำดินที่ตกตะกอนมาตากแห้งให้สนิท
3. นำดินที่ตากแห้งสนิทนั้นมาบด แต่ก่อนจะใช้ครกกระเดื่องตำแต่ปัจจุบันใช้เครื่องจักรไม่ดินแทน
4. นำดินที่ตำหรือไม่เสร็จแล้วมาร้อนด้วยตะแกรง ให้ได้ผงดินที่ละเอียดและสะอาด
5. นำผงดินที่ร้อนแล้วมาผสมกับน้ำคลุกเคล้าจนเข้ากันดีแล้วนวดด้วยมือในภาชนะไม้แบนขนาดใหญ่ นวดไล่ฟองอากาศออกไปให้หมดเพราะถ้ามีฟองอากาศอยู่ในเนื้อดินเวลาเผาจะทำให้เกิดการแตกร้าว เมื่อนวดดินได้ที่แล้วนำมาแบ่งเป็นก้อนๆ ใส่ถุงพลาสติกไว้ ๑ คืนก่อนนำมาใช้ในวันรุ่งขึ้น

หลังจากเตรียมดินแล้วจึงนำเอาดินที่เตรียมไว้นำมาปั้นขึ้นรูป ชาวบ้านเมืองกรุงจะใช้แป้นหมุน ทำด้วยแผ่นไม้ทำเป็นรูปวงกลมหลากหลายขนาดแล้วแต่ขนาดของภาชนะที่จะทำการปั้นใช้ไม้ไผ่เป็นเสาสูงประมาณ ๑ ฟุตใช้ชั้นยาติดกันสวมบนแกนเหล็กปักอยู่กับพื้นมีทั้งปักตรงและปักเอียงแล้วแต่ความถนัดของช่าง แต่ส่วนใหญ่แล้วปักตรงจะเป็นภาชนะที่มีขนาดใหญ่ แป้นเอียงจะให้ปั้นภาชนะที่มีขนาดเล็กการใช้จะใช้มือและเท้าหมุนไปเรื่อยๆ พร้อมกับจับรีดดิน ให้ได้ภาชนะที่ต้องการ แป้นหมุนนี้เองที่ชาวบ้านเรียกว่า "จัก" แต่ปัจจุบันนี้มีแป้นหมุนที่ติดเครื่องจักรเข้าไปให้มันหมุนได้เองโดยไม่ต้องใช้มือและเท้าคอยหมุน และพบว่าแป้นหมุนที่ใช้เครื่องจักรนั้นถูกใช้งานโดยผู้ขายนั่นเอง และส่วนใหญ่ใช้ผลิตภาชนะที่มีขนาดใหญ่และต้องการในเวลาที่รวดเร็ว กล่าวคือหากใช้แป้นหมุนมือจะสามารถผลิตเชิงเทียนได้วันละ ๕๐-๗๐ ใบ แต่ถ้าหากใช้แป้นหมุนเครื่องจักรจะสามารถผลิตได้ประมาณวันละ ๒๐๐-๓๐๐ ใบ

เมื่อขึ้นรูปภาชนะดินเผาแล้ว ขั้นตอนต่อไปเป็นการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาซึ่งในบางขั้นตอนนั้นก็ทำในกระบวนการขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผาอยู่แล้ว เช่นการทำลวดลาย ลวดลายๆ ง่ายๆ ก็จะทำโดยการใช้ลายจากฝาของยาสีฟันมาแตะกลิ้งตรงบริเวณภาชนะที่ปั้นก็จะเป็นลายเล็กๆ ตรงปากภาชนะ หรือการทำผิวด้วยดินน้ำขุ่นให้เป็นสี เช่น สีดำ สีส้มแดง โดยการนำผงฝุ่นดินแดงมาผสมกับน้ำมันโชล้าทิ้งไว้ให้หมาดแล้วจึงใช้ฟู่กันแตะแล้วไปแตะภาชนะที่ขึ้นรูปเสร็จแล้วตรงแป้นหมุนแล้วก็หมุนไปก็จะได้สีสันตามที่ต้องการแล้วจึงนำไปผึ่งให้แห้ง

หลังจากนั้นจึงเป็นการนำภาชนะที่ปั้นและตกแต่งเสร็จแล้วไปตากให้แห้งประมาณ ๑ วันถึง ๒ วัน หากภาชนะบางอย่างต้องการการเคลือบและขัดเงาซึ่งทำให้เกิดความมันวาว โดยการขัดถูด้วยหินกรวด ที่มีผิวเรียบ ป้าสมบุญภรณ์กล่าวว่า เป็นหินที่เก็บได้ทั่วไปแต่ต้องมีผิวเรียบและขนาดที่เหมาะสม เวลาขัดก็จะเอาเศษผ้ารองไว้กับการแตกกระทบกระเทือน การขัดหินกรวดจะทำให้ดินแน่นขึ้นและไม่กันน้ำรั่วซึม จากนั้นนำไปตากแห้ง อาจตากกลางแจ้งและผึ่งในที่ร่มถ้าภาชนะเป็นชิ้นเล็กนิยมนำไปตากแดด แต่ถ้าภาชนะชิ้นใหญ่จะต้องให้แห้งอย่างช้าๆ มักจะนำไปผึ่งลมในที่ร่มเพราะถ้าน้ำระเหยออกเร็วเกินไปอาจทำให้แตกเสียหายได้

เสร็จแล้วจึงนำไปเผา ใช้ฟืนอะไรก็ได้ที่พอจะหาได้หรือซื้อได้ทั่วไปไม่จำกัดว่าเป็นไม้ชนิดไหน เตาเผามีลักษณะครึ่งวงกลม ก่อด้วยอิฐ ครอบหลุมดินที่ขุดลึกลงไป ฉาบข้างนอกด้วยดินเหนียว มีทางเปิดใส่ไฟข้างหน้า มีปล่องไฟอยู่ข้างหลัง มีหลังคาครอบ (ซึ่งบางบ้านอาจจะไม่มีหลังคา)

บ้านอายุวุฒิจะไม่ได้ปั้นภาชนะเอง แต่จะสั่งจากบ้านป่าไหล่ หรือบ้านอื่นๆ โดยเฉพาะบ้านที่เป็นญาติกับอายุวุฒิตามการสั่งสินค้าที่มีเข้ามา หรือตามแบบที่คาดว่าจะเป็นที่ต้องการของตลาดโดยจะมีคนงานทำงานประจำแต่ไม่ใช่คนในบ้านเมืองกรุงแต่เป็นคนที่เคยทำงานกับอายุวุฒิที่โรงงานมาก่อน ดังนั้นงานที่นี้จึงเป็นงานที่เป็นลักษณะของการตกแต่งและอาศัยความประณีตบรรจง เช่น การขีดลวดลาย การเคลือบและขัดมันที่อาศัยประสบการณ์ อย่างเช่นการวาดลวดลายก็อาจจะใช้พู่กันหลายขนาดตามแบบที่ได้รับมา การวาดลวดลายจะใช้สีอะคริลิกวาดและใช้น้ำยาเคลือบ คนงานหรือช่างสามารถทำได้ทุกขั้นตอนแต่ว่าในงานแต่ละชิ้นคนงานหรือช่างจะไม่ทำทุกขั้นตอนในงานชิ้นเดียวแต่จะแบ่งกันทำคนละส่วนในงานแต่ละชิ้นแต่ละรายละเอียด เช่น คนหนึ่งทาสีพื้นแล้วก็ส่งให้อีกคนหนึ่งตัดเส้น เป็นต้น

อายุวุฒิให้ข้อเสนอแนะว่า การผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านเมืองกรุงควรเป็นระบบมากกว่านั้นนอกจากจะต้องมีความร่วมมือร่วมใจและรวมกลุ่มกันภายในหมู่บ้านแล้ว เรื่องเทคนิควิธีก็มีความสำคัญ อายุวุฒิเสนอว่าในเรื่องของดินนั้นควรมีการสร้างสูตรที่เป็นมาตรฐานที่สามารถใช้ได้ไปตลอดว่ามีอัตราส่วนผสมอะไรต่อเท่าไร ทั้งนี้เพราะชาวบ้านเมืองกรุงที่ทำการปั้นเครื่องปั้นดินเผานั้นมักจะประสบปัญหาที่ว่าจะเกิด การแตกร้าวหรือเสียหายเมื่อเผาเสร็จทำให้สูญเสียงบประมาณเป็นจำนวนมาก ทั้งค่าดิน ค่าแรงคนงาน เสียเวลาทำให้สูญเสียรายได้ เพราะไม่มีสูตรดินที่แน่นอน การที่ภาชนะเมื่อเผาออกมาแล้วจะใช้ได้หรือไม่มันจะไม่มีทางที่จะรู้ได้เลยจนกว่าจะเปิดเตาออกมา แต่อายุวุฒิพยายามที่จะเสนอเรื่องนี้ให้แก่ชาวบ้านแต่ก็ได้รับการเพิกเฉย ซึ่งความคิดเห็นในเรื่องเดียวกันนี้ทางบ้านป่าไหล่กล่าวว่าดินนั้นเราจะใช้ดินอะไรก็ได้แล้วแต่จะหาได้ แต่ก่อนก็ใช้ดินลำเหมืองปัจจุบันใช้วิธีการซื้อดินจากนายหน้าขายดินเอา ซึ่งใช้ประสบการณ์ในการคัดเลือกวัตถุดิบ และผลิตทุกขั้นตอน การผลิตจึงไม่ค่อยที่จะมีปัญหาอะไรในการผลิต ส่วนปัญหาเรื่องเมื่อเปิดเตาเผามาแล้วภาชนะเสียหายนั้นจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น

๓.๔ ความกลมเกลียวและความขัดแย้งในเรื่องการผลิต

ในภาพกว้างหมู่บ้านเมืองกรุงจะมีความกลมเกลียวกันอยู่มาก คือความเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่รู้จักกันหมดเกือบทุกครัวเรือน การพึ่งพาอาศัยกัน เดินไปมาหาสู่กันได้สะดวกบ้านเรือนไม่มีรั้วรอบขอบชิดเกินความจำเป็น ถึงแม้ว่าบ้านเมืองกรุงจะมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้เหมืองมากแต่วิถีชีวิตและวิถีคิดของชาวบ้านเมืองกรุงยังคงเป็นแบบชาวบ้าน ซึ่งเห็นได้จากเรื่องของการปั้นหม้อจะมีการรวมกลุ่มกัน ร่วมกันคิดหาแนวทางแก้ไขเพื่อให้หมู่บ้านของตนเองพัฒนายิ่งขึ้นไป ช่างปั้นหม้อจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสาร หยอกเล่นกัน ไม่ได้มีการทำงานที่เป็นระบบโรงงาน

ที่มีวินัยเข้มข้น มีการนำอาหารกลางวันมารับประทานด้วยกัน หากไม่นับถึงความขัดแย้งกันระหว่างบุคคลย่อมต้องมีในทุกชุมชน

แต่ความขัดแย้งหลักๆ ของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้นย่อมไม่พ้นที่จะเป็นเรื่องของการผลิต ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่ม และการช่วยเหลือจุนเจือกันในเรื่องนี้ตามที่สมควรจะเป็น แต่หลักใหญ่ของความขัดแย้งคือความขัดแย้งกันในเรื่องแนวคิด เราจะเห็นได้ว่าเกิดแนวคิดสองอย่างที่มาปะทะกันแล้วนั่นคือสมัยใหม่แบบอายุวุฒิละบ้านที่ไม่ถูกกับอายุวุฒิที่เน้นการผลิตจำนวนมาก และพยายามที่จะหาวิธีการผลิตที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่ยั่งยืน ตัวอย่างในเรื่องของดินที่อายุวุฒิเสนอแนะมากับแบบของชาวบ้านที่อาศัยประสบการณ์ ชาวบ้านจะไม่เข้าใจเวลาอายุวุฒิพูดถึงที่เป็นที่เป็นวิชาการ ชาวบ้านยังคงมีวิธีคิดแบบเดิมและไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คืออาจจะค่อยๆ เปลี่ยนแต่ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแบบทันทีทันใด อย่างในกรณีของการใช้แป้นหมุนด้วยมอเตอร์ก็ยังสามารถยอมรับได้แต่ก็ไม่ได้เปลี่ยนไปทั้งหมด ถึงแม้ว่าทั้งสองแนวความคิดนี้จะเป็นการผลิตที่ตอบสนองตลอดด้วยกันทั้งสองฝ่ายก็ตาม

อีกความขัดแย้งหนึ่งคือความขัดแย้งกันในเรื่องของผลประโยชน์ จะเห็นได้ว่ามีบ้านหนึ่งที่ไม่ถูกกับอายุวุฒิ ต่างฝ่ายต่างเห็นคนละอย่างกันออกไปเรื่องการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน อีกฝ่ายกล่าวว่าไม่ควรมีการรวมกลุ่มกันเพราะอาจจะทำให้รายได้ลดลงไป แต่ทางฝ่ายของอายุวุฒินั้นก็กล่าวว่าการที่มีการรวมกลุ่มขึ้นนั้นสามารถที่จะเกิดการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพิ่มมูลค่าของสินค้า และการเพิ่มรายได้แก่ผู้ผลิต อีกทั้งยังเกิดการกระจายรายได้สู่หมู่บ้านอย่างเป็นธรรมชาติ ผลประโยชน์จะได้ไม่ไปตกอยู่ที่ใครคนใดคนหนึ่งมากเกินไป และยังเป็นการสร้างชื่อให้กับหมู่บ้านอีกด้วย ซึ่งตรงนี้เองที่ชาวบ้านต่างเห็นด้วยกับอายุวุฒิ

บทที่ ๔ “น้ำตัน” กับวิถีชีวิตชาวเหมืองกง

ความผูกพันของชาวบ้านเหมืองกงกับน้ำตันนั้นมีมาเป็นระยะเวลายาวนาน “น้ำตัน” จึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวเหมืองกง บทนี้เป็นการนำเสนอภาพบ้านเหมืองกงที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ในยุคที่สามของบ้านเหมืองกงเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก น้ำตันน้ำหม้อถูกลดบทบาทลง ชาวบ้านจึงต้องมีการปรับตัวในการผลิตอย่างมาก ไม่ได้ผลิตแต่น้ำตันน้ำหม้อเท่านั้น แต่ยังคงผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดอื่นตามความต้องการของตลาด และเพื่อความอยู่รอดของตน

๔.๑ “น้ำตัน” กับวิถีชีวิตชาวเหมืองกง

วิถีชีวิตของชาวบ้านเหมืองกงนั้นผูกพันอยู่กับการปั้น “น้ำตัน” มาเป็นระยะเวลาอันแต่เดิมนั้นชาวบ้านเหมืองกงจะปั้นหม้อและน้ำตันกันตลอดปี และมีการผลิตกันมากในช่วงตลอดฤดูแล้ง (หมายถึงปลายหน้าหนาวหลังการเกี่ยวจนถึงหน้าร้อน) เพราะว่างจากการทำนาช่วงที่มีการปั้นน้อยคือช่วงหน้าฝนเพราะนอกจากจะต้องทำนาตามฤดูกาลแล้วการที่อากาศชื้นและฝนตกมีผลต่อคุณภาพของงานปั้นที่ออกมาเช่น เกิดลายที่ตัวภาชนะหรือเกิดการแตกหรือบิดเบี้ยวไม่ได้รูปนั่นเองแต่เดิมนั้นชาวเหมืองกงปั้นหม้อทั้งผู้หญิงและผู้ชายไม่มีการแบ่งแยก ก่อนที่จะมีความเจริญทางด้านคมนาคมขนส่งนอกจากจะมีพ่อค้าบางกลุ่มเข้ามาซื้อภาชนะของชาวบ้านเหมืองกงแล้วในฤดูแล้งที่มีการปั้นภาชนะกันเป็นจำนวนมากนั้นอีกทั้งชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนาชาวบ้านก็จะนำน้ำหม้อน้ำตันใส่ล้อ (เกวียน) เทียมวัวเข้าไปขายในเวียง (ในเมือง)บริเวณภาคหลวงหรือตลาดวโรรส

แต่อย่างไรก็ดีในสมัยก่อนชาวบ้านสามารถที่จะฝากน้ำตัน น้ำหม้อของตนเองไปกับล้อ (เกวียน) ของคนรู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกันไปเมื่อถึงในเมืองก็จะมีคนจีนมารับซื้อไปขายปลีกอีกทอดหนึ่งหรือมีบางที่มีคนมาซื้อปลีก หรือในกรณีบางคนก็จะหาไปขายเองตามหมู่บ้านต่างๆ รอบบริเวณบ้านเหมืองกง หรือบางคนก็จะปั่นจักรยานบรรทุกน้ำหม้อน้ำตันไปขายตามสถานที่ที่ไกลมากขึ้นกว่าเดิม ในกรณีของพ่อค้าบ้านอื่นที่รับภาชนะจากบ้านเหมืองกงไปขายเองก็ทำเช่นนี้เช่นกัน นอกจากนั้นก็ยังมียังมีพ่อค้าวัวต่างที่นำภาชนะจากเหมืองกงไปขายทั่วภาคเหนือ พ่อค้าวัวต่างเหล่านี้บ้างก็เข้ามารับภาชนะที่เหมืองกงโดยตรงแต่ส่วนมากจะไปรับที่เวียงที่ภาคหลวงนั่นเอง ในช่วงที่การคมนาคมขนส่งมีเข้ามาบ้างคือมีรถโดยสารประจำทางจากอำเภอรอบนอกเข้าเมือง

เมื่อประมาณ ๓๐ กว่าปีมานี้เอง ชาวบ้านบางคนจะหาน้ำดื่มจากบ้านตนเองไปรอรถโดยสารที่ปากทางตั้งแต่เข้ามิดแล้วโดยสารรถเข้าเมืองเพื่อไปขายน้ำหม้อน้ำดื่มที่ตลาดวโรรส

ในปัจจุบันนี้ส่วนมากจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อภาชนะกับชาวบ้านโดยตรงเพื่อเอาไปขายตามร้านของที่ระลึกต่างๆ และก็จะมีการขายบ้านบางบ้านที่เป็นเหม็นตัวแทนของชาวบ้านในการขายสินค้า เช่น บ้านอ้ายวุฒิ บ้านป่าไหล บ้านสามแยก และบ้านลุงเล็ก เป็นต้น และงานชิ้นส่วนใหญ่ของบ้านเหล่านี้ก็จะเป็นประเภทที่ลูกค้าเข้ามาสั่งว่าต้องการแบบไหน ปริมาณเท่าไร จึงผลิตตามนั้น แต่สินค้าที่มีการผลิตไว้ก่อนแล้วก็มีคนเข้ามาซื้อ เช่นที่บ้านอ้ายวุฒิ และที่บ้านป่าคำปวน สินค้าที่บ้านป่าคำปวนเป็นน้ำดื่มหม้อแบบโบราณเป็นส่วนใหญ่

น้ำดื่มหม้อที่นี้แต่เดิมนั้นตอบสนองชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่สังเกตได้ว่าน้ำดื่มและน้ำหม้อจะเป็นแบบเรียบๆ หรือมีลวดลาย (ลายดอก) เพียงเล็กน้อย เพราะถ้าหากมีความวิจิตรสวยงามมากขึ้นเท่าใดนั่นหมายถึง บรรดาศักดิ์ของผู้ที่ใช้อย่อมมีสูงขึ้นไปนั่นเอง คนหรือกลุ่มลูกค้าที่ใช้น้ำดื่มหม้อของเหมืองงูมาแต่โบราณตามลักษณะการใช้งานของมันนั่นก็คือชาวบ้านในแถบล้านนานั้นเอง

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเหมืองงูกับการปั้นน้ำดื่มคือ ถึงแม้ว่าประเพณีโดยตรงเกี่ยวกับการปั้นน้ำดื่มหม้อนั้นชาวบ้านไม่อาจจะกล่าวได้อย่างแน่ชัดว่ามีหรือไม่มี นอกจากจะมาจากการทาน (ถวาย) น้ำดื่มหม้อแก่วัดในเทศกาลงานบุญต่างๆ และการถวายน้ำหม้อและน้ำดื่มแก่วัดเพื่อให้ทางวัดไว้ใช้งาน แต่ประเด็นที่สำคัญคือการปั้นน้ำดื่มหม้อและน้ำดื่มที่เกี่ยวข้องกับประเพณี “แอ้วสาวคู่บัว” ของคนเมือง คือการเกี่ยวพาราสีของคนเหมืองงู โดยที่ฝ่ายชายจะไปหาฝ่ายหญิงที่ตนชอบในเวลาพลบค่ำหรือหลังกินข้างแลง(ข้าวเย็น) โดยที่อยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ซึ่งการปฏิบัติแบบนี้จะมีตลอดปีแต่ในช่วงที่บัวจะออกอุ้งสาวบ่อคือหลังการดำนาไปจนถึงฤดูฝน (ข้อมูลโดยที่พิจิตรราชังปั้นหม้อบ้านป่าคำปวน) แต่เดิมเมื่อรับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้วชาวบ้านบ้านเหมืองงูก็จะออกมาปั้นหม้อบ้างก็ตำดิน ร่อนดิน นวดดิน บัวที่มาแอ้วสาวบ้านนั้นก็ช่วยงานปั้นหม้อของสาวบ้านนั้น และส่วนมากผู้หญิงจะได้รับมอบหมายให้ปั้น ผู้ชายก็จะมาช่วยผู้หญิงปั้นน้ำดื่ม อ้ายวุฒิเสริมว่า ที่บ้านเหมืองงูจะไม่มี การแบ่งแยกหญิงชายในการปั้นหม้อหรือน้ำดื่มทุกคนจะทำเป็นหมดทุกกระบวนการขั้นตอนแล้วแต่ว่าใครจะว่างทำอะไรช่วงไหน แต่สังเกตว่าผู้ชายจะปั้นภาชนะที่ใหญ่ๆ ได้ดีกว่าเพราะต้องใช้แรงมาก เช่นน้ำหม้อ หรือภาชนะอย่างอื่นที่ใหญ่กว่า เมื่อผู้ชายไปแอ้วสาวจึงสามารถที่จะช่วยงานได้ทุกอย่าง เช่นถ้าหากพ่อแม่ฝ่ายหญิงไว้ใจหรือเห็นดีเห็นชอบด้วยกับผู้ชายที่มาจับลูกสาวก็จะให้อยู่ช่วยลูกสาวปั้นน้ำดื่ม ที่พิจิตรราชังเสริมว่า สมัยก่อนก็จะจุดตะเกียงปั้นหม้อ ดังนั้น

จึงเห็นหน้ากันไม่ชัดเท่าใด หรือช่วยงานอะไรก็ได้ที่ลูกสาวของตนกำลังทำอยู่ขณะนั้น แต่ถ้าไม่ไว้ใจหรือไม่ค่อยชอบผู้ชายคนไหนที่มาจับลูกสาวตนก็จะเรียกให้ไปช่วยงานทางอื่นเช่น ช่วยพ่ออุ้ยแม่อุ้ยขัดมันภาชนะ หรือช่วยพ่อฝ้ายผู้หญิงดำดิน บันน้ำหม้อเป็นต้น ซึ่งก็อาจจะถูกใช้งานอย่างหนักได้ แต่ไม่ต้องเป็นห่วงว่าทางบ้านฝ้ายผู้ชายจะไม่มีแรงงานในการช่วยบันน้ำหม้อน้ำดันบ้านตน เพราะทางบ้านของฝ้ายชายย่อมต้องมีพี่สาวน้องสาวของตนที่จะต้องมีบ่าวหรือหนุ่มๆ บ้านอื่นมาช่วยงานบันหม้อบ้านตนเป็นการทดแทนอยู่แล้ว

ชาวบ้านเมืองกุ้งสามารถทำงานบันได้ทุกคนไม่แบ่งแยกชายหญิง ในความเป็นจริงแล้ว หากมองให้ดูงานบันน้ำดันนั้นเป็นงานพื้นฐานที่ชาวบ้านทุกคนต้องเรียนรู้ ตั้งแต่การเริ่มช่วยงานพ่อแม่ เด็กสมัยก่อนเมื่อ ๓๐ กว่าปีที่แล้วต้องช่วยงานพ่อมาตั้งแต่รู้ความเช่น ผู้หญิงต้องหุงข้าว ตักน้ำ ผู้ชายจะไปเลี้ยงวัวควายหรือช่วยงานในนาเป็นต้น น้องที่ยังเล็กอาจไปกับพี่อยู่กับพี่ค่อยๆ เรียนรู้จากการมอบหมายของพี่ที่โตกว่า ดังนั้นเด็กบ้านเหมืองกุ้งก็ย่อมที่จะเรียนรู้การบันภาชนะตั้งแต่เด็กเช่นกัน แต่เราจะเห็นได้ว่าน้ำหม้อนั้นไม่สามารถที่จะบันได้ทุกครัวเรือน ซึ่งต่างจากน้ำดันที่ทุกคนสามารถบันได้ เพราะน้ำหม้อเป็นงานชิ้นใหญ่ที่ต้องใช้เทคนิคและความประณีตมากกว่า ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่าส่วนมากหรือเกือบทั้งหมดผู้ชายจะเป็นคนบันน้ำหม้อ อ้ายวุฒิเสริมว่า จริงๆ แล้วผู้หญิงเป็นตัวประกอบในงานบัน เช่นบันน้ำดันที่เป็นงานพื้นฐานหรือเข้าไปช่วยงานส่วนอื่นๆ เมื่อว่างเว้นจากการทำงาน การดูแลเตาเผาเองก็เป็นงานหลักของผู้ชาย แต่ในหมู่บ้านไม่ได้มีอะไรที่จะแบ่งแยกว่าผู้หญิงต้องทำงานอะไรผู้ชายต้องทำงานอะไรอย่างชัดเจน เพียงแต่ทำไปตามความถนัดของตนเองมากกว่า

๔.๒ การดำรงอยู่ของ "น้ำดัน" ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบ้านเหมืองกุ้ง

จากยุคเก็บผักใส่ช่าเก็บข้าวใส่เมือง มาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ดังนั้น หากมองตามช่วงอายุคนแล้วก็ประมาณสามชั่วอายุคน อย่าง อ้ายวุฒิหรือป้าไหลและป้าคำปวน นับว่าเป็นคนในยุคที่สามอายุประมาณ ๔๐-๕๐ ปี อย่างอุ้ยดากับอุ้ยจาซึ่งอายุประมาณ ๘๐ ปี ถือว่าเป็นคนยุคที่สอง ดังนั้นยุคแรกนั้นก็คือนยุคที่ได้กล่าวไว้ในประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน นั่นคือการพระเจ้ากาวิละได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่จากที่เคยร้างผู้คน ก็ได้ไปเกณฑ์คนตามที่ต่างๆ เข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ ทั้งไพร่ทาสทั่วไปและช่างที่มีฝีมือทางหัตถกรรมในด้านต่างๆ และมีการจัดระเบียบเมืองเชียงใหม่ขึ้น ได้แก่ในเขตตัวเมืองชั้นในจะเป็นที่อยู่ของกษัตริย์และเจ้านาย หัวเมืองรอบนอกมาอีกชั้นหนึ่งจะเป็นที่อยู่ของไพร่ชั้นดีคือ พวกช่างหัตถกรรมที่มีฝีมือเช่นช่างที่วัวลาย กลุ่มคนพวกนี้อาจจะทำนาบ้าง แต่จะทำงานหัตถกรรมเป็นหลักเพื่อถวายแก่พระมหากษัตริย์

และเจ้านาย ผู้คนที่อยู่ตัวเมืองรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง คือช่างที่มีฝีมือทางหัตถกรรมที่มีความสำคัญ รongลงมา พวกนี้เรียกว่าไพร่สมจะทำนาเป็นหลักเพื่อถวายผลผลิตประจำปีแก่พระมหากษัตริย์แต่ ถ้าวางเว้นจากการทำนาก็จะทำงานหัตถกรรมพวกนี้ได้แก่ช่างปั้นหม้อที่บ้านเหมืองกงที่หางดง นั้นเอง และบ้านอื่นที่ทำงานปั้นน้ำหม้อน้ำตัน เช่น บ้านกาดสันป่าตอง เป็นต้น ความจริงมีช่างที่ ทำงานหัตถกรรมอย่างอื่นด้วย เช่น ช่างทำจอกน้ำที่ใช้ควบคู่กับน้ำตันด้วยซึ่งจะอยู่ที่สันป่าตอง และไพร่ชั้นเลวคือไพร่ที่ไม่มีฝีมือทางหัตถกรรมใดๆ เลยพวกนี้จึงต้องทำนาและการเกษตรกรรม ตลอดปีเพื่อถวายผลผลิตแก่พระมหากษัตริย์ และเจ้านายตลอดทั้งปี เวลาเกิดศึกสงครามขึ้น จะต้องถูกเกณฑ์ไพร่พลไปเป็นแนวหน้าในการรบเป็นอันดับแรก ซึ่งถ้าหากต้องการกำลังพลเพิ่มก็ จะเกณฑ์จากพวกไพร่สมก่อนแล้วถึงจะเป็นไพร่ชั้นในเช่นที่ วัวลายเป็นอันดับสุดท้ายนั่นเอง พวก ไพร่ชั้นเลวนี้เองจะถูกวางไว้อยู่เมืองรอบนอก อย่างเช่น สันทรายหรือว่าดอยสะเก็ด เป็นต้น (สัมภาษณ์คุณวุฒิ เตชะแก้ว)

ต่อมาในยุคของคนรุ่นที่สองของบ้านเหมืองกงคือ ในยุคของอู๊ยะจา อู๊ยะดา ซึ่งอู๊ยะจา อู๊ยะดาอายุประมาณ ๘๐ ปี เป็นยุคที่บ้านเมืองสงบสุข ไพร่ชั้นดีและไพร่สมไม่ต้องทำหัตถกรรม ถวายแก่เจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว จึงเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน และผลิตขายบ้างเป็นบางส่วน และอาจจะเป็นการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนค่าที่จำเป็นบางอย่างที่หมู่บ้านของตนผลิตไม่ได้ แต่ว่า วัฒนธรรมการใช้น้ำหม้อและน้ำตันเป็นวัฒนธรรมที่มีใน ๘ จังหวัดล้านนา ดังนั้นในทุกจังหวัด ดังกล่าวจึงมีการใช้น้ำตันและน้ำหม้อในวิถีชีวิตประจำวันอยู่แล้ว น้ำตันจากน้ำหม้อทั่วแปดจังหวัด ภาคเหนือส่วนหนึ่งจึงมาจากเหมืองกงและที่อื่นๆ ด้วย น้ำตันและน้ำหม้อในยุคนี้จึงเป็นยุคที่น้ำตัน และน้ำหม้อจึงใช้งานตามหน้าที่ของมันจริงๆ

ในยุคของคนรุ่นที่สาม คืออ้ายวุฒิ ป้าไหล ป้าคำปวน คนในรุ่นนี้อายุประมาณ ๕๐ ปี ขึ้นไป เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด แต่ว่ามันก็ยังคงมีความคาบเกี่ยวกันในแต่ละรุ่น ในยุคคน รุ่นที่สองและคนรุ่นที่สาม คือสมัยที่อ้ายวุฒิยังเป็นเด็กถึงวัยรุ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเข้ามาทาง การค้าขาย การคมนาคมที่สะดวก และความทันสมัยที่เข้ามา ถึงแม้ว่าจะการใช้น้ำตันน้ำหม้อ น้อยลงจากการมาของตู้เย็นแต่น้ำตันน้ำหม้อยังคงขายได้เรื่อยๆ เพราะทุกบ้านไม่ได้มีตู้เย็นและ ต้องผลิตน้ำตันส่งทั่ว ๘ จังหวัดภาคเหนือและบริเวณนี้แทบทั้งหมด โดยเฉพาะในพื้นที่ไกลปืนเที่ยง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงที่ช้ามาก ดังนั้นเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้วก็อาจสามารถพบเห็นคนเฒ่าคนแก่ที่ยังถือ น้ำตันไปนอนวัด ดังนั้นน้ำตันและน้ำหม้อยังคงมีการผลิตและสามารถขายได้ ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อ หมู่บ้านอื่นเลิกผลิตน้ำตันและน้ำหม้อแล้ว บ้านเหมืองกงยังได้เปรียบเพราะว่าเหมืองกงมีครัวเรือน

เพียง ๑๓๐ คริวเรือนเท่านั้น แต่น้ำดันและน้ำหม้อจะถูกส่งไปขายทั่ว ๘ จังหวัดภาคเหนือ ดังนั้นในสมัยที่ป่าปวนเป็นวัยรุ่นอยู่จึงยังคงเห็นพ่อค้าบ้านจักรยานเข้ามารับน้ำดันและน้ำหม้ออยู่

ยุคที่คนรุ่นที่สามเข้ามาจัดการ เป็นรุ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีความหลากหลายมากที่สุด ถึงแม้ว่าการผลิตน้ำหม้อและน้ำดันของบ้านเหมืองกุงจะไม่เคยขาดตอนเลย แต่ความต้องการตัวเงินที่มากขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการที่ชาวบ้านไม่ได้ทำนาให้เจ้าอีกแล้ว การผลิตน้ำดันและน้ำหม้อรวมถึงการทำนาให้เจ้าอาจจะไม่คุ้มทุน ในกรณีของการทำนารวมถึงการที่เจ้าของที่ดินขายที่ดินของตนเองให้กับนายทุนใหญ่ (เมื่อประมาณ ๑๐ ปีก่อนการทำนายังคงมีอยู่) และการปั้นหม้อได้รายได้น้อยกว่าการที่ต้องมีรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ดังนั้นชาวบ้านบางส่วนก็จึงออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน เช่นการทำงานที่โรงพยาบาล หรือไปทำงานรับจ้างอื่นๆ ในกลุ่มชาวบ้านที่มีการศึกษาสูงก็อาจจะไปทำงานราชการและรัฐวิสาหกิจหรือเอกชน อ้ายวุฒิเองก็เคยทำงานบริษัทเอกชนโดยที่ละเลยอาชีพปั้นหัตถกรรมนี้ไป นอกจากนี้ก็ยังมีชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย และอาชีพอื่นๆ ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพปั้นน้ำดัน แต่การปั้นน้ำดันยังคงมีอยู่ในช่วงเวลาที่ยาวของคนที่สองและรุ่นที่สาม

ช่วงต่อมาเป็นยุคที่หน้าที่การใช้งานของน้ำดันและน้ำหม้อเริ่มเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพราะในความเป็นจริงมีคนที่ใช้น้ำดันและน้ำหม้อไปใส่น้ำดื่มน้อยมาก แต่เป็นยุคของการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม น้ำดันและน้ำหม้อจึงเป็นสิ่งที่ต้องถูกอนุรักษ์ เมื่อประมาณเกือบ ๒๐ ปีก่อนที่องค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่ได้เข้ามาสร้างศูนย์หัตถกรรมบ้านเหมืองกุง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทรงเปิดศูนย์หัตถกรรมบ้านเหมืองกุงปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ที่ทางเข้าหน้าหมู่บ้านเหมืองกุง แต่ไม่นานก็ถูกปิดไปเพราะขาดการประสานงานและร่วมมือกันทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายชาวบ้านและฝ่ายเจ้าหน้าที่ พอมาถึงยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำการปั้นน้ำดันน้ำหม้อได้รับผลกระทบไปด้วย สินค้าขายได้น้อยลง แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ยังคงมีทางออกที่ถูกหยิบยื่นเข้ามาคือ มีช่วงหนึ่งที่พ่อค้าคนกลางเข้ามาสั่งสินค้าที่บ้านเหมืองกุงให้ปั้นกระดาง ในช่วงนั้นแทบทุกบ้านในหมู่บ้านเหมืองกุงมีการปั้นกระดางส่งพ่อค้าคนกลาง แต่ต่อมาปรากฏว่ากระดางที่หมู่บ้านเหมืองกุงคุณภาพสู้จะไม่ดีนักประกอบทั้งการปั้นกระดางนั้นที่อื่นๆ ในเชียงใหม่ก็ปั้นกัน การปั้นกระดางของชาวบ้านเหมืองกุงจึงซาลงไป หลังจากนั้นเป็นช่วงของการปั้นดอกไม้ไฟน้ำดัน อ้ายวุฒิบอกว่าดอกไม้ไฟนี้ส่งไปขายทางประเทศจีน ช่วงที่มีงานมากก็มีการปั้นกระบอกของดอกไม้ไฟน้ำดันเป็นจำนวนมากเช่นกัน แต่ภายหลังประสบปัญหาทางการค้ากับทางจีนมีสินค้าตกค้าง และสินค้าไม่ค่อยมีคุณภาพเพราะนำสินค้าที่ตกค้างเมื่อปีก่อนๆ มาขาย(ดอกไม้ไฟต้องขายปีต่อปี) จึงทำให้การปั้นกระบอกดอกไม้ไฟน้ำดันลดบทบาทไป ในช่วงปี

พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๔๙ บางบ้านยังมีการผลิตอยู่บ้างเช่น ที่บ้านอ้ายพันซึ่งเป็นญาติกับอ้ายวุฒิและที่บ้านข้างๆ บ้านอ้ายวุฒิเป็นต้น แต่ดอกไม้ไฟเหล่านี้เป็นดอกไม้ไฟที่ใช้ภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ การปั่นน้ำดัน น้ำหม้อก็ยังคงมีอยู่แต่หน้าที่การใช้งานจะเป็นในแนวทางประดับตกแต่งและใช้เป็นของที่ระลึกมากกว่า ตรงนี้เองที่ทำให้รูปแบบของหัตถกรรมบ้านเหมืองกุงเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นแบบที่มีความหลากหลายมากขึ้น สังเกตได้จากสินค้าที่บ้านอ้ายวุฒิ รวมถึงสินค้าที่บ้านตรงสามแยกก็เช่นกัน ทั้งนี้เพื่อตอบสนองของความต้องการของตลาด

สินค้าที่บ้านป่าไหล่ได้รับคำสั่งให้ทำจะเป็นพวกถางประทีป (เชิงเทียน) และผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกต่าง เช่นน้ำดันเล็กๆ โถงอันเล็กๆ ที่มักพบเห็นเวลาไปซื้อน้ำมะพร้าว น้ำอ้อย หรือน้ำหวานตามงานออกร้าน ซึ่งจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาสั่ง การปั่นกระถางก็ยังคงมีอยู่ กล่าวคือมีความหลากหลายตามความต้องการของตลาด แต่การปั่นน้ำดันและน้ำหม้อแบบโบราณก็ยังคงมีอยู่ เช่นที่บ้านป่าไหล่จะเน้นไปที่น้ำหม้อเพราะมีแรงงานผู้ชาย น้ำหม้อเหล่านี้บางส่วนถูกใช้งานในแบบของการขายน้ำหวานน้ำดื่มตามงานออกร้าน ซึ่งส่วนมากจะใช้ในการประดับตกแต่ง น้ำดันแบบโบราณที่บ้านป่าคำปวนก็เช่นกัน พอมาถึงยุคของ OTOP ปี ๒๕๔๘ หมู่บ้านเหมืองกุงถูกคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบ OTOP จึงได้รับงบประมาณในการจัดการและประชาสัมพันธ์ โดยในปี ๒๕๔๘ นี้เองที่ได้มีการนำชาวบ้านไปดูงานหมู่บ้านต้นแบบ OTOP ตามจังหวัดต่างๆ และมีการสร้างน้ำดันขนาดยักษ์ที่คุ้มหน้าหมู่บ้าน และคุ้มทางเข้าหมู่บ้าน ๒ คุ้ม รวมถึงการปรับปรุงอาคารสถานที่ ณ อาคารเก่าที่ ททท. ได้สร้างไว้เป็นศูนย์แสดงของหมู่บ้าน ซึ่งคาดการณ์ว่าในอนาคตข้างหน้าจะเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวและเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

แต่สิ่งที่มองดูเหมือนเป็นปัญหาของหมู่บ้านเหมืองกุง นั่นคือการขาดความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านในการเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านของตนเองให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านบางคนมองว่างานที่ตนทำนั้นก็พอเพียงแล้วไม่อยากจะแข่งขันกับใครอีกแล้ว การขาดความรู้ความสามารถในการจัดการองค์กรและพัฒนาศักยภาพทางด้านเทคนิควิธีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชาวบ้าน และความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ชาวบ้านบางคนคิดว่าถ้าหาก เข้าร่วมกลุ่มแล้วอาจจะทำให้รายได้ของตนลดไป

สิ่งหนึ่งที่อาจกลายเป็นปัญหาในอนาคตคือการที่บ้านเหมืองกุงอาจขาดแคลนช่างในรุ่นที่ ๔ ซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวในปัจจุบัน เพราะจะเห็นได้ว่าคนในรุ่นที่ ๔ นั้นละเลยต่องานปั่น เพราะต่างออกไปเรียนและทำงานนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตามหากว่าชาวบ้านเหมืองกุงประสบความสำเร็จในการเป็นหมู่บ้านต้นแบบ และผลประโยชน์ตกอยู่แก่ทุกคนในหมู่บ้านก็อาจจะช่วยให้คนในรุ่นที่ ๔ หันมาให้ความสำคัญกับงานปั่น

๔.๓ การปั้นหม้อที่บ้านหม้อสันกำแพง

ในเชียงใหม่มีนับตั้งยุคสร้างเมืองมาจนถึงปัจจุบันนั้น ในเรื่องของหัตถกรรมนั้นมีการทำอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านเพื่อตอบสนองการใช้งานในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการจักสานการทำเครื่องเงิน อย่างเช่นที่ถนนวัวลาย หรือการปั้นหม้อที่บ้านหม้ออง

ในเรื่องของหัตถกรรมการปั้นหม้อนั้น ปัจจุบันเราทราบว่ายังมีอีกแหล่งหนึ่งที่ทำกรปั้นหม้อเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดและอรรถประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างออกไป นั่นคือการปั้นน้ำหม้อและน้ำตันที่บ้านน้ำตัน ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งน้ำตันและน้ำหม้อที่มีลักษณะเด่นคือ การปิดทอง เรียกว่าคนโทโบราณปิดทอง และเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ได้รับระดับดาวสามดาว เป็นสินค้าประเภทศิลปประดิษฐ์ และของที่ระลึก

อีกแห่งหนึ่งที่มีการปั้นน้ำตันคือที่บ้านสันทราย ตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ แต่ที่นี่น้ำตันจะเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่หลากหลาย เช่น แจกัน หม้อน้ำ หม้อต้มยา เป็นต้น (<http://www.thaitambon.com/tambon>)

แต่อีกแหล่งหนึ่งที่ได้เข้าไปในพื้นที่แล้วพบว่ามีการปั้นหม้อและเครื่องปั้นดินเผาที่มีความแตกต่างจากที่บ้านหม้ออง และแตกต่างจากที่บ้านกาด อำเภอแม่วางและที่บ้านศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ เพราะการปั้นหม้อที่บ้านหม้อ ตำบลทุ่งทราย อำเภอสันกำแพงนั้น นอกจากจะมีการปั้นน้ำหม้อแล้ว ยังพบว่ามีการปั้นหม้อข้าว หม้อหนึ่งและหม้อแกงอีกด้วย แต่พบว่าไม่มีการปั้นน้ำตัน

งานปั้นที่บ้านหม้อนี้นี้มีความละเอียดของงานค่อนข้างต่ำเพราะเนื่องจากการปั้นหม้อที่นี้ยังเป็นเพื่อตอบสนองการใช้งานจริงๆ ตามอรรถประโยชน์ของมัน นั่นคือน้ำหม้อก็เอาไว้ใส่น้ำกิน หม้อหนึ่งก็เอาไว้ใช้นึ่งข้าว หม้อแกงก็เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ประกอบอาหาร มิได้เป็นไปเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว หม้อที่นี้ราคาถูกมากพอค้าเข้ามารับซื้อหม้อหนึ่งและหม้อแกงในขนาดปกติ (ขนาดที่ใช้ในการประกอบอาหารโดยทั่วไป) ในราคาใบละห้าบาทเท่านั้น (แม่เต่าที่ยังคงทำอาชีพปั้นหม้อให้การสัมภาษณ์ว่าเมื่อก่อนยิ่งถูกกว่านี้คือราคาหม้อแกงนั้นจะตกอยู่ประมาณสามใบหนึ่งบาท) และยังคงพบว่าชาวบ้านบางส่วนในบ้านหม้อยังคงใช้หม้อหนึ่งและหม้อแกงในการประกอบอาหาร การปั้นหม้อนี้เองเป็นเพียงอาชีพเสริมในครัวเรือนเพียงเท่านั้น อาชีพหลักของคนในบ้านหม้อคือ การทำผลิตภัณฑ์จากไม้มะม่วง ซึ่งเป็นสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามได้พบว่าภายในบ้านหม้อนั้นได้มีการรวมกลุ่มของผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์จากไม้มะม่วง การผลิตของที่ระลึกจากไม้ไผ่ รวมถึงกลุ่มผู้ปั้นหม้อด้วย

แต่ปัญหาสำคัญของกลุ่มผู้ปั้นหม้อในบ้านนี้นั้นคือเรื่องดิน เพราะแต่ก่อนนั้นชาวบ้านใช้ดินจากที่นาหรือตามลำน้ำเหมืองในท้องถิ่นหลังฤดูการเก็บเกี่ยวเป็นแหล่งสำคัญในการปั้นหม้อ (เช่นเดียวกับที่บ้านเหมืองกุงในสมัยก่อน) แต่ปัจจุบันนี้ดินเป็นวัตถุดิบที่หายากสำหรับผู้ปั้นหม้อ เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรจึงมีการแบ่งที่ดินซอยย่อยเป็นที่ผืนเล็กๆ ให้ลูกหลานและแบ่งขายให้คนนอกจึงทำให้มีการปลูกบ้านเรือนที่หนาแน่นขึ้นและพื้นที่ที่เป็นบริเวณบ้านก็ได้ขยายเข้าไปสู่พื้นที่ท้องนามากยิ่งขึ้น ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการสูญเสียที่ดินของชาวบ้านให้กับนายทุนเพื่อสร้างบ้านจัดสรร ดินสำหรับใช้ในการปั้นหม้อจึงขาดแคลน ชาวบ้านหม้อบางส่วนจึงได้เลิกทำไป ผู้ที่ยังคงปั้นหม้ออยู่จึงเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่ยังคงมีที่นาเป็นของตัวเองหรือผู้ที่ยังคงจะสามารถที่จะหาดินได้และยังมีผู้มารับซื้อ คนปั้นหม้อที่บ้านหม้อนี้เป็นผู้หญิงยังไม่พบในกรณีที่เป็นผู้ชาย ซึ่งอาจจะมี แต่การที่พบว่าคนปั้นหม้อในบ้านหม้อนั้นเป็นผู้หญิงแสดงให้เห็นถึงบทบาทและการแบ่งงานกันทำตามค่านิยมของชาวล้านนาที่ว่าผู้หญิงปั้นหม้อผู้ชายทำงานประเภทจักสาน

การรับซื้อหม้อจากบ้านหม้อนั้นมีได้ทำกันเป็นล่ำเป็นสันแต่ทำตามการสั่งซื้อของผู้รับซื้อว่ามีความต้องการหม้อก็จะเข้ามาสั่งบ้านที่ทำการปั้นซึ่งไม่ได้สั่งจำนวนมาก ครั้งละประมาณ ๒๐-๕๐ ใบอาจมากหรือน้อยกว่านี้แต่ไม่มีการสั่งทำครั้งละ ๒๐๐ - ๓๐๐ ใบ เหมือนที่บ้านเหมืองกุง

ขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านหม้อมีความแตกต่างจากการผลิตที่บ้านเหมืองกุงอยู่หลายประการ เป็นที่น่าสังเกตว่าที่บ้านหม้อนั้นจะมีความละเอียดและประณีตน้อยกว่า มีความดั้งเดิมมากกว่า และใช้ตามอรรถประโยชน์ของมันจริงๆ ตามแบบเดิมที่มันเคยเป็นมาแต่โบราณ คือน้ำหม้อก็ใช้เพื่อใส่น้ำ หม้อหนึ่งก็ใช้นึ่งข้าว ในขณะที่บ้านเหมืองกุงนั้นมีความประณีตและหลากหลายกว่ามากแต่มิได้ถูกใช้งานตามหน้าที่ของมันและเป็นไปเพื่อตอบสนองตลาดที่ขายขึ้นตามการขยายของการท่องเที่ยว คือเพื่อตอบนักท่องเที่ยวนั่นเอง

ขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านหม้อ สันกำแพงมีดังนี้

1. เตรียมดิน คือเอาดินจากท้องนา หรือน้ำเหมือง (ลำน้ำเล็กๆ ที่ผ่านเข้าไปในไร่นาเพื่อการเพาะปลูก) มาทุบและร่อนให้มีความละเอียดพอประมาณ ในกรณีที่ดินมีความละเอียดอยู่แล้วก็อาจจะไม่ต้องร่อนมาก หรือในกรณีของดินที่เอามานั้นมีความชื้นที่พอเหมาะสมแก่การปั้นก็นำดินนั้นมาวดเพื่อเตรียมขึ้นรูปได้เลย
2. นำดินที่เตรียมมาผสมน้ำมาวดให้เหนียวพอเหมาะแก่การขึ้นรูปภาชนะ

3. นำดินที่ต้องการขึ้นรูปนั้นวางบนแท่ง ซึ่งอาจจะเป็นท่อนไม้ ท่อทงขนาดพอดีกับรูปทรงภาชนะที่จะปั้น หรืออาจจะเป็นโต๊ะทรงกระบอกที่ประกอบขึ้นเอง มีขนาดที่ไม่กว้างเกินกว่าที่ผู้ปั้นจะปั้นสะดวก เดินผ่าศูนย์กลางตามขนาดของกัมภาชนะวางตั้งตรงให้มีระดับประมาณเอวของผู้ปั้น
4. ผู้ปั้นขึ้นรูปภาชนะด้วยมือเพียงอย่างเดียวมิได้ใช้แป้นหมุนเป็นเครื่องทุ่นแรง
5. การทำให้ภาชนะมีลักษณะได้รูปและมีผิวที่เรียบโดยการใช้แผ่นไม้ลักษณะบางๆ ปาดบนผิวภาชนะด้านในและด้านนอกโดยการปาดไปแล้วเดินวนรอบภาชนะนั้นไปซ้ำๆ โดยกระบวนการดังกล่าวที่บ้านเหมืองกุงจะใช้เป็นหมุนช่วยโดยที่ตัวผู้ปั้นอยู่กับที่ การปั้นหม้อของที่นี่จะเป็นการยืนปั้น
6. ภาชนะของที่บ้านหม้อจึงมีลักษณะปากกว้าง พอดีมือของผู้ปั้นจะล้วงเข้าไปปาดให้ผิวด้านในมีความเรียบได้
7. จึงเป็นไปได้เลยที่วิธีการปั้นดังกล่าวจะปั้นน้ำต้นได้เพราะนอกจากจะไม่สามารถที่จะล้วงมือเข้าไปปาดผิวด้านในน้ำต้นให้เรียบ และการที่ต้องเดินวนรอบภาชนะเพื่อปาดผิวด้านในให้เรียบโดยไม่ใช้แป้นหมุนนั้นยังไม่สามารถทำงานที่ละเอียดมากกว่าเช่นน้ำต้นได้
8. การปั้นหม้อที่นี่สามารถทำได้อย่างมากสุดวันละไม่เกิน ๑๕ ใบเท่านั้น ถ้าหากขายในราคาขายส่งก็จะได้เพียงวันละ ๗๕ บาทเท่านั้น นอกจากจะปั้นใบใหญ่ที่มีราคาสูงกว่านั้นเช่นน้ำหม้อก็อาจจะได้รายได้ถึง ๑๐๐ บาท
9. เมื่อขึ้นรูปเสร็จแล้วจึงนำไปตากแดดให้แห้งเป็นเวลาหนึ่งวัน
10. การเผาของที่บ้านหม้อไม่ใช่เตาเผา แต่ใช้การสูมไฟ คือ การนำภาชนะที่ตากแห้งแล้วมาวางรวมๆ กันบริเวณที่โล่งแล้วอาจจะใช้ฟืนหรือฟางหรือเศษใบไม้แห้งสูมภาชนะเหล่านั้นแล้วจุดไฟเผา แล้วคอยเติมเชื้อไฟเรื่อยๆ ไปจนกว่าภาชนะเหล่านั้นจะมีความแข็งตามต้องการ (ตรงนี้ใช้ประสบการณ์เฝ้าว่าควรจะเผานานสักเท่าใดหม้อถึงจะมีความแข็งแรงเพียงพอ) การเผาแบบนี้จึงไม่น่าเป็นที่แปลกใจเลยว่าที่เผาภาชนะที่วางขายตามร้านของชำในหมู่บ้านมักจะมีรอยดำตรงบริเวณผิวด้านนอกของภาชนะมากบ้างน้อยบ้าง
11. เมื่อเผาให้ได้ความแข็งตามที่ต้องการแล้วก็ทิ้งภาชนะไว้ตรงที่เดิมให้อุณหภูมิลดลงแล้วจึงเป่าซี้ถ้าจากการเผาออกให้หมด อาจใช้พัดลม หรืออุปกรณ์ที่พัดเศษฟางเมื่อตอนตีข้าวของชาวนา เพื่อมิให้ผิวภาชนะดำด้วยซี้ถ้า

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการปั้นหม้อที่บ้านหม้อ อำเภอสันกำแพงคือเรื่องของพินในการใช้เผาภาชนะค่อนข้างหายากในปัจจุบัน เพราะแต่ก่อนอาจจะใช้ฟางจากการทำนาของตนแต่ตอนนี้ไม่ทำนาแล้วและทุกอย่างเป็นเงินเป็นทอง ฟางจึงต้องซื้อจากชาวบ้านที่ยังคงทำนาอยู่ พินก็ต้องซื้อเช่นกันจึงทำให้ต้นทุนสูงขึ้น

๔.๔ มาตรฐานที่ไม่เหมือนกันของน้ำตันน้ำหม้อของแต่ละบ้าน

ในปัจจุบันนี้ น้ำตันที่ชาวบ้านเมืองกุงนิยมผลิตคือน้ำตันลายดอก คือน้ำตันที่มีลายดอกที่ที่คอสามารถเห็นได้ที่บ้านป่าปวนคือ แบบมาตรฐานที่มีมาโบราณ และน้ำหม้อที่นิยมผลิตคือน้ำหม้อลายดอกเช่นกันคือน้ำหม้อที่มีดอกที่คอ และน้ำตันอีกลายหนึ่งที่นิยมผลิตคือน้ำตันลายกลีบคือ ที่ตัวของน้ำตันจะมีกลีบแต่ที่ไม่ลึกและที่คอก็ยังคงมีกลีบเหมือนกับน้ำตันลายกลีบแต่ว่าลายนี้ไม่นิยมทำกันเท่าไร และในความเป็นจริงแล้วก็ไม่เห็นถึงความแตกต่างระหว่างน้ำตันลายดอกกับน้ำตันลายกลีบ ส่วนน้ำหม้ออีกลายหนึ่งที่เห็นผลผลิตกันนั้นคือน้ำหม้อลายกลีบ น้ำหม้อลายกลีบนี้จะเห็นความแตกต่างชัดเจนระหว่างน้ำหม้อลายดอกกับน้ำหม้อลายกลีบได้ชัดเจนนั้นคือน้ำหม้อกลีบที่ลำตัวจะมีกลีบเป็นริ้วที่สวยงาม ซึ่งน้ำหม้อลายกลีบนี้ทำกันอยู่ไม่กี่บ้านเช่นที่บ้านหน้าศูนย์และที่บ้านสามแยก ซึ่งใช้ปั้นหมุนเครื่องจักรช่วยผลิต ปัจจุบันการปั้น น้ำตัน น้ำหม้อส่วนใหญ่แล้วใช้ปั้นหมุนมอเตอร์ช่วยเกือบทั้งหมด นอกจากว่าจะเป็นน้ำหม้อขนาดกลางและเล็กยังคงใช้ปั้นหมุนมือในการปั้นเช่น บ้านลุงเล็กเป็นต้น

ปัญหาของมาตรฐานน้ำตันและน้ำหม้อบ้านเมืองกุงไม่ใช่อยู่ที่แบบเพราะปัจจุบันผลิตกันอยู่ไม่กี่แบบ ซึ่งแบบดังกล่าวผลิตมาตั้งแต่โบราณ (เมื่อก่อนที่ผลิตรายมากก็จะเป็นน้ำตันเกลี้ยงคือไม่มีลวดลายใดๆ น้ำตันหูคือ น้ำตันที่มีหูไว้ใช้หิ้วพกพาไปไร่นาและไปวัด และน้ำตันดอกดังเช่นในปัจจุบัน และน้ำหม้อที่เมื่อก่อนนิยมผลิตก็ได้แก่น้ำหม้อดอกดังเช่นในปัจจุบัน ส่วนน้ำหม้อที่มีความประณีตและวิจิตรสวยงามผลิตเพื่อถวายเป็นบรรณาการแก่เจ้า) แต่ปัญหาอยู่ที่ขนาดของน้ำตันและน้ำหม้อที่จะมีความแตกต่างหลากหลายกันไปในแต่ละบ้าน ซึ่งถ้าหากมองอย่างผิวเผินแล้วดูเหมือนว่าจะมีขนาดเท่าๆ กันหมด แต่จริงไปแล้วไม่เหมือนกันเลย ยกตัวอย่างเช่นน้ำหม้อขนาดใหญ่ที่บ้านป่าบุญ เป็นแค่ขนาดกลางของบ้านป่าไหล ทั้งนี้เพราะที่บ้านป่าไหลใช้ปั้นหมุนมอเตอร์ จึงสามารถผลิตน้ำหม้อที่มีขนาดใหญ่กว่าบ้านอื่นๆ ได้ (รวมถึงบ้านอื่นที่มีปั้นหมุนมอเตอร์ด้วย) แต่ที่บ้านป่าบุญใช้แม่พิมพ์ช่วยในการปั้นน้ำหม้อ หรือน้ำหม้อขนาดกลางบ้านลุงเล็กก็เป็นขนาดเล็กบ้านป่าไหล ในขณะที่บ้านป่าไหลมีน้ำหม้อขนาดจิ๋วอีกขนาด ทั้งนี้เพราะว่าลุงเล็กปั้นน้ำหม้อด้วยปั้นหมุนมือนั่นเอง

ในกรณีน้ำต้นเราทราบกันดีว่าตั้งแต่โบราณมามีน้ำต้นอยู่สามชนิด คือน้ำต้นหลวงคือน้ำต้นที่มีขนาดใหญ่แต่ก็ไม่ใช่อายุยักษเท่าตัวคนคือมีขนาดใหญ่กว่าขนาดกลาง น้ำต้นขนาดกลางคือน้ำต้นทั่วไป และน้ำต้นเล็กคือน้ำต้นที่มีขนาดเล็กกว่าน้ำต้นขนาดกลางไปจนถึงน้ำต้นขนาดจิ๋ว น้ำต้นนั้นถ้าไม่สังเกตให้ดีเราอาจจะไม่เห็นความแตกต่างของขนาดน้ำต้นของแต่ละบ้าน อย่างน้ำต้นที่บ้านป่าปวน มีอยู่สองขนาดคือน้ำต้นขนาดใหญ่และขนาดกลางแต่ว่าสองขนาดนี้แถบไม่มีความแตกต่างกันเลยถ้ามองด้วยสายตา แต่ถ้ามาวัดจะพบขนาดดังนี้

น้ำต้นขนาดใหญ่บ้านป่าปวน

สูงไม่รวมฝา	๑๒	นิ้ว
ตัวกว้าง	๘	นิ้ว
ตัวสูง	๖	นิ้ว
คอสูง	๖	นิ้ว
ฝาสูง	๑.๒	นิ้ว
ปากกว้าง	๓	นิ้ว
มีดอกที่ฐานคอ	๑๖	ดอก

น้ำต้นขนาดกลางบ้านป่าปวน

สูงไม่รวมฝา	๑๑	นิ้ว
ตัวกว้าง	๗	นิ้ว
ตัวสูง	๕.๕	นิ้ว
คอสูง	๕.๕	นิ้ว
ฝาสูง	๑.๒	นิ้ว
ปากกว้าง	๑.๕	นิ้ว
มีดอกที่คอ	๑๖	ดอก

ในสองกรณีที่เปรียบเทียบกันนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นอย่างนั้นเหมือนกัน แต่คลาดเคลื่อนกันออกไปเล็กน้อยตัวเลขนี้เป็นตัวเลขที่ประมาณให้ลงตัวเท่านั้น

น้ำหม้อเล็กบ้านป่าปวน

ตัวกว้าง	๘	นิ้ว
ตัวสูง	๘	นิ้ว
ฝาสูง	๔	นิ้ว
ปากกว้าง	๕	นิ้ว

มีดอกที่คอ

น้ำหม้อเล็กบ้านอุยจา

ตัวกว้าง	๗	นิ้ว
ตัวสูง	๘	นิ้ว
ฝาสูง	๔	นิ้ว
ปากกว้าง	๕	นิ้ว

มีดอกที่คอ

ส่วนน้ำหม้อเล็กที่บ้านลุงเล็กมีขนาดเล็กกว่านี้

น้ำหม้อใหญ่บ้านอุยจา

ตัวสูงรวมฝา	๑๓	นิ้ว
ตัวสูง	๑๐	นิ้ว
ฝาสูง	๓	นิ้ว
ตัวกว้าง	๘	นิ้ว
ปากกว้าง	๖	นิ้ว

มีดอกที่คอ

ส่วนน้ำหม้อใหญ่ที่บ้านป่าไหลมีขนาดใหญ่กว่านี้อีกเกือบเท่าตัว ที่ยกตัวอย่างมานี้เป็นตัวอย่างของมาตรฐานของการปั้นหม้อแต่ละบ้านที่ไม่เหมือนกัน ทำให้เป็นที่สับสนเรื่องขนาดเป็นอย่างมาก การที่จะเป็นให้เหมือนกันนั้นส่วนใหญ่จะใช้พิมพ์และทำตามออเดอร์ที่สั่งมานั่นเอง แต่ก็มิใช่มาตรฐานของบ้านเมืองกรุงเทพฯ แท้จริง

น้ำต้นขนาดจิ๋วที่ปัจจุบันบ้านป่าไหลผลิตจำนวนมากนั้นเมื่อก่อนก็นิยมผลิตแต่ว่ามีหน้าที่คือใช้เป็นที่ถวายน้ำแด่เจ้าที่ และหิ้งพระ หรือให้ผู้ชายเจ้าที่นั่นเอง แต่ปัจจุบันนี้เปลี่ยนหน้าที่ไปเป็นของที่ระลึกนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าน้ำตันและน้ำหม้อของบ้านเมืองกรุงรวมทั้งผลิตภัณฑ์อื่นๆ มีขนาดที่หลากหลายมาก ตั้งแต่ขนาดที่เล็กจิ๋วที่ใช้เป็นของที่ระลึกไปจนถึงขนาดใหญ่ยักษ์ที่ใช้ประดับตกแต่งทั้งภายในและภายนอกอาคาร นอกจากนี้จะมีขนาดที่หลากหลายแล้วแต่ละบ้านก็ยังมีขนาดที่ไม่เท่ากันอีกด้วยเพราะว่าทั้งนี้เนื่องจากว่าส่วนใหญ่แล้วบ้านเมืองกรุงยังคงมีการผลิตแบบดั้งเดิมมีแต่เพียงผู้ประกอบการรายใหญ่เท่านั้นที่นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วย เช่น เครื่องโมดิโน แป้นหมุนมอเตอร์และ มีเตาอบขนาดใหญ่ ดังนั้นการผลิตก็ยังคงแบบดั้งเดิมที่ใช้ประสบการณ์ในการผลิตไม่ได้มีการวัด หรือกำหนดกฎเกณฑ์ว่าจะต้องมีขนาดที่เท่ากันพอดีทุกใบที่ผลิต แต่ด้วยประสบการณ์ในการผลิตทำให้ขนาดของน้ำตันและน้ำหม้อมีขนาดที่ไม่คลาดเคลื่อนกันมากนัก นอกจากนี้ผู้ประกอบการรายใหญ่บางรายที่ปั่นน้ำหม้อด้วยพิมพ์ จะทำให้มีขนาดที่เท่ากันทุกใบ แม้แต่การปั่นน้ำหม้อด้วยแป้นหมุนมอเตอร์ก็ไม่สามารถที่จะรับรองได้ว่าเท่ากันพอดีทุกใบแต่ก็มีความคลาดเคลื่อนกันไปเพียงไม่กี่มิลลิเมตร ตรงนี้จึงไม่ใช่ปัญหาเพราะเราอนุมานได้ว่าเป็นขนาดเดียวกัน

การที่จะให้น้ำตันและน้ำหม้อนั้นมีขนาดเดียวกันหมดในทุกสายที่ทำการผลิตจึงเป็นไปได้เพราะ ประการแรกเนื่องมาจากเทคโนโลยีที่ต่างกันของการผลิต ผู้ที่ใช้เทคโนโลยีมากกว่าก็สามารถผลิตได้หลากหลายกว่าทั้งขนาดและรูปแบบเช่น น้ำหม้อที่มีขนาดใหญ่ก็สามารถผลิตได้ด้วยแป้นหมุนไฟฟ้าเท่านั้น และน้ำหม้อแบบกลีบก็ต้องใช้แป้นหมุนมอเตอร์เช่นเดียวกันรวมทั้งจะต้องมีความชำนาญพิเศษจึงจะปั่นน้ำหม้อกลีบให้มีความสวยงามไม่บิดเบี้ยว ซึ่งเป็นงานของผู้ชายที่ได้รับการฝึกฝนการใช้แป้นหมุนมอเตอร์มาอย่างดี ส่วนคนแก่และผู้หญิงจะทำการปั่นด้วยแป้นหมุนมือ ประการที่สอง ความต้องการของตลาดที่มีความหลากหลายจึงไม่สามารถที่จะทำเพียงขนาดเดียวหรือแบบเดียว พอดีที่เข้ามาซื้อทีละหลายๆ กับผู้ผลิตรายใหญ่นั้นก็จะสั่งมาว่าแต่ละครั้งต้องการแบบไหนและขนาดไหน ส่วนในการขายปลีกนั้นก็จำเป็นต้องผลิตขนาดและแบบที่หลากหลายเพื่อสร้างความหลากหลายให้แก่ผู้ที่มาเลือกซื้อให้สามารถมีทางเลือกได้มาก อ้ายวุฒิเสริมว่าการที่มีขนาดที่หลากหลายของน้ำหม้อและน้ำตันนั้นมันเป็นเรื่องของอารมณ์ เป็นการสร้างอารมณ์ให้แก่ผู้ซื้อเป็นการสร้างความต้องการให้แก่ผู้ซื้อนั่นเอง ดังนั้นบ้านเมืองกรุงจึงไม่สามารถที่จะผลิตสินค้าที่เป็นแบบเดียวและขนาดเดียวกันได้ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด

จากการสัมภาษณ์ลูกเล็กพบว่า แต่ก่อนนั้นมีการปั่นน้ำตันและน้ำหม้อที่มีความหลากหลายมากกว่านี้ ทั้งน้ำตันเรียบ น้ำตันหู น้ำตันกลีบ น้ำตันหลวง และน้ำตันดอกในปัจจุบันน้ำหม้อก็เช่นเดียวกัน และน้ำตันแบบต่างๆ ลูกเล็กกล่าวว่า น้ำตัน น้ำหม้อที่เห็นกันอยู่ทั่วไป

ชาวบ้านเมืองกรุงขึ้นมาตั้งแต่เดิม แต่ในปัจจุบันนี้ที่เห็นอยู่หลักๆ ได้แก่ น้ำต้นลายดอก และน้ำหม้อลายดอก ส่วนน้ำหม้อลายกลีบเห็นอยู่บ้าง นอกจากนั้นก็คือน้ำต้นน้ำหม้อที่ประยุกต์เพื่อตอบสนองตลาด เช่น น้ำต้นน้ำหม้อที่เขียนลาย น้ำต้น น้ำหม้อที่ฉลุลาย เป็นต้น

๔.๕ แบบของน้ำต้นน้ำหม้อที่ชาวเมืองกรุงภูมิใจ

สำหรับประเด็นเรื่องแบบของน้ำต้นและน้ำหม้อที่ชาวบ้านเมืองกรุงภูมิใจ ชาวบ้านกล่าวว่า “มันพุดยาก เพราะมันมีการพัฒนาการมาเรื่อยๆ” แบบที่ชาวบ้านทำแต่เดิมมากที่สุดในอดีตก็คือ แบบธรรมดาเรียบๆ เพราะเป็นการผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานของผู้ใช้ที่เป็นชาวบ้านล้านนาภาคเหนือ 8 จังหวัด แต่ตอนนี้ชาวบ้านก็ไม่ทำเพราะว่า ไม่ค่อยได้ราคา และอันที่จริงแล้วน้ำต้นแบบดอกและแบบน้ำหม้อแบบดอกนั้นก็คือน้ำต้นที่พัฒนาขึ้นมาจากภายหลังที่อิงจากแบบเดิม เป็นแบบที่เห็นได้ทั่วไปมากที่สุดชาวบ้านก็อยากผลิตในแบบและขนาดที่หลากหลายและแตกต่างเพื่อที่จะให้ขายได้มากขึ้นและได้ราคาที่สูงขึ้น

ในปัจจุบันนี้มีน้ำต้นแบบที่สวยงามหลากหลายแบบผลิตกันในหมู่บ้าน จากที่บ้านป่าปวนผลิตแต่แบบดอกธรรมดาหรือที่มีรอยคาดเล็กน้อยที่ตัวน้ำต้น ก็กลายมาเป็นแบบกลีบที่มีความประณีตและงดงามมากกว่าเดิม สันนิษฐานได้ว่าเป็นแบบที่เจ้านายใช้ในสมัยก่อน

ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะกล่าวว่าแบบของน้ำต้นน้ำหม้อแบบไหนที่เป็นแบบที่เป็นความภูมิใจของบ้านเมืองกรุง เพราะมันมีการพัฒนาเรื่อยๆ อย่างในสมัยก่อนก็เช่นกันเชื่อว่าจะมีแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น บางที่บางแบบในสมัยก่อนชาวบ้านเองก็ใส่ลูกเล่นเข้าไปอีกตามจินตนาการของตน การผลิตในปัจจุบันต้องมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับตลาดแบบจึงมีความหลากหลายออกไปอีกมากมาย นอกจากนี้จากปัจจัยภายนอกอีกสิ่งหนึ่งคือ คนภายนอกชุมชนได้นำรูปแบบของน้ำต้นที่มีอยู่แต่เดิมที่ชาวบ้านไม่เคยทราบเข้าไปเผยแพร่ผ่านอัยวุฒิ จึงทำให้แบบต่างๆ ของบ้านเมืองกรุงมีความหลากหลายตอบรับกับตลาดมากขึ้น (ยิ่งมีความวิจิตร มีความสร้างสรรค์สวยงาม ราคาและความต้องการก็จะสูงขึ้น) ก็กลายเป็นว่าปัจจุบันชาวบ้านเมืองกรุงก็เริ่มที่จะปั้นน้ำต้นแบบวิจิตรสวยงามมากขึ้น

จากคำถามที่เกิดขึ้นว่าน้ำต้นและน้ำหม้อแบบใดที่ชาวบ้านทำกันมาแต่โบราณและเป็นแบบน้ำต้นที่เป็นความภูมิใจของชาวเมืองกรุง คำตอบที่ได้คือก็มีหลากหลายแบบ ทำกันมาเรื่อยๆ ทำตามที่มีคนมาสั่ง ก็ทำอยู่หลายแบบ แต่ตอนนี้แบบที่ทำอยู่มากที่สุดก็คือหน้าหม้อลายดอก ก็คือหน้าหม้อที่มีดอกที่คอของมัน และน้ำต้นลายดอก (ลายดอกคือที่มีดอกแหลมๆ เป็นสามเหลี่ยมอยู่ที่คอ) เป็นแบบที่ชาวบ้านเมืองกรุงทำมากที่สุด แต่จะว่าแบบไหนที่เป็นที่ภูมิใจมาก

ที่สุดของชาวเหมืองกงไม่สามารถบอกได้ เพราะมันทำหลายแบบและพัฒนาาเรื่อยๆ อย่างน้ำหม้อแบบกลีบก็มีความสวยงามดีแต่ที่ทำกันจริงๆ ก็มีน้อยรายที่ทำ เป็นเพราะว่าต้องอาศัยความชำนาญและมีเครื่องมือ ส่วนใหญ่แล้วน้ำหม้อผู้ชายจะทำได้ดีกว่าผู้หญิง เพราะมีขนาดใหญ่ จึงต้องอาศัยความชำนาญและปัจจุบันน้ำหม้อนั้นใช้แป้นหมุนไฟฟ้าเป็นส่วนใหญ่ นอกจากขนาดกลางของบ้านลูกเล็กที่เท่ากับขนาดเล็กของบ้านป่าไหล่นั่นเอง ดังนั้นน้ำตันกลีบที่มีความสวยงามเป็นพิเศษนั้นจึงทำกันไม่กี่บ้านเท่านั้น ส่วนน้ำตันและน้ำหม้อที่สวยงามที่มีการประดับประดา และลวดลายวิจิตรสวยงามที่โชว์ในโชว์รูมหน้าหมู่บ้านนั้นก็เป็นเพียงน้ำหม้อและน้ำตันที่ทำขึ้นเพื่อโชว์แค่นี้ไม่กี่บ้านเท่านั้น ส่วนที่เขียนลายสวยงามด้วยสีส้นต่างๆ หรือว่าลวดลายนั้นเป็นการคิดสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่มิได้มีมาแต่โบราณ

น้ำตันแบบโบราณที่ชาวบ้านปั้นมาแต่เดิมนั้นมีหลายแบบคือ แบบดอก แบบกลีบ บางแบบก็ไม่ได้ทำแล้ว เช่นแบบเรียบเป็นน้ำตันน้ำหม้อที่ไม่มีลวดลายใดๆ หรือแบบหู คือน้ำตันน้ำหม้อที่มีหู ไว้สำหรับจับ หรือใช้เชือกคล้องหิ้วไปไร่นา เพราะไม่เป็นที่ต้องการของตลาด และอรรถประโยชน์ของการใช้น้ำตันน้ำหม้อเปลี่ยนไปนั่นเอง จากคำถามที่ว่าน้ำตันแบบไหนที่ภูมิใจมากที่สุด ในรายที่ทำหลายแบบก็บอกว่าภูมิใจทุกแบบ เช่นที่บ้านป่าไหล่ บ้านหน้าหมู่บ้าน และที่บ้านที่ทำน้ำลำไย หรือแม่แต่ที่บ้านอายุวุฒิ ที่ทำอย่างเดียวกับบอกว่าตัวเองก็ภูมิใจในแบบที่ตัวเองทำ เช่นที่ลูกเล็กที่ปั้นน้ำหม้อแบบดอกขนาดกลาง (ซึ่งเป็นขนาดเล็กของบ้านป่าไหล่ ซึ่งที่บ้านป่าไหล่มีขนาดจิวอีกขนาดหนึ่ง) ส่วนบ้านป่าปวนซึ่งทำน้ำตันแบบดอกอยู่แบบเดียวเป็นส่วนใหญ่ก็บอกว่า ตนเองภูมิใจกับน้ำตันดอกซึ่งปั้นมาแต่เดิม จากตรงนี้เราจะเห็นได้ว่าการปั้นน้ำตันน้ำหม้อนั้นมีความหลากหลายของปัจจัยหลายๆ อย่างเกินกว่าที่จะทำให้เป็นหนึ่งเดียวกันทั้งหมู่บ้าน แต่ก็อาจจะเป็นไปได้ว่าหากกระตมความคิดของชาวบ้านว่าชาวบ้านจะเอาแบบใดที่เป็นของหมู่บ้านก็คงทำได้แต่จะให้ชาวบ้านผลิตแต่แบบนั้นแบบเดียวก็คงเป็นไปได้ไม่ได้เพราะชาวบ้านผลิตตอบสนองตลาด

ด้านความคิดเห็นของอายุวุฒิ บอกในความเป็นจริงแล้วอาจจะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องจดลิขสิทธิ์ก็ได้ เพราะผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านนั้นมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปเรื่อยๆ ตามความต้องการของตลาด ชาวบ้านเองก็มีการคิดค้นและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ อยู่เสมอหรือบางทีตลาดก็เข้ามากำหนดว่าต้องการให้ชาวบ้านผลิตอย่างไร ทั้งขนาดและแบบ ก็กิจการแต่ละบ้านก็มีคนมาซื้อประจำต่างเจ้ากัน บางเจ้าก็ต้องการแบบนั้นขนาดนั้น บางเจ้าต้องการขนาดนี้แบบนี้ ชาวบ้านก็ต้องทำตาม และอย่างน้ำตันน้ำหม้อก็มีการพัฒนาาเรื่อยๆ อย่างน้ำตันแบบดอกเมื่อก่อนก็ไม่ค่อยมี แต่มาทำมากขึ้นภายหลังเพราะว่าคนซื้อชอบแบบดอกมากกว่าแบบเรียบ

อ้ายวุฒิเสริมว่าสินค้าของบ้านเหมืองกงในปัจจุบันเป็นสินค้าที่ไม่มีความจำเป็น เพราะคนซื้อไม่ได้ซื้อน้ำต้นน้ำหม้อหรือสินค้าอื่นๆ ไปใช้เป็นปัจจัยในชีวิต ต่างจากเมื่อก่อนที่เป็นสินค้าที่จำเป็นเพราะถ้าไม่มีน้ำหม้อหรือน้ำต้นก็จะมีที่เก็บน้ำไว้ใช้กิน ดังนั้นในปัจจุบันจึงต้องสร้างความต้องการซื้อสินค้าให้แก่ผู้บริโภค โดยการสร้างความหลากหลาย และการบริการ อย่างเช่นที่บ้านอ้ายวุฒิมีบริการบรรจุหีบห่อและจัดส่งสินค้าให้ฟรี อ้ายวุฒิจึงเสริมว่าดังนั้นรูปแบบของผลิตภัณฑ์บ้านเหมืองกงจะมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปเรื่อยๆ นั่นเอง จะให้ชาวบ้านมาผลิตแต่แบบเดิมนั้นเป็นไปได้

บทที่ ๕

การดำรงอยู่ของ “น้ำตัน”และการปรับตัวของชุมชนสู่หมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ

ในบทนี้ต้องการนำเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน จากการผลักดันชุมชนให้เป็นหนึ่งในเก้าของหมู่บ้านโอท็อปต้นแบบ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในชุมชน มีการปรับภูมิทัศน์ในชุมชนใหม่เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์หมู่บ้าน มีการเกิดขึ้นของน้ำตันยักษ์ที่นำมาสู่ความขัดแย้งในชุมชน แต่ในที่สุดน้ำตันยักษ์ก็เป็นสิ่งที่ชาวบ้านภาคภูมิใจ เพราะถือเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านเหมืองกุง ที่ายที่สุดชุมชนต้องมีการปรับตัวในเรื่องของการผลิต และการปรับตัวของชาวบ้านในด้านต่างๆ เพื่อผลักดันให้บ้านเหมืองกุงเป็นที่รู้จักและสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๕.๑ จากเหมืองกุงสู่หมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ

ปัจจุบันกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุงเป็นหนึ่งในเก้าหมู่บ้านต้นแบบของจังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้าน OTOP ต้นแบบหมายถึงหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานและมีการจัดการองค์กร (การทำงานในระดับในหมู่บ้าน) ที่มีประสิทธิภาพจนสามารถนำเสนอสินค้าให้เป็นที่รู้จักในตลาดในระดับที่กว้าง รวมทั้งตัวหมู่บ้านที่ผลิตตัวสินค้าเองก็เป็นที่รู้จักด้วย คือจากภาพที่ปรากฏนั้นหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบนี้้นอกจากตัวสินค้าที่นำเสนอแล้วตัวหมู่บ้านยังสามารถนำเสนอตัวเองในฐานะสถานที่ท่องเที่ยวได้ด้วย อย่างเช่นที่เรารู้จักกันดีเช่นหมู่บ้านถวายเป็นต้น คือเป็นหมู่บ้าน OTOP ที่ครบวงจร

หมู่บ้าน OTOP ต้นแบบ ๙ หมู่บ้านในเชียงใหม่ได้แก่

๑. กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุง บ้านเหมืองกุง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
๒. กลุ่มหัตถกรรมบ้านถวายเป็นต้น บ้านถวายเป็นต้น ตำบลชุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
๓. ผ้าขึ้นตีนจก บ้านสองธาร ตำบลบ้านทับ บ้านป่าแดด ตำบลท่าผา และตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
๔. กลุ่มเกว๋วลีไม้ไผ่จักสาน ตำบลป่าบง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
๕. ผลิตภัณฑ์กระดาษสา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
๖. ผลิตภัณฑ์แกะสลักจำไม้มะม่วง บ้านป่าหวด ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

๗. ผลิตภัณฑ์กระดาษสา บ้านดงป่าซาง ตำบลมะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัด เชียงใหม่

๘. ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก บ้านกิวแลหลวง ตำบลยุหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัด เชียงใหม่

๙. ผลิตภัณฑ์เรือใบจำลอง บ้านสบวิน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

หมู่บ้านเหมืองกุงนั้นปั่นน้ำต้นน้ำหม้อมานานกว่า ๑๐๐ ปี แต่เพิ่งจะมาร่วมโครงการหนึ่งหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประมาณปี ๒๕๔๔ นี้ และเริ่มลงมือจริงจังเมื่อประมาณกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔ แต่กลับดำเนินการอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าการจัดการภายในหมู่บ้านจะมีความขัดแย้งกันอยู่หลายประเด็น ทั้งเรื่องความคิดเห็นของชาวบ้านที่แตกต่างกันออกไปเรื่องการเข้ากลุ่ม ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ และการบริหารกลุ่มของผู้นำ ที่ยังมีปัญหาในการบริหารในแง่ของการขาดประสิทธิภาพของผู้นำ แต่การร่วมมือของหลายๆ ฝ่าย ทั้งกลุ่มผู้เห็นด้วยกับการรวมกลุ่มภายในหมู่บ้านเอง องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองควาย และอำเภอหางดง รวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้บ้านเหมืองกุงสามารถกลายเป็นหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบที่เป็นที่รู้จักคึกคักของนักท่องเที่ยว (แม้ชาวเชียงใหม่ที่อยู่ห่างออกไปอาจจะไม่ค่อยรู้จัก แต่ชาวเชียงใหม่ที่เป็นวัยกลางคนขึ้นไปจนถึงวัยชราารู้ดีว่าหมู่บ้านเหมืองกุงปั่นน้ำต้นน้ำหม้อมานาน) ปัจจุบันนี้นอกจากชาวบ้านในหมู่บ้านทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลักคือ ทั้งที่เป็นเจ้าของกิจการและที่เป็นลูกจ้างทำงานให้กับเจ้าของกิจการอีกทีหนึ่ง รวมทั้งแรงงานนอกระบบที่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เช่นคนเผาคนแกที่รับนำต้นน้ำหม้อไปขัดเงาที่บ้าน หรือนายหน้าชายพื้น และนายหน้าชายดิน

สภาพของหมู่บ้านเหมืองกุงในปัจจุบันมีการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านมากขึ้นคือ นอกจากจะมีน้ำต้นยักซ์ขนาด ๑๘ เมตร หน้าทางเข้าหมู่บ้านเหมืองกุงยังมีป้ายแผนที่ในการเที่ยวชมหมู่บ้าน และสถานที่แสดงผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาตรงบริเวณทางเข้าหน้าหมู่บ้านบริเวณเดียวกับน้ำต้นยักซ์นั่นเอง จึงเป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวต่างชาติและชาวไทยให้เข้ามาแวะชมในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่ามีคนเข้ามาในหมู่บ้านเหมืองกุงเป็นจำนวนมากทั้งนักท่องเที่ยว ทั้งนักศึกษาที่เข้ามาดูงาน และนักธุรกิจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้นอกจากการผลิตจากหลายๆ ฝ่ายแล้ว หมู่บ้านเหมืองกุงยังมีความเหมาะสมในหลายด้าน ทั้งลักษณะภูมิประเทศที่มีความเหมาะสม คือ มีความใกล้เคียงตัวเมืองเหมาะสมกับการที่นักธุรกิจจะเข้ามาติดต่อธุรกิจ อยู่ใกล้สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญกล่าวคือเป็นทางผ่านสู่สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญๆ ที่นักท่องเที่ยวสามารถ

ที่จะแวะชมได้ทั้งขาไปและขากลับ ทั้งคอยอินทนนท์ เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี และเวียงกุมกาม นอกจากนี้หมู่บ้านเหมืองกุงยังมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน

การดำเนินการผลักดันบ้านเหมืองกุงเข้าสู่หมู่บ้านต้นแบบ OTOP นั้นเริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยวันที่ ๑๓ ถึง ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๔ ชาวบ้านเหมืองกุงประชุมร่วมกับนายอำเภออำเภอหางดงเพื่อร่วมกันวางแผนนโยบายต่างรวมถึงการเก็บข้อมูลด้านต่างของหมู่บ้านเหมืองกุงหลังจากนั้นจึงส่งข้อมูลไปอำเภอในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๔๔ หลังจากนั้นทางอำเภอหางดงจึงส่งคณะกรรมการหมู่บ้าน (ชาวบ้านบางคนที่ยังไม่เข้าร่วมกลุ่ม) เข้าอบรมโครงการศูนย์พาณิชย์ OTOP ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในวันที่ ๒๐-๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๔ เพื่อศึกษาดูงานการพัฒนาหมู่บ้านและหัตถกรรมของตนเข้าสู่การเป็นสินค้า OTOP และหมู่บ้าน OTOP หลังจากนั้นภายใต้แกนนำคือ อ้ายวุฒิและผู้ใหญ่บ้านเหมืองกุงจึงได้ดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านและผลิตภัณฑ์ของตน เพื่อเตรียมการในการที่พัฒนาชุมชนจะมาตรวจหมู่บ้านและอนุมัติให้เป็นหมู่บ้าน OTOP ซึ่งในวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ พัฒนาชุมชนประจำอำเภอหางดงเข้ามาตรวจหมู่บ้านและได้อนุมัติให้หมู่บ้านเหมืองกุงได้เป็นหมู่บ้าน OTOP แต่ว่าหมู่บ้านเหมืองกุงยังมีปัญหากับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดเชียงใหม่ (ททท.) เพราะแต่เดิมนั้น ททท. ได้เข้ามาสร้างศูนย์ ททท. ใน พ.ศ. ๒๕๓๑ แต่ชาวบ้านไม่ได้ให้ความร่วมมือศูนย์นี้จึงถูกยกเลิกไป ททท. จึงไม่มั่นใจศักยภาพในการจัดการของชาวบ้านในการที่ชาวบ้านจะใช้พื้นที่หน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ของ ททท. ตรงนี้เองทางกลุ่มจึงต้องพิสูจน์ตัวเองในการรวมกลุ่มและการจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพทางกลุ่มจึงต้องทำหนังสือไปยัง ททท. เพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่และทาง ททท. ก็ได้อนุมัติให้ลงมือพัฒนาศูนย์ ททท. ในวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๔ โดยเบื้องต้นชาวบ้านได้ทำการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ และวางแผนโครงการซ่อมบำรุงอาคารศูนย์ ททท. เดิม ทั้งนี้กลุ่มได้วางแผนและให้ข้อมูลผู้รับเหมา เพื่อส่งแบบประเมินราคาก่อสร้าง ในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๔ และในวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ทางกลุ่มต้องไปติดต่อขอใช้พื้นที่ดินสร้างซุ้มต่อแขวงทางเชียงใหม่เพราะพื้นที่บางส่วนที่ทางกลุ่มต้องการใช้ติดกับพื้นที่ของแขวงทางเชียงใหม่ ในระหว่างรอการอนุมัติจาก ททท. ชาวบ้านได้ทำการพัฒนาพื้นที่ไปพลางก่อน หลังจากนั้นในวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๔๔ เจ้าหน้าที่ ททท. ได้เข้ามาเก็บข้อมูลเพื่อพิจารณาอนุมัติการใช้พื้นที่ ในวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๔๔ ทางกลุ่มได้ประชุมชาวบ้าน ๕๐ กลุ่มอย่างเป็นทางการเรื่องความคืบหน้าในการดำเนินงานของหมู่บ้านและโครงการของกลุ่มที่จะไปดูงาน OTOP ต้นแบบทางภาคใต้ และในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๔๔ ทางกลุ่มได้ประชุมชาวบ้านที่จะดูงาน OTOP ต้นแบบ ๑๕ คน หลังจากนั้น

วันที่ ๒๑-๒๔ สิงหาคม ๒๕๔๘ เดินทางไปดูงาน OTOP ภาคใต้ หลังจากไปดูงานกลับมาแล้วจึงเริ่มดำเนินงานต่อโดยการส่งหนังสือให้กับชาวบ้านที่จะร่วมประชาคม ๓๐ คน หลังจากนั้นวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๔๘ จึงประชุมประชาคมครั้งที่ ๑ หลังจากนั้น วันที่ ๒๙-๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๘ ทางกลุ่มได้เข้าร่วมอบรมเครือข่าย OTOP ที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ

กิจกรรมต่อมาของกลุ่มหัตถกรรมคือการออกงานนิทรรศการ OTOP ณ หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในวันที่ ๑๒-๑๗ กันยายน ๒๕๔๘ ดังนั้นจึงมีการเตรียมงานก่อนหน้านั้น คือในวันที่ ๘ สิงหาคม ไปรับข้อมูลการจัดนิทรรศการหมู่บ้าน OTOP ณ อำเภอหางดง ดังนั้นในวันที่ ๑๐-๑๒ กันยายน ๒๕๔๘ ทางกลุ่มจึงเตรียมการเพื่อออกงานนิทรรศการดังกล่าว และระหว่างงานนิทรรศการ OTOP ทางกลุ่มได้ประสานงานกับพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับปัญหาในการดำเนินงานโครงการหมู่บ้าน OTOP ในวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๔๘ และในวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๔๘ กลุ่มและผู้รับเหมาได้ชี้แนวพื้นที่สร้างซุ้มบริเวณถนนทางเข้าหมู่บ้าน ๒ แห่งและน้ำต้นยักซ์สูง ๑๘ เมตรหน้าหมู่บ้าน รวมถึงการทำแผนที่หมู่บ้าน และเมื่อเสร็จสิ้นนิทรรศการ OTOP ณ หอศิลป์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นั้น ในเย็นวันนั้นทางกลุ่มได้มีการเสวนาเกี่ยวกับผลของการออกงานนิทรรศการครั้งนี้

หลังจากนั้นในวันที่ ๒๑-๒๒ กันยายน ๒๕๔๘ กลุ่มได้เข้าร่วมอบรมที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำร่วมกับกลุ่ม OTOP กลุ่มต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ เกี่ยวกับการพัฒนาสินค้า OTOP และเมื่อมีการอบรมในครั้งนั้นแล้วทางกลุ่มจึงมีการประชุมประชาคมในหมู่บ้านเป็นครั้งที่ ๒ และหลังจากการประชุมครั้งนี้ภายในเดือนตุลาคมนั้นเองภายในหมู่บ้านจึงได้มีการดำเนินการต่างๆ กล่าวคือการทำป้ายโฆษณาหมู่บ้าน และติดตั้งป้ายโฆษณาหมู่บ้านที่ทางหลวงที่ทางแยกสะเมิง และในวันที่ ๒๐-๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๘ ทางอำเภอหางดงได้มีการอบรมโครงการวิสาหกิจชุมชนในหมู่บ้าน เพราะกลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเป็นการส่วนหนึ่งของวิสาหกิจชุมชน (ความจริงแล้วโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของรัฐวิสาหกิจชุมชนอยู่แล้ว) ในระหว่างนี้ การก่อสร้างซุ้มทางเข้าหมู่บ้าน และน้ำต้นยักซ์ รวมทั้งการปรับภูมิทัศน์ของหมู่บ้าน ซึ่งได้เสร็จสิ้นเมื่อปลายเดือนธันวาคมและเก็บรายละเอียดเตรียมพร้อมต่อการเปิดตัวในเดือนธันวาคมที่ผ่านมา แต่ยังไม่ได้ทำการเปิดตัวทั้งนี้เพราะในเดือนธันวาคมจนมาถึงเดือนมกราคมนั้น ชาวบ้านผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นจะมีงานเข้ามามากเนื่องจากเป็นช่วงเทศกาล ดังนั้นทางหมู่บ้านเมืองกรุงจึงเตรียมการที่จะเปิดตัวน้ำต้นยักซ์สูง ๑๘ เมตรนี้ในเดือนมีนาคม

น้ำตันยักษ์ใช้งบประมาณในการสร้าง ๓๗๐,๐๐๐ บาท ซึ่งในตอนแรกผู้รับเหมาประเมินไว้ประมาณเก้าหมื่นกว่าบาทเท่านั้น แต่ทางผู้นำชุมชนเห็นว่าราคาต่ำเกินไปและยังมีรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ มากมายในการทำ ดังนั้นงบประมาณจึงตกที่ราคาดังกล่าว

๕.๒ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากน้ำตันยักษ์

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าน้ำตันยักษ์สูง ๑๘ เมตรสัญลักษณ์ของหมู่บ้านหัตถกรรมบ้านเหมืองกงได้ดำเนินการก่อสร้างเสร็จสิ้นนับตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๔๘ ที่ผ่านมา เป็นสัญลักษณ์อันโดดเด่นบนเส้นทางหลวงสายสะเมิง ทางเข้าหมู่บ้านเหมืองกงเป็นที่สะดุดตาแก่ผู้คนที่ผ่านไปมา และนักท่องเที่ยว จึงทำให้นักท่องเที่ยว นักธุรกิจ และคนทั่วไปต่างแวะเข้าชมหมู่บ้านเหมืองกง และซื้อของติดไม้ติดมือกลับไปคนละชิ้นสองชิ้นทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านเหมืองกงเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก

การที่น้ำตันยักษ์ ๑๘ เมตรตั้งตระหง่าน ณ หน้าหมู่บ้านนั้นเป็นความภาคภูมิใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ของหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง โดยความร่วมมือของหมู่บ้านเหมืองกง เน้นไปที่บ้านเหมืองกงล่าง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองควายและพัฒนากรอำเภอหางดง แต่ปัญหาในขณะนั้นมีอยู่ว่าน้ำตันยักษ์ ๑๘ เมตรสร้างเสร็จสิ้นตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ที่ผ่านมา แต่ยังไม่มีการเปิดอย่างเป็นทางการ ด้วยความเข้าใจที่คาดเคลื่อนกันของชาวบ้านและคณะกรรมการทำงานของหมู่บ้านว่าเมื่อน้ำตันยักษ์ก่อสร้างเสร็จสิ้นแล้วก็ควรที่จะมีพิธีเปิดน้ำตันยักษ์โดยเร็วเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากยิ่งขึ้น แต่ทำไมถึงยังไม่ทำพิธีเปิดเสียที่ต่างๆ ที่มีการพูดกันในหมู่บ้านว่าจะเชิญคนสำคัญมาเปิด และควรมีงานเฉลิมฉลองให้ยิ่งใหญ่สมกับความยิ่งใหญ่ของน้ำตันยักษ์ นี่คือการเข้าใจของชาวบ้านและคณะกรรมการทำงานบางส่วน แต่แกนนำของกรรมหมู่บ้านและกรรมการ OTOP รวมถึงนักพัฒนากรที่ร่วมกันทำงานมากล่าวว่าการที่เปิดน้ำตันยักษ์นั้นควรจะเปิดพร้อมๆ กับการเปิดหมู่บ้าน ซึ่งความจริงแล้วเขียนไว้ในโครงการตั้งแต่แรกแล้วว่า บ้านเหมืองกงจะต้องทำการเปิดหมู่บ้าน OTOP ซึ่งหนึ่งในการเปิดหมู่บ้านก็คือการเปิดน้ำตันยักษ์นั่นเอง ก็คือน้ำตันยักษ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงการเปิดหมู่บ้านนั่นเอง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นเนื่องจากน้ำตันยักษ์ได้ดำเนินการก่อสร้างก่อนและเสร็จสิ้นก่อนแผนงานส่วนอื่นๆ เพราะว่าแผนการที่มีความเป็นรูปธรรมมากที่สุด

การที่จะเปิดหมู่บ้านได้นั้น หมู่บ้านจะต้องมีความพร้อมในทุกๆ ด้านที่ทางคณะกรรมการ OTOP หมู่บ้านได้วางไว้นั้นคือ การเป็นหมู่บ้าน OTOP ครบวงจร คือเป็นทั้งสถานที่ท่องเที่ยวและความโดดเด่นทางด้านสินค้าจะต้องมีความพร้อมทั้งทางด้านสถานที่และผลิตภัณฑ์ ซึ่งในด้านผลิตภัณฑ์นั้นหมู่บ้านเหมืองกุงมีความพร้อมและความโดดเด่นแล้ว แต่ทางด้านสถานที่นั้นยังขาดความพร้อม เนื่องจากการปรับภูมิทัศน์ศูนย์การท่องเที่ยวหน้าหมู่บ้านถึงแม้จะเสร็จสิ้นแล้วแต่อาจยังไม่ได้มีการจัดการใดๆ เกิดขึ้นในขณะนี้ อีกทั้งยังไม่ได้มีผลิตภัณฑ์ใดๆ วางภายในโชว์รูมแสดงผลิตภัณฑ์ เนื่องจากยังไม่ได้มีการประชุมในเรื่องดังกล่าวว่าควรจะมีการจัดการเช่นใด และควรจะมีผลิตภัณฑ์ของใครบ้างและควรมีสัดส่วนอย่างไรแล้วคนที่ไม่ได้เข้ากลุ่มอย่างเป็นทางการจะมีสิทธิ์ในการวางสินค้าของตนในโชว์รูมหรือไม่

แผนการจริงจังของโครงการคือการเปิดหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม นอกเหนือจากการขายผลิตภัณฑ์ นั่นคือการปรับภูมิทัศน์ภายในหมู่บ้านให้เหมาะสมแก่การท่องเที่ยว การจัดแสดงให้นักท่องเที่ยวเห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอันเกี่ยวข้องกับการทำหัตถกรรม เช่นการเปิดบ้านให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาและสามารถทดลองได้ปั้นน้ำตั้นน้ำหม้อด้วยตัวเองและนำกลับไปเป็นของที่ระลึกว่าตนได้เป็นผู้ปั้นเอง รวมทั้งการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวและนักธุรกิจที่เข้ามาติดต่อธุรกิจภายในหมู่บ้านเช่น ร้านอาหาร ร้านสะดวกซื้อ และร้านแสดงสินค้าหัตถกรรมที่ควรเพิ่มขึ้นจากที่เป็นอยู่

แต่ว่าโครงการทั้งหมดยังมีได้ดำเนินการให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าโครงการทั้งหมดจะต้องเป็นไปเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ตามที่วางไว้ถึงจะทำการเปิดหมู่บ้านได้ แต่หากมีการดำเนินการให้เป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่งก็จะสามารถเปิดหมู่บ้านได้ ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาอยู่บ้าง อาจจะเป็นเวลา ๑-๒ เดือน ซึ่งตรงนี้เมื่อมีการประชุมกันภายในกลุ่มแล้วชาวบ้านก็เข้าใจ

แต่ปัญหามีอยู่ว่า ทางนายอำเภอและ สจ.ของอำเภอหางดงเข้ามาแทรกแซงกิจการของหมู่บ้านเหมืองกุง ทั้งนายอำเภอและ สจ. ต้องการที่จะทำพิธีเปิดน้ำตั้นยักษ์โดยมีความเห็นที่ไม่จำเป็นจะต้องทำการเปิดพร้อมกับการเปิดหมู่บ้าน ควรทำการเปิดไปก่อนเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์หมู่บ้าน ทั้งนี้ทาง สจ. ต้องการที่จะดึงงบประมาณส่วนหนึ่งซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับโครงการต่างๆ ของหมู่บ้านแก่หมู่บ้าน แต่ทางกลุ่มไม่ได้ต้องการเงินส่วนนี้เพราะว่าทางงบประมาณที่ทางกลุ่มได้มาก็พอเพียงอยู่แล้วแก่การดำเนินโครงการและหากได้เงินงบประมาณส่วนเกินมาอาจทำให้เกิดความขัดแย้งกันภายในกลุ่มได้ ทั้งนี้ชาวบ้านทราบดีว่าการที่

นายอำเภอและ สจ. เข้ามายัดเยียดงบประมาณส่วนนี้ให้ก็เพราะเป็นความต้องการเชิงอุปถัมภ์ให้แก่ชาวบ้านภายในหมู่บ้าน เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าการทำงานของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้น เป็นความร่วมมือกันของหมู่บ้าน คณะกรรมการบริหารส่วนตำบลหนองควาย และพัฒนากรอำเภอทางดง ทางฝ่าย สจ. มิได้มีส่วนร่วมเลย และถึงแม้ว่านายอำเภอจะเป็นผู้บังคับบัญชาตรงของพัฒนากรอำเภอ แต่ว่านายอำเภอคนปัจจุบันนี้เพิ่งเข้ามารับตำแหน่งได้ไม่นานไม่ถึงเดือนแทนที่นายอำเภอคนเดิมซึ่งเสียชีวิตไป อีกทั้งนายอำเภอคนเก่าเองก็ได้ให้ความสำคัญกับโครงการของหมู่บ้านเหมืองกุงเท่าใดนัก จึงเป็นที่รู้กันว่าทั้งสองฝ่ายมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับบ้านเหมืองกุงที่ดำเนินการด้วยตัวเองจนประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ณ วันนี้

การที่ทั้งสองฝ่ายเข้ามาเพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นั้นเป็นไปเพื่อต้องการที่จะนำเอาความสำเร็จของหมู่บ้านเหมืองกุงเป็นการทำงานและเป็นความดีความชอบของตน ทั้งนี้เพราะนายอำเภอเป็นนายอำเภอคนใหม่ที่ต้องการจะสร้างผลงานและชื่อเสียงให้แก่ตน และสจ. นั้นต้องการที่จะหาเสียงให้แก่ตนเพราะใกล้ถึงวาระใหม่ของการเลือกตั้ง สจ. ของจังหวัดเชียงใหม่ นั่นเอง ถึงแม้ว่าชาวบ้านทำงานจะมีความเข้าใจการทำงานภายในหมู่บ้าน และไม่ได้มีความต้องการงบประมาณส่วนเกินที่ทางนายอำเภอยัดเยียดให้ แต่ปัญหามีอยู่ว่าชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เข้าใจอาจจะมีความคิดเห็นขัดแย้งว่าการได้รับงบประมาณมาเพิ่มนั้นเป็นการดีและเป็นการเสียผลประโยชน์ไปโดยเปล่าประโยชน์หากไม่รับงบประมาณส่วนนั้นมา ในความเป็นจริงงบประมาณที่ทางฝ่ายนายอำเภอเสนอให้ นั้นไม่ใช่งบประมาณกิจการภายในหมู่บ้านแต่เป็นงบประมาณในการทำพิธีเปิดน้ำตันยักซ์นั่นเอง ซึ่งทางกลุ่มกล่าวว่าหากทางกลุ่มต้องการที่จะเปิดหมู่บ้านก็สามารถที่จะหางบประมาณส่วนนั้นได้เองโดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณส่วนดังกล่าว ดังนั้นชาวบ้านบางส่วนที่ต้องการที่จะให้มีการเปิดน้ำตันยักซ์จึงเห็นว่าควรที่จะรับงบประมาณส่วนนี้เพื่อทำการเปิดน้ำตัน ซึ่งเป็นเพียงชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เข้าใจการทำงานของหมู่บ้าน

ปัญหาสำคัญมีอยู่ว่า นายอำเภอเป็นผู้บังคับบัญชาตรงของพัฒนากรอำเภอ ซึ่งมีอำนาจในการสั่งการแก่พัฒนากรซึ่งอาจมีความกดดันต่อชาวบ้าน และนายอำเภอและ สจ. ก็มีตำแหน่งที่สูงกว่าเจ้าหน้าที่การปกครองส่วนตำบล ถึงแม้ว่าองค์การบริหารส่วนตำบลจะมีอิสระในการบริหารงานของตนเองในระดับหนึ่ง แต่ว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนายอำเภอและ สจ. ที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบลก็อาจจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านเช่นกัน แต่ชาวบ้านเองและโดยเฉพาะกลุ่มโครงการของหมู่บ้านนั้นมีความไม่พอใจการแทรกแซงของทั้งนายอำเภอและ สจ. และไม่ต้องการงบประมาณที่ได้เสนอ จึงมีท่าทีไม่ให้ความร่วมมือตรงนี้เท่าใดนัก

แต่ผลของการเข้ามาแทรกแซงของทั้งนายอำเภอและ สจ. นั้นยังไม่อาจทราบว่าจะมีผลสรุปเป็นเช่นใด ถ้าหากว่ากลุ่มและชาวบ้านมีความเกรงอกเกรงใจในตัวนายอำเภอและ สจ. เนื่องจากระบบความคิดของชาวบ้านที่มักจะเกรงใจผู้มีอำนาจมากกว่า การเปิดน้ำตันยักษ์ก็จะทำพิธีเปิดในวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ นี้ โดยมีนายอำเภอและ สจ. เป็นผู้ต้อนรับเปิดงาน ซึ่งไม่อาจทราบว่าจะมีผลต่อหมู่บ้านไปในทิศทางใดหรือบางทีก็อาจจะไม่มีผลใดๆ ต่อหมู่บ้านแค่นั้น นอกที่อาจจะเข้าใจว่าความสำเร็จของหมู่บ้านนั้นเป็นผลงานและการผลักดันอย่างยิ่งยวดของนายอำเภอ โดยมองข้ามกลุ่มที่ทำงานอย่างจริงจังไป แต่หมู่บ้านก็ยังคงดำเนินกิจการของตนเองไปอย่างที่มีมันควรจะเป็น

ทิศทางของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้นภาพลักษณ์ภายนอกเป็นภาพที่ดูดีกลมเกลียว ชาวบ้านมีความร่วมมือร่วมใจกันเป็นอย่างดี แต่ความขัดแย้งเล็กน้อยจะมีเข้ามาเสมอตั้งแต่ระดับแนวคิดจนถึงระดับปฏิบัติการ แต่ชาวบ้านก็มีการจัดการกับความขัดแย้งนั้นในหลายรูปแบบ เช่น ไม่สนใจปัญหาเหล่านั้น ทำเป็นว่าปัญหาเหล่านั้นไม่ใช่ปัญหา หรือการที่ชาวบ้านบางส่วนทำงานให้กับบ้านสามแยกโดยที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการ OTOP แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ถือว่าเป็นปัญหาเพราะคิดว่าการทำงานเกี่ยวกับงานบ้านของตนเองนั้นเป็นเพียงงานเสริมเท่านั้น แต่ต้องยอมเพราะความเกรงใจเนื่องจากว่าบ้านสามแยกมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับครอบครัวของตนเองมานาน

ในครั้งนั้นก็เช่นกันทางหนึ่งที่ชาวบ้านจะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งก็อาจจะไม่ใช่การปะจันหน้ากับนายอำเภอและ สจ. เพราะชาวบ้านคิดว่าตนเองอาจจะได้รับการหมายหัวจากทางการว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่ให้ความร่วมมือกับทางการซึ่งก็อาจจะไม่ได้รับผลประโยชน์ต่างๆ ที่อาจจะได้รับจากทางการในภายหลัง ดังนั้นชาวบ้านอาจจะจัดการกับความขัดแย้งโดยการยอมแก่นายอำเภอและ สจ.

จากการเข้ามาแทรกแซงของนายอำเภอคนใหม่ของอำเภอหางดง และ สจ. ในการหยิบยื่นงบประมาณอีกส่วนหนึ่งนอกเหนือไปจากงบโครงการโอท็อปและโครงการรัฐวิสาหกิจหมู่บ้าน เพื่อทำพิธีเปิดน้ำตันยักษ์หน้าหมู่บ้าน ในตอนแรกนั้นชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มนั้นไม่ได้มีความต้องการบส่วนนี้เพราะทราบจุดประสงค์ของนายอำเภอและ สจ. ว่ามีจุดประสงค์ที่จะเข้ามาแทรกแซงกิจการบ้านเหมืองกุง อย่างน้อยก็เป็นการเอาหน้าว่าโครงการของบ้านเหมืองกุงนั้นเป็นผลงานของตน

แต่ว่าการเข้ามาแทรกแซงนั้นมีผลกดดันหลายฝ่าย นั่นคือผู้ใหญ่บ้าน และกำนันตำบลหนองควายนั่นถือว่ายู่ใต้การปกครองของอำเภอ และธรรมชาติของชาวบ้านที่ที่มักจะมีความเกรงใจต่อผู้ที่มีบทบาทและสถานภาพเหนือกว่าตน ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านและกำนันจึงค่อนข้างที่จะคล้อยตามฝ่ายนั้นอยู่บ้าง ทางด้านองค์การบริหารส่วนตำบลก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ไม่ค่อยมีความเข้าใจในระบบงานเท่าใดนัก ยังตำหนิติเตียนทางกลุ่มว่าผู้ใหญ่เสนอผลประโยชน์มาให้ทำไมไม่รับไว้ ทางกลุ่มหัตถกรรมบ้านเหมืองกุงได้ระดมทุนโดยการให้ชาวบ้านทั้งเมืองกุงล่างและเหมืองกุงบนได้มีส่วนร่วมถือแม้ว่าจะไม่ได้ทำการผลิตน้ำต้นน้ำหม้อโดยการเข้ากลุ่มโดยการซื้อหุ้นหุ้นละ ๒๐ บาท ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

นอกจากทางกลุ่มจะไม่เห็นด้วยแล้ว พัฒนาการที่ทำงานอย่างใกล้ชิดกับหมู่บ้านเหมืองกุงมาตลอดก็ไม่เห็นด้วยกับนายอำเภอและสจ. ทางด้านพัฒนาการนั้นมีความขัดแย้งกับนายอำเภอ คนใหม่ตรงที่เห็นว่านายอำเภอนั้นมาใหม่ยังไม่เข้าใจงานที่ตนเองทำ แต่อย่างไรก็ตามทางฝ่ายนายอำเภอและสจ. ก็ได้มีการผลักดันจุดประสงค์ของตนเอง โดยการเข้ามาเรียกทางกลุ่มประชุมอีกครั้ง และเสนอว่าจะจ้างออกาในเซอร์เข้ามาประเมินงบประมาณว่าถ้าหากจัดการจะต้องใช้งบประมาณเท่าไรแล้วนำเสนอให้ทางกลุ่มประเมินอีกทีว่าจะยอมรับหรือไม่ โดยบริษัทออกาในเซอร์ได้มาประเมินเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ และมีการประชุมกับทางกลุ่มอีกครั้งภายในเย็นวันนั้น และถ้าหากว่าทางกลุ่มตัดสินใจอย่างไรถือว่าเป็นมติที่ประชุมในวันนั้น

ผลปรากฏว่าทางกลุ่มยอมรับข้อเสนอที่ทางนายอำเภอและสจ. เสนอให้ ดังนั้นพิธีเปิดน้ำต้นยักษ์จึงได้กำหนดขึ้นในวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๙ โดยมีนายอำเภอเป็นประธาน โดยถือว่าเป็นพิธีใหญ่และเป็นหน้าเป็นตาแก่ชาวเหมืองกุง แต่ผลของความขัดแย้งมิได้จบลงเพียงเท่านั้น กล่าวคือคนที่ไม่เห็นด้วยกับการเข้ามาแทรกแซงดังกล่าวต่างวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของนายอำเภอและสจ. และการตัดสินใจของกลุ่ม อ้ายวุฒิมือคนแรกที่ไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งและวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ดังกล่าวอย่างหนัก อีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยนั้นคือกลุ่มพัฒนากรที่ทำงานกับบ้านเหมืองกุงมาตั้งแต่ต้น นายอำเภอซึ่งทราบความขัดแย้งดังกล่าวนี้จึงได้ย้ายพัฒนากรในกลุ่มบางคนให้ไปดูแลหมู่บ้านอื่นกลุ่มอื่นแทน คนที่ได้ย้ายไปคือป่าศรีพัฒนากรที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของบ้านเหมืองกุง ยิ่งสร้างความไม่พอใจให้กับอ้ายวุฒิอย่างมาก จนชาวบ้านบางกลุ่มไม่อยากจะเข้าไปจัดการครั้งนี้แล้ว

คนอื่นๆ ในกลุ่มนั้นที่อาจจะไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวในช่วงแรกแต่เมื่อมติที่ประชุมออกมาเช่นนั้นแล้วก็ยอมรับและดำเนินการไปตามแผน ส่วนชาวบ้านและสมาชิกกลุ่มคนอื่นๆ ที่มีใจคล้อยตามนายอำเภอแต่แรกแล้วก็เห็นด้วยและยินดีที่มติที่ประชุมออกมาเป็นเช่นนี้

ตอนนี้ถือได้ว่ากลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุงนั้นมีความมั่นคงแล้ว ซึ่งเป็นความมั่นคงในระดับหนึ่งเท่านั้น แต่กลิ่นอายของความขัดแย้งที่ชาวบ้านพยายามจะซ่อนไว้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกรรมวิธีการผลิตที่อีกฝ่ายหนึ่งจะผลักดันให้เป็นระบบ และความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ และการเข้ามาแทรกแซงของฝ่ายนอกหมู่บ้านและปัญหาที่สำคัญของการเข้ามาแทรกแซงของหน่วยงานของรัฐนั้น (ความคิดเห็นนี้เป็นความคิดเห็นของอ้ายวุฒิและป้าศรี นักพัฒนากร) อยู่ที่ข้าราชการ (บางกลุ่มและหัวเก่า) มักจะมองชาวบ้านว่าเป็นชาวบ้านไม่มีศักยภาพเพียงพอในการจัดการกิจการภายในของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่หน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยเหลือ แต่ปัญหาก็ในจุดนี้ก็คือการที่ข้าราชการบางคนเข้ามาดูแลนั้นไม่มีความรู้ความเข้าใจในพื้นที่ปัญหาและความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงและการเข้ามาช่วยเหลือจึงมักจะเป็นการหยิบยื่นนโยบายที่มาจากส่วนกลางที่เป็นรูปแบบที่ขาดการเชื่อมโยงกับชุมชนอย่างรอบด้าน แต่อย่างไรก็แล้วแต่การปั้นน้ำต้นน้ำหม้อของบ้านเหมืองกุงและยังคงอยู่ก็ยังคงต้องเดินหน้าต่อไป แต่อ้ายวุฒิและชาวบ้านบางกลุ่มที่ร่วมวงสนทนาด้วยกล่าวว่ากังวลในเรื่องการเมืองที่ถ้าหากว่าสมัยหน้านายกทักษิณไม่ได้เป็นนายกอีกสมัยหนึ่งก็อาจทำให้งบประมาณจากรัฐในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ถูกตัดออกไปและส่งผลกระทบต่อหมู่บ้านเหมืองกุงซึ่งเพิ่งจะเข้ารูปเข้ารอยได้ไม่นานนี้

การปั้นน้ำต้นน้ำหม้อของหมู่บ้านเหมืองกุงมากกว่า ๑๐๐ ปีนั้น ชาวบ้านได้ปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของการประกอบอาชีพปั้นน้ำต้นน้ำหม้อมาด้วยตนเองในยามที่อรรถประโยชน์การใช้สอยน้ำต้นน้ำหม้อนั้นได้หมดไปแล้ว ทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ปั้นให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนไปปั้นผลิตภัณฑ์ตามที่นายทุนเข้ามาส่งไม่ว่าจะเป็นกระถางต้นไม้ กระบองของดอกไม้ไฟน้ำต้น เจริญเทียน หรือการพยายามที่จะปรับเปลี่ยนหรือใส่ความหมายเข้าไปในน้ำต้นน้ำหม้อ และผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ที่ชาวบ้านผลิต เพราะให้การบริโภคของผู้บริโภคเป็นการบริโภคที่ความหมายไม่ใช่เป็นการบริโภคที่อรรถประโยชน์ที่แท้จริงของมัน และการปรับเปลี่ยนรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้ดูสวยงามและมีความหลากหลายมากขึ้น คือนอกจากจะรอดตลาดจากภายนอกเข้ามาส่งว่าต้องการแบบไหน ผู้ผลิตบางกลุ่มที่เป็นผู้ผลิตรายใหญ่ก็ทำการประเมินตลาดว่าอาจมีความต้องการสินค้าแบบไหนและผลิออกมาสู่ตลาด ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนี้โดยเฉพาะในช่วงนี้ผู้ซื้อสินค้าในหมู่บ้านเหมืองกุงไม่ได้จำกัดอยู่แต่พ่อค้าที่มา

รับซื้อสินค้าเพื่อออกไปขายข้างนอกเท่านั้น แต่ยังมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมหมู่บ้านเหมืองกงที่เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จากการที่เห็นน้ำตันยักซ์หน้าหมู่บ้านนั่นเอง จึงทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้การทำไร่ทำนาของคนในหมู่บ้านเหมืองกงยังคงอยู่

๕.๒.๑ น้ำตันยักซ์ความภูมิใจของชาวเหมืองกง

จากการที่บ้านเหมืองกงได้สร้างน้ำตันยักซ์สูง ๑๘ เมตรเด่นเป็นตระหง่านอยู่ที่หน้าหมู่บ้านและได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๙ ที่ผ่านมา โดยประธานในพิธีได้แก่ผู้ราชการจังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดงานมหรสพรื่นเริงทั้งกลางวันและกลางคืน สร้างความสนุกสนานให้แก่ชาวบ้านทั่วเหมืองกง ทั้งเหมืองกงล่าง เหมืองกงกลาง เหมืองกงบน รวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียง

น้ำตันยักซ์เป็นสิ่งที่ชาวบ้านเหมืองกงภูมิใจเพราะเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ถูกสัมภาษณ์ส่วนใหญ่บอกว่าดีแล้วที่มีน้ำตันยักซ์บริเวณหน้าหมู่บ้าน เพราะคนทั่วไปจะรู้ว่าที่บ้านเหมืองกงนี้เป็นหมู่บ้านที่ปั้นน้ำตันน้ำหม้อยักซ์มาแต่เดิม อย่างลุงเล็กผู้ที่มีอาชีพปั้นน้ำตันน้ำหม้อด้วยมือส่งบ้านสามแยกก็บอกอย่างเมื่อก่อนใครก็ไม่รู้ว่าที่บ้านนี้ปั้นน้ำตันน้ำหม้อ เมื่อมีน้ำตันยักซ์คนก็จะรู้กันแล้วก็จะเข้ามาแวะชม ฟีลูนและครีบกัวเป็นครอบครัวหนึ่งที่ไม่ได้ปั้นน้ำตันน้ำหม้อเป็นอาชีพ แต่เมื่อมีพิธีเปิดน้ำตันน้ำหม้อเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๙ ที่ผ่านมา บ้านฟีลูนเป็นบ้านหนึ่งที่เปิดร้านค้าขายของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยว นอกจากจะเอาสินค้าเครื่องปั้นดินเผาภายในหมู่บ้านมาวางขายที่ร้านของตนยังรับเอาสินค้าจากที่อื่นๆ เล็กน้อยมาวางขายเพื่อสร้างความหลากหลาย อู๊ยะจาเป็นคนหนึ่งที่ภูมิใจกับน้ำตันยักซ์ อู๊ยะจาบอกว่าการมีน้ำตันยักซ์เป็นสิ่งที่ดีเพราะคนจะได้รู้ว่าที่บ้านเหมืองกงมีการปั้นน้ำตันน้ำหม้อ

ตามความเห็นของชาวบ้านเหมืองกงนั้นมีความภูมิใจกับน้ำตันยักซ์โดยเฉพาะชาวบ้านเหมืองกงล่าง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อถามถึงชาวบ้านเหมืองกงบนและเหมืองกงกลาง ก็มีได้มีความรู้สึกที่เป็นด้านลบกับน้ำตันยักซ์แต่อย่างใด ชาวบ้านที่ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นมีความยินดีต่อการเกิดขึ้นของน้ำตันยักซ์เป็นอย่างมาก เพราะนั่นหมายความว่าความเป็นที่รู้จักของภายนอกและนำมาสู่การเข้ามาของนักท่องเที่ยวและตลาดซึ่งส่งผลดีต่อผู้ผลิตนั่นเอง

ป้าปวนกล่าวว่า “มีน้ำตันยักซ์ก็ทำให้คนเข้ามาเที่ยวชมในหมู่บ้าน และทำให้มีคนสนใจสินค้ามากขึ้น”

ป้าไหลกล่าวว่า “การมีน้ำตันยักซ์ทำให้คนเข้ามามากขึ้นและซื้อสินค้ามากขึ้น”

ป้าชายอาหารตามสั่งกล่าวว่า “คนเข้ามาก็ขายของได้มากขึ้น โดยเฉพาะน้ำดื่ม”

น้ำตันยักษเปรียบเสมือนการประกาศตัวของหมู่บ้านเหมืองกุง ว่ามีอะไรในนั้นโดยไม่ต้องอธิบายมาก ในยุคที่คนโหยหาอดีตนี้เองจึงไม่ยากที่จะทำให้บ้านเหมืองกุงเป็นจุดดึงดูดความสนใจอีกแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ภายใต้คอนเซ็ปต์ของเมืองเชียงใหม่ที่เป็นเมืองท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม

ถึงแม้ว่าตอนนี้ยังไม่ได้มีตัวเลขยืนยันถึงการเพิ่มขึ้นของการเพิ่มขึ้นของเม็ดเงินที่เข้ามาสู่ตัวชาวบ้าน แต่จากภาพปรากฏเราสามารถเห็นได้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมหมู่บ้านนั้นมีมากขึ้น ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องเองก็ยืนยันว่าตนเองได้รับผลกระทบไปในทางที่ดีขึ้นเช่นกัน ซึ่งต้องรอดูผลต่อไปในระยะยาว

๕.๒.๒ หลากหลายความคิดเห็นต่อน้ำตันยักษ

ในการศึกษาครั้งนี้ได้สอบถามความคิดเห็นของนักศึกษาของสถาบันแห่งหนึ่งที่เรียนด้านเซรามิค ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่เป็นทั้งวิทยาศาสตร์และศิลปะ คือจะต้องศึกษาทางด้านเคมีภัณฑ์ทางด้านศิลปะ การออกแบบ และศิลปะด้านต่างๆ เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา นักศึกษากลุ่มนี้ได้ทำรายงานเกี่ยวกับภาชนะบ้านเหมืองกุง จึงมีโอกาสได้เข้าบ้านเหมืองกุงเช่นกัน จึงเป็นโอกาสอันดีที่สามารถที่จะสอบถามเกี่ยวกับประเด็นเรื่องน้ำตันยักษในด้านศิลปะ

จากการพูดคุยกับนักศึกษากลุ่มนี้ความคิดเห็นแบ่งออกเป็นสองกลุ่มนั่นคือ กลุ่มแรกกล่าวว่า น้ำตันยักษนั้นไม่สวยเลย มีความเรียบเกินไป แข็งกระด้าง ไม่มีความอ่อนช้อย กลุ่มนี้กล่าวว่าน่าจะมีลูกเล่นลวดลายอะไรที่อ่อนช้อยหรือวิจิตรพิสดารกว่านี้ เช่นลักษณะอะไรที่สื่อถึงความ เป็นล้านนาหรือความเป็นเชียงใหม่ คนหนึ่งกล่าวว่าน่าจะมีลวดลายที่ตัวน้ำตันแทนที่จะปล่อยโล่งๆ อยู่อย่างนั้น เช่นภาพเขียนในแบบล้านนาหรือว่าภาพเขียนที่เป็นการแสดงถึงเรื่องราวหรือวิถีชีวิตของคนเหมืองกุงที่เกี่ยวข้องหรือว่าผูกพันกับน้ำตันน้ำหม้อเป็นต้น กล่าวโดยสรุปคือไม่ค่อยชอบน้ำตันยักษเพราะเห็นว่าไม่สวยไร้สุนิยมและมีความเห็นว่าจะทำได้ดีกว่านี้

ความเห็นอีกด้านหนึ่งซึ่งเป็นความเห็นของคนที่เป็นคนเมือง ที่ไม่ต้องอธิบายอีกแล้วว่าน้ำตันคืออะไร กล่าวว่าน้ำตันมันก็ต้องเป็นอย่างนั้นอยู่แล้วจะให้เป็นอย่างไหนไปไม่ได้ กลุ่มนี้มีความเข้าใจว่าแบบของน้ำตันยักษนั้นเป็นแบบโบราณที่ผลิตกันมานาน เป็นแบบที่ชาวบ้านใช้กันอยู่ทั่วไปจริงๆ ดังนั้นการที่น้ำตันยักษสร้างออกมาเป็นแบบนี้แล้วจะให้สร้างออกมาเป็นแบบไหน และเสริมว่าการที่น้ำตันยักษเป็นสีแดงนั้นเป็นสิ่งที่ผู้สร้างใส่ใจรายละเอียดเป็นอย่างดี เพราะสมัยก่อนนั้นน้ำตันที่มีสีแดงนั้นเป็นน้ำตันที่มีความหรรหามากกว่าสีดำหรือว่าสีน้ำตาล เพราะว่าเมื่อสมัยก่อนเวลาจะไปดำหัวคนเฒ่าคนแก่ที่มีฐานะค่อนข้างดีมักจะเห็นน้ำตันหลวงที่เป็นสีแดง

หรือว่าเห็นน้ำตันตามวัด ความคิดนี้เป็นความเห็นส่วนตัวที่ว่าน้ำตันสีแดงหรรษาและหาดูยากกว่าสีน้ำตาลและสีดำ ซึ่งในความเป็นจริงอาจจะไม่ใช่อย่างนั้น อาจจะเป็นเรื่องบังเอิญที่ผู้ให้สัมภาษณ์พบเห็นและจำได้ ความทรงจำของผู้คนที่ได้ไปสัมภาษณ์นั้นน้ำตันสีแดงและสีดำมีให้เห็นน้อยกว่าน้ำตันสีน้ำตาลและรวมทั้งน้ำหม้อด้วย กลุ่มคนเหล่านี้จึงเห็นว่าการที่สร้างน้ำตันยักษ์ออกมาอย่างนี้ก็เป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง การที่กลุ่มคนเหล่านี้ความคิดเห็นเช่นนี้เพราะเขามีจินตนาการถึงน้ำตันและน้ำหม้อจริงๆ ที่เขาได้รับรู้มานั้นคือ น้ำตันน้ำหม้อที่ใช้ในชีวิตประจำวันในสมัยก่อน

ส่วนความคิดเห็นของคนทั่วไปนั้นก็มีความโน้มเอียงเช่นเดียวกับกลุ่มที่มองในด้านศิลปะที่กล่าวมาข้างต้น นั่นคือบางคนก็มักจะกล่าวว่า มันเรียบไป น่าจะมีลวดลายวิจิตรพิสดารมากกว่านี้ หรือน่าจะมีประโยชน์ใช้สอยมากกว่านี้ คนสองสามคนที่ได้สอบถามก็มักจะนึกไปว่าน้ำตันยักษ์มีอรรถประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่น กล่าวคือมักจะคิดว่าข้างในตัวน้ำตันยักษ์น่ามีอะไรในนั้น เป็นต้น

และอีกกลุ่มหนึ่งก็คือกลุ่มที่เห็นว่าแปลกดีที่มีน้ำตันยักษ์อยู่ตรงนั้นเป็นจุดดึงดูดความสนใจอย่างดี ตรงนี้จึงทำให้น้ำตันยักษ์กลายเป็นจุดอ้างอิงสำคัญในการถามทางไปไหนของคนที่เคยพบเห็นไปเสียแล้ว

ส่วนอีกพวกหนึ่งเป็นคนเมืองที่จินตนาการได้ว่าน้ำตันก็คือน้ำตัน ดังนั้นการที่มันจะเป็นน้ำตันยักษ์แบบนั้นก็เป็นเรื่องที่ไม่แปลกอะไร

ในส่วนของความคิดเห็นของคนทั่วไปต่อน้ำตันยักษ์นี้ข้าพเจ้าเห็นว่ามีหลากหลายกลุ่มมาก ทั้งคนที่รู้จักว่าน้ำตันคืออะไร คนที่รู้เรื่องราวของบ้านเหมืองกงซึ่งมักจะเป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียงและคนในอำเภอหางดง นักท่องเที่ยว คนทั่วไป และหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาศึกษาดูงานที่บ้านเหมืองกง เหล่านี้ น่าจะมีความคิดเห็นต่อน้ำตันยักษ์ที่แตกต่างกันไป

หลากหลายคนกับความคิดเห็นต่อน้ำตันยักษ์ แต่คิดไปในทางแนวเดียวกันเสียส่วนใหญ่จึงขอแจกแจงรายละเอียดของการสัมภาษณ์คนหลากหลายกลุ่มต่อน้ำตันยักษ์ที่เข้ามาในหมู่บ้านเหมืองกง

กลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมปลาย (กลุ่มใหญ่ ๑๐ กว่าคน) โรงเรียนยุพราชวิทยาลัยจังหวัดเชียงใหม่ เข้ามาทำเก็บข้อมูลทำรายงาน กลุ่มเด็กเหล่านี้กล่าวว่า น้ำตันยักษ์ที่บ้านเหมืองกงเป็นเอกลักษณ์ดี เป็นจุดเด่น มีความสวยงาม และเป็นจุดอ้างอิงที่สำคัญ เช่นจะถามทางไปไหนก็สามารถอ้างอิงถึงน้ำตันยักษ์ได้ หรือว่าจะให้ใครมารับหรือว่านัดเจอกันมักจะอ้างบริเวณน้ำตันยักษ์ได้ ส่วนในเรื่องของความสวยงามของน้ำตันยักษ์นั้น เด็กๆ ซึ่งเป็นคนเมืองทั้งหมดกล่าวว่า

น้ำตันต้องเป็นแบบนี้อยู่แล้ว จะให้เป็นแบบอื่นก็ไม่เหมาะสม ดังนั้นเด็กพวกนี้จึงมีความเห็นว่าน้ำตันยักษ์บ้านเหมืองกุงนั้นมีความสวยงาม และเป็นเอกลักษณ์ คือถ้ากล่าวถึงบ้านเหมืองกุงก็ต้องนึกถึงน้ำตันยักษ์ และนอกจากนี้ยังทำให้เราทราบว่าบ้านเหมืองกุงนั้นเป็นแหล่งผลิตน้ำตันและเครื่องปั้นดินเผาตนเอง

กลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่อยู่หมู่บ้านรอบๆ บ้านเหมืองกุง (สัมภาษณ์ชายคนหนึ่งที่อยู่บ้านโป่ง คือหมู่บ้านที่อยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านเหมืองกุงไม่ไกลมากนัก) ชายคนนี้กล่าวว่า เมื่อก่อนไม่รู้จักบ้านเหมืองกุง คือจริงๆ ไม่รู้ว่าบ้านเหมืองกุงปั้นน้ำตันหน้าหม้อ แต่เมื่อมีน้ำตันยักษ์นี้ขึ้นมา ก็รู้ว่าบ้านเหมืองกุงเป็นแหล่งปั้นน้ำตันน้ำหม้อมานานแล้ว แล้วการที่มีน้ำตันนี้ขึ้นมา ก็สวยงามดี อย่างเมื่อก่อนนี้บริเวณนี้จะรกและมีป่ามยามตำรวจอยู่ตรงนี้ ไม่ได้ดูสวยงามอย่างปัจจุบัน และบอกว่าการมีน้ำตันอยู่ตรงนี้ก็เป็นที่เด่น และเป็นจุดอ้างอิงที่สำคัญอย่างวันที่มารอรับคนจะนัดเจอกันตรงน้ำตันยักษ์ตรงนี้ทำให้ไม่งงและไม่หลงกันด้วย

คนรู้จักอายุวุฒิ ขั้บรดเก้งหฐเข้ามาในเมืองกุง อายุวุฒิกล่าวว่า คนนี้ทำงานในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เขาได้เข้ามาเยี่ยมทักทายอายุวุฒิและชมว่าทำงานได้ดีมาก เขาบอกว่าไม่ได้ตั้งใจมาหาอายุวุฒิหรอก แต่ว่าพอดีขั้บรดผ่านมาแล้วเห็นน้ำตันยักษ์แต่ไกลเลยก็เลยรู้ว่าเสร็จแล้ว จึงได้เลี้ยวรถเข้ามาทักทายอายุวุฒิ ชายคนนี้ก็กล่าวว่าน้ำตันยักษ์นี้เยี่ยมมาก เป็นจุดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ที่จะเป็นตัวดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามา โดยเฉพาะถ้าในช่วงงานเทศกาลโลกนี้ บ้านเหมืองกุงจะได้รับผลพลอยได้อย่างมาก และมีน้ำตันยักษ์เป็นจุดดึงดูดแล้วก็ยิ่งจะเป็นการที่นักท่องเที่ยวจะเข้ามามากมาย พร้อมทั้งให้กำลังใจอายุวุฒิให้ทำงานต่อไป

นักท่องเที่ยวที่ได้แวะมาเยี่ยมชมบ้านเหมืองกุงกล่าวว่า น้ำตันยักษ์นี้เป็นจุดเด่นมาก จึงทำให้เป็นที่สนใจและดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม

นักศึกษาที่เข้ามาดูงาน จากมหาวิทยาลัยนครสวรรค์ วิทยาเขตพะเยา ซึ่งกำลังไปดูงานที่สันกำแพงแวะเข้ามาเยี่ยมชมบ้านเหมืองกุง พวกเขาบอกว่าน้ำตันยักษ์สวยงามดี เป็นจุดเด่นที่ทำให้คณะของตนเข้ามาเยี่ยมชม และไม่ได้ตั้งใจเข้ามาแต่ว่าผ่านมาเห็นน้ำตันยักษ์จึงได้แวะชม แต่ถ้าจะดีน่าจะมีลวดลายที่ตัวน้ำตันด้วยอย่างเช่น มีการเขียนลาย ลงสี เป็นต้น แต่ก็มีเพื่อนด้วยกันแย้งขึ้นมาว่า ก็น้ำตันก็ต้องเป็นแบบนี้จะให้แบบไหน ถ้าไปเพิ่มลวดลายอะไรมันก็ไม่ใช่น้ำตันแล้ว หนึ่งในนักศึกษากลุ่มนี้กล่าวว่าตอนแรกตนนึกว่าเป็นประปาหมู่บ้าน เพราะตนไม่เคยรู้ว่าน้ำตันคืออะไร

นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เข้ามาเก็บข้อมูลทำรายงาน กล่าวว่าน้ำต้นยักษ์เป็นจุดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของบ้านเหมืองกุง ทำให้รู้ว่าบ้านเหมืองกุงบั้นน้ำต้นและเครื่องปั้นดินเผาอย่างอื่นด้วย และน้ำต้นก็สวยงามดี แต่ถ้าจะดิน่าจะมีลวดลายที่ตัวน้ำต้น คือไม่ใช่ลวดลายเขียนสีเพราะก็จะไม่ใช่ไม้ต้นแล้ว แต่น่าจะมีลวดลายตรงเนื้อของน้ำต้น คือเหมือนเป็นการแกะสลักลงไปบนตัวน้ำต้น ทั้งหมดนี้เป็นความคิดเห็นของคนภายนอกที่มีต่อไม้ต้นยักษ์หน้าบ้านเหมืองกุง ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความคิดเห็นไปในทางที่ดี

๕.๓ การปรับตัวของการผลิต "น้ำต้น"

การปรับตัวของชาวบ้านเหมืองกุงในภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่ได้ติดกับประกอบกับภาวะน้ำมันแพง แต่บ้านเหมืองกุงกลับอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบว่าชุมชนอื่นๆ เพราะเพิ่งจะผ่านการเปิดหมู่บ้านทำให้มีคนเข้ามาเยี่ยมชมมากมาย ทั้งนักท่องเที่ยวและผู้ที่มาศึกษาดูงาน และพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อสินค้าไปขาย จึงทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านเหมืองกุงอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี ถึงแม้ว่าในช่วงฤดูฝนจะมีฝนตกแทบทุกวันทำให้ตากของไม่ได้ ผู้ผลิตรายใหญ่ได้รับผลกระทบไม่ค่อนมากนักเพราะมีสถานที่ตากของในร่ม และการเผาก็ไม่เสี่ยงนักเพราะมีเตาใหญ่ที่มีความร้อนสูง ส่วนผู้ผลิตเองรายเล็กช่วงนี้อาจไม่กล้าเสี่ยงเผาของเพราะอาจทำให้แตกทั้งเตาเพราะความชื้นสูง ประกอบกับบางรายเตาล่มเพราะฝนตกมากเกินไปอย่างรายบ้านป่าคำปวน นอกจากนี้ปัจจุบันวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการปั้นนั้นก็เพิ่มราคาขึ้นอย่างน่าตกใจ ฟินจากเดิมล้าละ ๖๐๐ ขึ้นเป็น ๘๐๐ บาท ในกรณีบรรทุกรถกระบะที่ไม่มีโครงขึ้นไป แต่ถาวรกระบะที่มีโครงขึ้นไปราคา ๑,๐๐๐ บาท ส่วนดินก็เพิ่มราคาจากล้าละ ๖๐๐ - ๗๐๐ บาทมาเป็นล้าละ ๘๐๐ บาท ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะบ่น แต่ก็ยังสามารถอยู่ได้ในระดับดี พ่อค้าขาประจำของแต่ละคนก็ยังเข้ามาเรื่อยๆ และผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมก็ยังซื้อของติดไม้ติดมืออยู่เสมอ

การปรับตัวของชาวบ้านจากการที่วัตถุดิบขึ้นราคานั้นตอนนี้ชาวบ้านยังไม่มีอาการเคลื่อนไหวใดๆ เพราะว่ายังอยู่ได้ ทำได้เพียงการปัน การปรับตัวเข้าสู่ตลาดนั้นคือ การที่บ้านหลายบ้านที่ติดถนนต่างเปิดร้านเล็กๆ แล้วนำผลิตภัณฑ์ภายในหมู่บ้านมาวางขายนอกจากนี้ยังมีการนำสินค้าจากที่อื่นหลากหลายชนิดมาวางขายดึงดูดความสนใจแก่ผู้มาเยือน นอกจากนั้นแล้วบ้านหลายบ้านที่อยู่ใกล้ถนนก็มีการบ้านเป็นร้านขายอาหารและร้านของชำ รวมทั้งร้านอาหารเดิมที่มีอยู่แล้วก็ได้ปรับภูมิทัศน์ของร้านตัวเองให้ดูสวยงามมากขึ้นตามการรณรงค์ส่งเสริมของกลุ่ม

การปรับตัวอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้านนั่นคือการที่ชาวบ้านบางครัวเรือนที่ได้เลิกการปั้นไปแล้วก็กลับมาปั้นน้ำตันน้ำหม้ออีกครั้ง อย่างที่ต้อยลูกสาวของอุ๊ยจายูดาที่เลิกการปั้นน้ำตันไปเพราะไปทำงานอย่างอื่นและเลี้ยงหลานก็กลับมาปั้นน้ำหม้อ น้องสะใภ้บ้าคำปวนออกปากชมว่าที่ต้อยนั้นปั้นน้ำตันเก่งมากทั้งบางและเร็ววันหนึ่งสามารถปั้นได้ถึงวันละ ๑๕ ลูก และบ้านที่อยู่ตรงข้ามบ้านอ้ายวุฒิที่ก็กลับมาปั้นน้ำตันอีกครั้งรวมถึงการเปิดร้านขายด้วย

แต่ผู้ปั้นรายเล็กและผู้ที่ยังกลับมาปั้นใหม่นี้ต่างก็ลดความเสี่ยงของตน จากการเผา การตากของที่ดินฟ้าไม่ค่อยเป็นใจ และราคาวัตถุดิบ ผู้ผลิตรายย่อยเหล่านี้ต่างปั้นส่งร้านสามแยกเกือบทั้งหมด เพราะที่ไม่ต้องรับภาระความเสี่ยงทั้งหมด วัสดุก็ไม่ต้องซื้อเอง ปั้นน้ำตันดิบส่งร้านสามแยกในราคาใบละ ๗ บาท ถ้าเป็นน้ำหม้อขนาดกลางของลุงเล็ก ขนาดเล็กของบ้านป่าบุญ) ราคาใบละ ๑๕ บาทเป็นต้น (ซึ่งความจริงแล้วอ้ายวุฒิไม่ค่อยเห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว อ้ายวุฒิเห็นว่าควรทำเองขายเองจะได้มูลค่ามากกว่า

๕.๓.๑ การปรับตัวของชาวบ้านเหมืองกุงต่อรัฐและการปรับตัวของรัฐต่อบ้านเหมืองกุง

การปรับตัวเข้าหากันระหว่างรัฐกับชาวบ้านเหมืองกุงนั้นสามารถแบ่งได้เป็นสองยุคด้วยกัน นั่นคือยุคก่อนและในยุคปัจจุบันทั้งสองยุคนี้มีความแตกต่างกัน นั่นคือก่อนที่โครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งจะเข้ามาหน่วยงานทางภาครัฐได้พยายามที่เจ้ามาสนับสนุนและส่งเสริมการปั้นน้ำตันน้ำหม้อของชาวบ้านเหมืองกุง แต่ทว่าก็ไม่ได้รับการสนใจจากชาวบ้านเท่าที่ควร ยกตัวอย่างเช่น อาคารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ได้สร้างไว้ที่หน้าหมู่บ้านเพื่อเป็นอาคารแสดงสินค้าในหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือและดูแลเอาใจใส่จากชาวบ้านเลย ดังนั้นอาคารแสดงสินค้าดังกล่าวจึงรกร้างอยู่นานหลายปี นอกจากนี้แล้วยังมีโครงการของทางภาครัฐเข้ามาอีกหลายโครงการที่เป็นการส่งเสริมการปั้นน้ำตันน้ำหม้อแก่ชาวบ้านเหมืองกุง แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือกับชาวบ้าน ดังนั้นแล้วในยุคก่อนนั้นทางภาครัฐไม่ว่าจะเป็นตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ ขึ้นไปจึงมีทัศนคติที่เป็นแง่ลบกับบ้านเหมืองกุง ว่าไม่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ อยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้นจนหมู่บ้านอื่นมีการพัฒนาแซงหน้าไปแล้ว อย่างเช่นบ้านถวายเป็นต้น

ในส่วนของชาวบ้านในยุคนี้ ที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับโครงการต่างๆ ของภาครัฐนั้น เพราะการปั้นน้ำตันน้ำหม้อของหมู่บ้านเหมืองกุงนั้นอยู่ได้เรื่อยๆ มาตั้งแต่ยุคเริ่มแรก จึงคิดว่าอยู่อย่างนี้ก็ดีแล้ว ผนวกสภาพสังคมที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปของชุมชน เช่นอาจมีบางบ้านที่เลิกทำน้ำตันน้ำหม้อ บางบ้านก็เลิกเผาปูนเอง หรือบางบ้านที่มีศักยภาพก็กลายเป็นเจ้าของกิจการรายใหญ่ซึ่งเขาสามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งทางรัฐ อย่างที่เห็นในปัจจุบัน และการทำตามโครงการ

ต่างๆ ของทางหน่วยงานที่เข้ามานั้นเป็นการยุ่งยากกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านเพิกเฉยกับโครงการของรัฐเพราะมองไม่เห็นว่าจะมีความจำเป็นอันใด ดังนั้นทางรัฐและชาวบ้านจึงเหมือนเป็นเส้นขนานกัน

แต่เมื่อมาถึงในยุคที่โครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลเข้ามาในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้มีผู้ที่เข้ามาทำงานอย่างจริงจังถึงแม้ว่าในช่วงแรกๆ จะมีความยากอยู่บ้างเนื่องจากทัศนคติเดิมที่ทางภาครัฐและหมู่บ้านมีต่อกัน แต่เมื่อมีกลุ่มชาวบ้านที่ทำงานอย่างจริงจังในเรื่องนี้แล้ว โครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลของบ้านเหมืองกุงจึงเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาจนประสบความสำเร็จ ในปัจจุบันได้เป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่าง และมีการปรับภูมิทัศน์และฟื้นฟูอาคาร ททท. เสียใหม่ และสร้างน้ำต้นยักษ์ซึ่งเป็นความสำเร็จของหมู่บ้านเหมืองกุงที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดใช้ระยะเวลากว่า ๒ ปี จนทำให้ทางภาครัฐเปลี่ยนทัศนคติต่อหมู่บ้านเหมืองกุงใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มคณะผู้ทำงานร่วมกันของหน่วยงานรัฐ ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองควาย และพัฒนากรอำเภอและพัฒนากรจังหวัด หน่วยงานของรัฐในส่วนนี้จึงมีการปรับตัวเข้าหาชาวบ้าน โดยการเปลี่ยนทัศนคติและส่งเสริมโครงการต่างๆ อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณที่ได้ค่อยข้างมากกว่าหมู่บ้าน โอท็อปอื่นๆ และส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการบริหารจัดการกิจการของหมู่บ้านด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของชาวบ้านก็มีการตอบรับกับโครงการของภาครัฐมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการร่วมมือกับทางกลุ่มและคณะกรรมการหมู่บ้านมากขึ้น และตอบรับโครงการของทางภาครัฐถึงแม้ว่าจะไม่ทั้งหมดในระยะแรกๆ แต่ก็มีทำให้ความสนใจและให้ความร่วมมือมากยิ่งขึ้น ในส่วนของคณะกรรมการและผู้ประกอบการบางราย ก็ทำอย่างจริงจังและส่วนของชาวบ้านก็ให้ความสนใจและให้ความร่วมมือมากขึ้น เช่นการเข้าประชุมในวาระต่างๆ การไปอบรมและดูงานออกงานตามที่ต่างๆ ซึ่งก็ทำให้ชาวบ้านมีความภูมิใจกับหมู่บ้านของตน โดยเฉพาะความสำเร็จของการสร้างน้ำต้นยักษ์หน้าหมู่บ้าน และการเข้าร่วมถือหุ้นของกิจการหมู่บ้านมากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ นอกจากนี้เราจะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านนั้นนอกจากบ้านที่เป็นเจ้าของกิจการรายใหญ่จะมีการพัฒนาร้านของตนเอง ผู้ผลิตรายย่อยและผู้ผลิตให้กับผู้ผลิตรายใหญ่และผู้ที่ไม่ได้ผลิตต่างตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงจากความสำเร็จของหมู่บ้าน เช่นมีการเกิดขึ้นของร้านค้าที่วางขายสินค้าจากหมู่บ้าน และมีบางส่วนรับมาจากนอกหมู่บ้านเพื่อสร้างความหลากหลายให้กับผู้มาเยี่ยมชมและซื้อสินค้าเป็นจำนวนหลายร้านเลยทีเดียว และนอกจากนี้ก็มีร้านขายอาหารเล็กน้อยเกิดขึ้นอีกสองสามร้าน

ทั้งหมดนี้อาจกล่าวได้ว่าการปรับตัวเข้าหากันของทางภาครัฐและชาวบ้านมีไปในทิศทางที่ดีขึ้น เนื่องจากการเข้ามาของโครงการขนาดใหญ่ที่มีการผลักดันอย่างจริงจัง และมีการร่วมมือทำงานอย่างจริงจังของกลุ่มที่เป็นกลุ่มเล็กๆ ตั้งแต่ในตอนแรกทั้งฝ่ายของชาวบ้านและทางหน่วยงานของรัฐจนเห็นผลสำเร็จ จึงทำให้ชาวบ้านและหน่วยงานของรัฐได้ร่วมมือกันมากขึ้นและประสบความสำเร็จนั่นเอง

๕.๓.๒ การประกวดหมู่บ้าน OTOP

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีกิจกรรมส่งเสริมโครงการมากมายเช่น การออกงานและนิทรรศการต่างๆ โดยคัดเลือกเอาจากผลิตภัณฑ์ของตำบลที่ได้มาตรฐาน การให้ดาวแก่ผลิตภัณฑ์โอท็อปของตำบลต่างๆ ตามมาตรฐานที่ได้ตั้งไว้ กิจกรรมล่าสุดของโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลนั้นคือการประกวดหมู่บ้านโอท็อประดับประเทศ โดยการที่มีการจัดประกวดในระดับจังหวัดก่อน หมู่บ้านที่ผ่านการคัดเลือกในระดับจังหวัดแล้วจึงได้ผ่านเข้าไปประกวดในระดับภาคต่อไป และถ้าหากเข้ารอบในการประกวดในระดับภาคแล้วจึงเข้าไปประกวดในระดับประเทศในที่สุดนั่นเอง

แน่นอนว่าหมู่บ้านเหมืองกุงก็ได้เข้าประกวดหมู่บ้านโอท็อปเช่นกัน ด้วยการนำเสนอจุดเด่นในด้านของผลิตภัณฑ์และประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านและจุดเด่นทางด้านภูมิศาสตร์ที่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก คือหมู่บ้านเหมืองกุงนำเสนอหมู่บ้านทั้งในด้านของผลิตภัณฑ์และตัวหมู่บ้านที่จะเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการในอนาคต นั่นคือครบวงจรทั้งหมู่บ้านท่องเที่ยวและหมู่บ้านผลิตภัณฑ์นั่นเอง ซึ่งหมู่บ้านโอท็อปส่วนใหญ่จะเป็นแค่หมู่บ้านที่ผลิตผลิตภัณฑ์อย่างเดียว สินค้าโอท็อปต่างๆเช่นเครื่องเงินหรือเครื่องสานต่างๆ ก็จะผลิตภายในหมู่บ้านแล้วส่งออกมาจำหน่ายภายนอก หรือนำเสนอว่าตัวเองเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว หมู่บ้านที่เป็นทั้งผลิตภัณฑ์และเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวด้วยอย่างเช่นบ้านถวาย เพราะนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมและซื้อสินค้าถึงในหมู่บ้านนั่นเอง

ผลจากการประกวดหมู่บ้านโอท็อประดับจังหวัดนั้นผลออกมาดังนี้คือ

ที่ 1 ได้แก่ บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่นำเสนอในเรื่องการท่องเที่ยว

ที่ 2 ได้แก่ บ้านวัวลาย อำเภอเมือง ผลิตภัณฑ์คือ เครื่องเงิน

ที่ 3 ได้แก่ บ้านสบวิน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง ผลิตภัณฑ์คือ เรือเล็กจำลอง

ที่ 4 ได้แก่ บ้านกิวแล อำเภอสันป่าตอง ผลิตภัณฑ์คือ ไม้แกะสลัก

ที่ 5 ได้แก่ บ้านเมืองกรุง อำเภอหางดง

ผลการเลือกตั้งที่ออกมาทำให้ชาวเมืองกรุงค่อนข้างจะผิดหวังที่บ้านเมืองกรุงได้ที่ห้า เพราะในทัศนะของชาวบ้านแล้ว บ้านเมืองกรุงถือว่ามีความพร้อมที่สุดในทุกด้าน

บทที่ ๖ สรุปผลการศึกษา

หมู่บ้านเหมืองกุงได้ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาามากกว่า ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา ในอดีตชาวบ้านเหมืองกุงผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และทำขึ้นเพื่อถวายเป็นบรรณาการแก่เจ้า หลังจากนั้นได้เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขาย และจำหน่ายภายในจังหวัดเพียงเท่านั้น ในอดีตสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านเหมืองกุงจึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาตนเองมากกว่า โดยการค้าขายนั้นไม่ได้หวังกำไรสูงสุดแต่จะเป็นไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนสินค้า เพื่อการดำรงชีวิตมากกว่า ในปัจจุบันเหมืองกุงได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการขายน้ำดิน น้ำหม้อ ในลักษณะธุรกิจนั้นเป็นเพราะสภาพสังคมปัจจุบันที่เงินตราเข้ามามีบทบาทมากมายในชีวิต วิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันก็เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายและส่งออก ในปัจจุบันเราจะเห็นว่าสินค้าของหมู่บ้านเหมืองกุงมีการพัฒนามากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ รูปแบบของสินค้า ชนิดของสินค้า สีของสินค้า รวมไปถึงความละเอียดของตัวสินค้าเอง การพัฒนาสิ่งต่างๆ เหล่านี้เนื่องจากความต้องการของตลาดในปัจจุบันมีความต้องการในการใช้เครื่องปั้นดินเผา มาก อาจจะไม่ใช่ว่าในลักษณะของประโยชน์ใช้สอยแต่จะเป็นไปในรูปแบบของความสวยงามในเครื่องปั้น

การผลิตน้ำดินของบ้านเหมืองกุงในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนการผลิตไปจากในอดีตที่เคยเป็นมาเมื่อแรกเริ่มประการแรก ชาวเหมืองกุงได้นำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิตเช่น การใช้เครื่องในการช่วยร่อนดินเป็นการทุ่นแรง และทุ่นเวลาได้พอสมควร นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ใช้มอเตอร์ไฟฟ้าช่วยในการปั่นส่งผลให้สามารถผลิตสินค้าได้จำนวนมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งถือเป็นการสอดคล้องกับระบบทุนที่ถาโถมเข้ามาทำให้ชาวบ้านต้องผลิตสินค้าให้ได้จำนวนมากขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของตลาดที่เพิ่มมากขึ้น ประการที่สอง เตาเผาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากในอดีตกล่าวคือ เตาเผาสามารถในตอนนี้มีความจุเพิ่มมากขึ้น สามารถเผาสินค้าได้เป็นจำนวนมาก ประการที่สาม มีการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบบางอย่างในการผลิตเช่น ในขั้นตอนของการขุดแกนน้ำดิน น้ำหม้อก่อนออกจำหน่ายในสมัยก่อนชาวบ้านใช้น้ำมันละหุ่งในการขัดผิวผลิตภัณฑ์ แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนไปใช้น้ำมันโซล่าแทน เนื่องจากน้ำมันโซล่านั้นหาซื้อง่าย และมีราคาถูกกว่าน้ำมันละหุ่ง

วัตถุดิบที่สำคัญในการผลิตน้ำดิน น้ำหม้อได้แก่ ดิน ในอดีตนั้นชาวบ้านใช้ดินตามท้องนา หรือลำเหมืองบริเวณชุมชนในการปั่นน้ำดิน ซึ่งต้องขุดดินลึกลงไปประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร หรืออาจจะมากกว่านั้น ชาวบ้านเรียกดินแบบนี้ว่า ดินชั้นในซึ่งจะมีคุณสมบัติพิเศษคือ มีความเหนียวและอุ้งน้ำได้ดี ชาวบ้านถือว่าดินชนิดนี้เป็นดินที่ดีที่สุดที่ใช้ในการปั้น แต่ในปัจจุบันชาวบ้าน

ต้องซื้อดินจากนายหน้าค้าดินที่จะต้องไปหาดินจากบ่อดินอื่นมาขายให้ ซึ่งก็จะมี การเปลี่ยนแหล่งที่มาของดินตามที่นายหน้าจะหาได้ เพื่อนำมาขายให้ชาวเหมืองกุง ตามความคิดเห็นของชาวบ้าน ไม่ว่าดินจากที่ไหนก็สามารถปั้นน้ำดัน น้ำหม้อได้เหมือนกัน ขอให้เป็นดินที่อยู่ลึกลงไป หลังจากการเปิดหน้าดิน และร่อนทรายและกรวดออกหมดแล้ว ก็ถือว่าเป็นดินที่สามารถใช้ได้ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นดินที่นำมาปั้นจะดีหรือไม่มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับแหล่งที่มาของดิน แต่ขึ้นอยู่กับ การมีดินให้ปั้น

วัตถุดิบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการผลิตคือ ฟิน ปัจจุบันชาวบ้านเหมืองกุงส่วนใหญ่จะ ใช้ไม้ลำไยเป็นฟิน มีบางครั้งที่ใช้ไม้มะขามและไม้มะม่วงตามแต่ผู้ค้าฟินจะหาได้ ในการขายฟินก็ จะเหมือนกับในกรณีของดินที่จะมีนายหน้ามาขายให้ โดยนายหน้าจะไปรับซื้อฟินจากชาวสวนมา ขาย เมื่อชาวบ้านต้องการใช้ฟินก็จะติดต่อนายหน้าให้นำฟินมาส่ง ไม้ที่ดีที่สุดสำหรับใช้เป็นฟิน ชาวบ้านมักจะกล่าวว่า "ไม้อันไหนก็ดีเหมือนกันแล้วแต่เราจะหาได้" ซึ่งคำตอบของชาวบ้าน เหมือนกับเรื่องดิน นั้นหมายความว่า ฟินที่ดีคือ การมีฟินใช้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับแหล่งที่มาของฟินหรือ ชนิดของฟิน

การปั้นน้ำดันน้ำหม้อของหมู่บ้านเหมืองกุงที่มีมานานกว่า ๑๐๐ ปีนั้น ชาวบ้านได้ ปรับตัวเพื่อการอยู่รอดของการประกอบอาชีพปั้นน้ำดันน้ำหม้อด้วยตนเองในยามที่อรรถประโยชน์ การใช้สอยน้ำดันน้ำหม้อนั้นได้เปลี่ยนไป น้ำดันที่คนบ้านเหมืองกุงเคยผลิตเพื่อใช้สำหรับใส่น้ำดื่ม และเป็นเครื่องมือแสดงความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหลากหลายได้ถูกลบบทบาทลง หรือถูก เปลี่ยนบทบาทไป ทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ปั้นให้เป็นไปตามความต้องการของ ตลาด ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนไปปั้นผลิตภัณฑ์ตามที่นายทุนเข้ามาสั่งเช่น กระจาดต้นไม้ กระจอก ของดอกไม้ไฟ เชิงเทียน หรือการพยายามที่จะปรับเปลี่ยนหรือใส่ความหมายเข้าไปในน้ำดันน้ำ หม้อ และผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ที่ชาวบ้านผลิตถูกทำให้กลายเป็นของที่ระลึก ของ ตกแต่งบ้าน เพราะปัจจุบันการบริโภคของผู้บริโภคเป็นการบริโภคที่ไม่ใช่เป็นการบริโภค อรรถประโยชน์ที่แท้จริงของน้ำดัน แต่เป็นการบริโภคในเชิงสัญลักษณ์ในฐานะที่เป็นสินค้าทาง วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นวัตถุสำหรับศิลปินหรือช่างพื้นเมืองในการสร้างสรรค์งานศิลปะ การปรับเปลี่ยนรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้ดูสวยงามและมีความหลากหลายมากขึ้น

การที่ชุมชนได้ผลักดันตัวเองเข้าสู่การเป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่าง ส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงอย่างมากในชุมชนเช่น ได้มีการปรับภูมิทัศน์และฟื้นฟูอาคาร ททท. เสียใหม่ และ สร้างน้ำดันยักษ์ซึ่งเป็นความสำเร็จของหมู่บ้านเหมืองกุงที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดโดยใช้ ระยะเวลาปีกว่า การเข้าประชุมในวาระต่างๆ การไปอบรมและดูงานซึ่งก็ทำให้ชาวบ้านมีความ

ภูมิใจกับหมู่บ้านของตนอย่างเห็นได้ชัด การเกิดขึ้นของร้านค้าที่วางขายสินค้าจากหมู่บ้านและมีบางส่วนรับสินค้ามาจากนอกหมู่บ้านเพื่อสร้างความหลากหลายให้กับผู้มาเยี่ยมชม ชาวบ้านบางครั้งเรือนที่ได้เลิกการปั้นไปแล้วก็กลับมาปั้นน้ำตั้นน้ำหม้ออีกครั้ง และนอกจากนี้ยังเกิดร้านอาหารเกิดขึ้นในชุมชนเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว ถือว่าเป็นการทำให้เศรษฐกิจของบ้านเหมืองงูดีขึ้น

ปัจจุบันบ้านเหมืองงูมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชนอย่างเข้มข้น ทั้งในเรื่องของวิธีการผลิต วัตถุดิบ รูปแบบของน้ำตั้น น้ำหม้อที่มีการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของตลาด รวมถึงการปรับตัวของชุมชนต่อการที่ชุมชนได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคมทุนนิยม และสิ่งที่สำคัญที่สุดของชาวเหมืองงูคือ การมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน สิ่งนี้เองเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอในการประกวดหมู่บ้านโอท็อปและผลักดันชุมชนให้เป็นหมู่บ้านโอท็อปตัวอย่าง จนทำให้บ้านเหมืองงูในปัจจุบันเริ่มเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีความพร้อมที่จะต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังถาโถมเข้ามามากยิ่งขึ้น และการที่คนในชุมชนรู้จักการปรับตัวเองส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ในความเป็นอัตลักษณ์ของบ้านเหมืองงู และยังเป็นการเสริมสร้างพลังความร่วมมือร่วมใจ ความเป็นหนึ่งเดียว จนสามารถพลิกฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาได้

บรรณานุกรม

ฐิติฤทธิ์ ชูชาติ. *วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕*.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ: ๒๕๒๓.

แช่ม บุนนาค (พระยาประชาภิจักรจักร) *พงศาวดารโยนก. คลังวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๕. พระนคร :*

๒๕๐๗.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. *เครื่องปั้นดินเผา . หน่วยงานพิเศษ กรมการฝึกหัดครู, กรุงเทพฯ : ๒๕๓๐.*

ประคอง นิมมานเหมินท์. *มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น.*

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, กรุงเทพฯ : ๒๕๒๖.

พิชิต เทพวรรณ. *การจัดการธุรกิจหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านเหมืองกุงและ*

ชุมชนบ้านกวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. รายงานการวิจัย คณะบริหารธุรกิจ

วิทยาลัยนอร์ท- เชียงใหม่. ๒๕๔๖.

พูนพร พูลทาจกร. *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสาย*

เหนือ พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๘๔. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

มณี พยอมยงค์และคณะ. *เครื่องปั้นดินเผาเหมืองกุง. เอกสารงานวิจัย (โรเนียว). มปป.*

เมลวิน เอ็ม ทูมิน. (นฤจร อธิธิจิระจรัส แปล) *การแบ่งชั้นทางสังคม รูปแบบและการแสดงออกของ*

ความไม่เท่าเทียมกัน. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ : ๒๕๒๒.

วัฒน์ วัฒนาพันธุ์และคณะ. *งานวิจัยศิลปะพื้นบ้านล้านนา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา*

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๑.

วาสนา เจริญคำ. *การหาพื้นที่ของดินขาวและดินเหนียว โดยการดูดัชนีทางกายภาพ.*

วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนเคมี บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

วันชัย เพี้ยมแดง. *ความคงอยู่ในอาชีพเครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านเหมืองกุง. วิทยานิพนธ์*

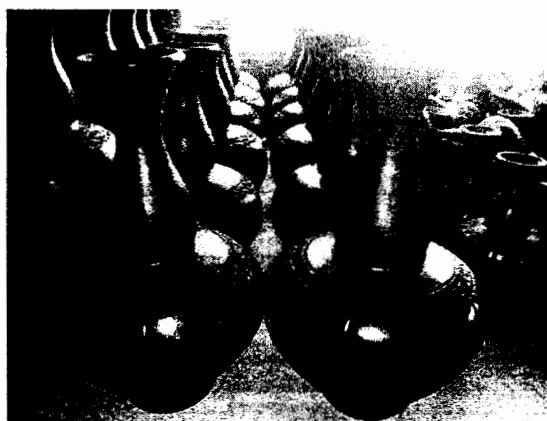
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (อาชีวศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

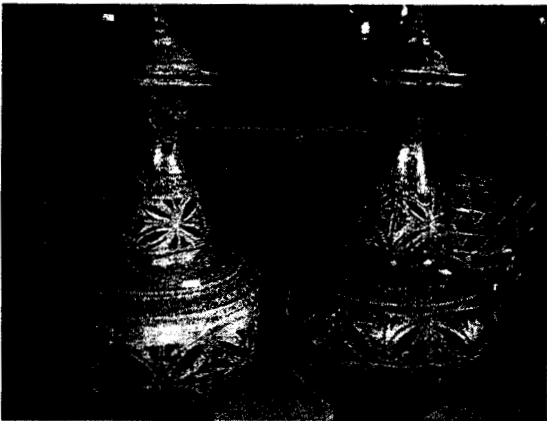
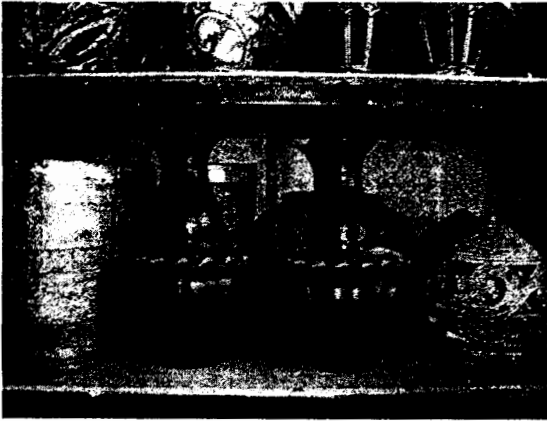
๒๕๔๒.

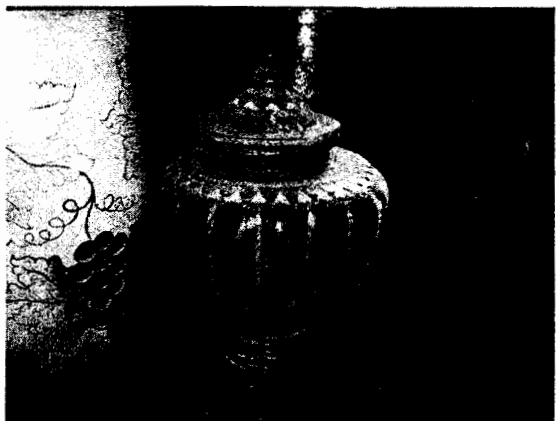
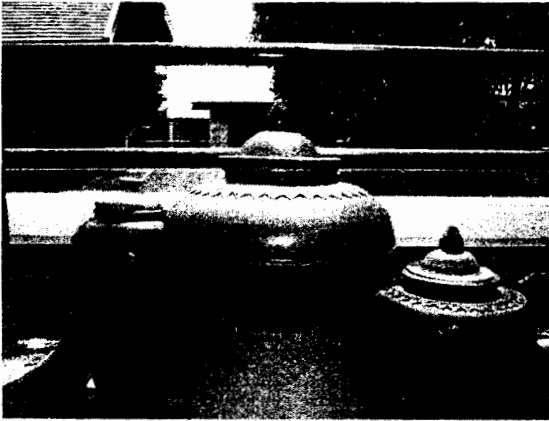
- วันดี ลันติวุฒิมณี. *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่ากรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต (สาขาวิชามานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๕.*
- สมหวัง คงประยูรและคณะ. *การศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของหมู่บ้านเหมืองกุง. เอกสารงานวิจัย(โรเนียว) . ๒๕๒๕.*
- สร้อยดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา.โครงการข้อเสนอเทศล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่: ๒๕๒๙.*
- สุรพล ดำริห์กุล "อภิมหาแห่งโบราณคดีล้านนาที่เพิ่งค้นพบใหม่และใกล้สูญสิ้น" ในวารสารเมืองโบราณ, ปีที่๑๑ ฉบับที่๓ ก.ค. - ก.ย. ๒๕๒๘.
- อัศวพงษ์ สัจจวาที และคณะ. *วิถีการผลิตหม้อและน้ำตั้นเหมืองกุง. รายงานการวิจัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๒๗.*
- อนุ เนินหาด, พ.ต.ท. ๑๐๐ ปี อำเภอหางดง. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.ประกอบการประชุมเรื่องไทยศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (๒๕ มีนาคม). ๒๕๔๕.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด; รวบรวมบทความประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ; สำนักพิมพ์อมรินทร์. ๒๕๔๓.*
- อุษณีย์ ธงไชย. *เครื่องปั้นดินเผา: การเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตและการใช้สอย. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง "ศิลปวัฒนธรรมล้านนาจะอยู่รอดได้อย่างไรในสังคม ยุคใหม่" คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๓๗.*
- Moore, Donald. *Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highlands: Political Ecology, Ethnography, and Peasant Resource Struggles. Economic Geography 69(4): 380-401. 1993.*

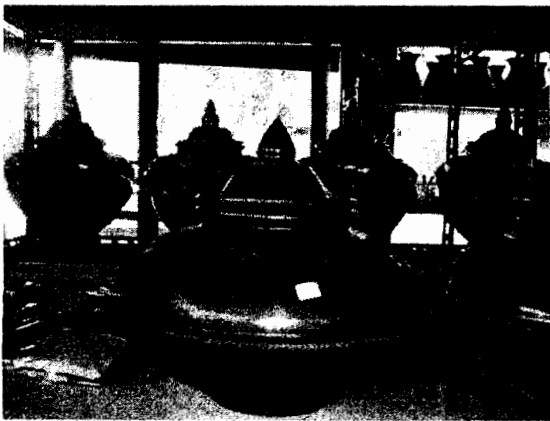
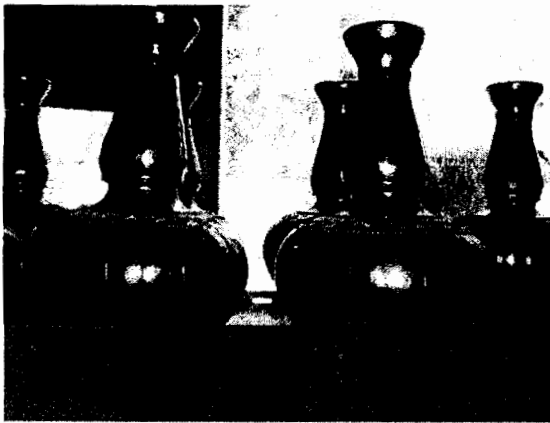
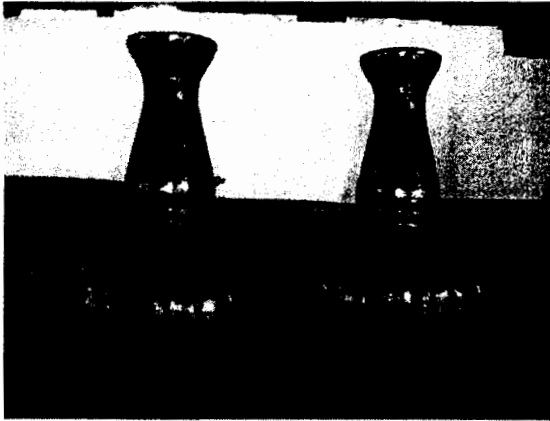
ภาคผนวก

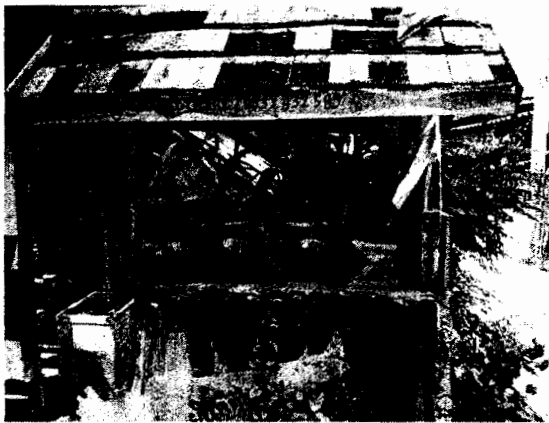
น้ำตั้น น้ำหม้อแบบต่างๆ ที่พบในปัจจุบัน

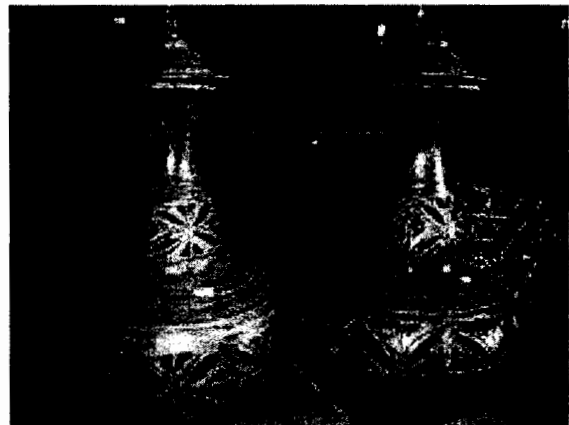
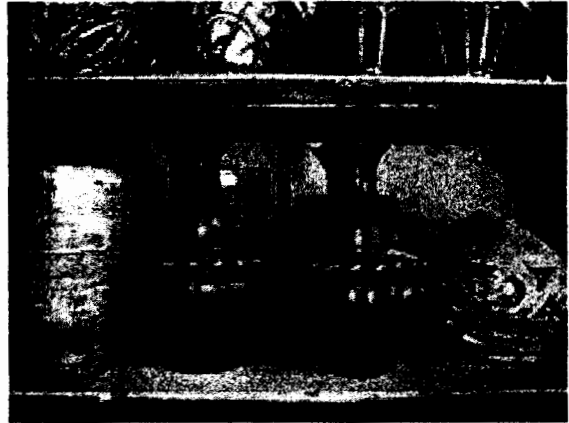

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	ลัดดา ประสพสมบัติ
วัน เดือน ปีเกิด	๑๕ เมษายน ๒๕๑๘
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๓๕	สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย เชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๓๙	สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ
พ.ศ. ๒๕๔๕	สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. ๒๕๔๖	อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ
พ.ศ. ๒๕๔๗	เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการส่วนกลาง โครงการสิทธิชุมชนศึกษา โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. ๒๕๔๘-ปัจจุบัน	พนักงานมหาวิทยาลัยสายวิชาการ (อาจารย์) โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่